

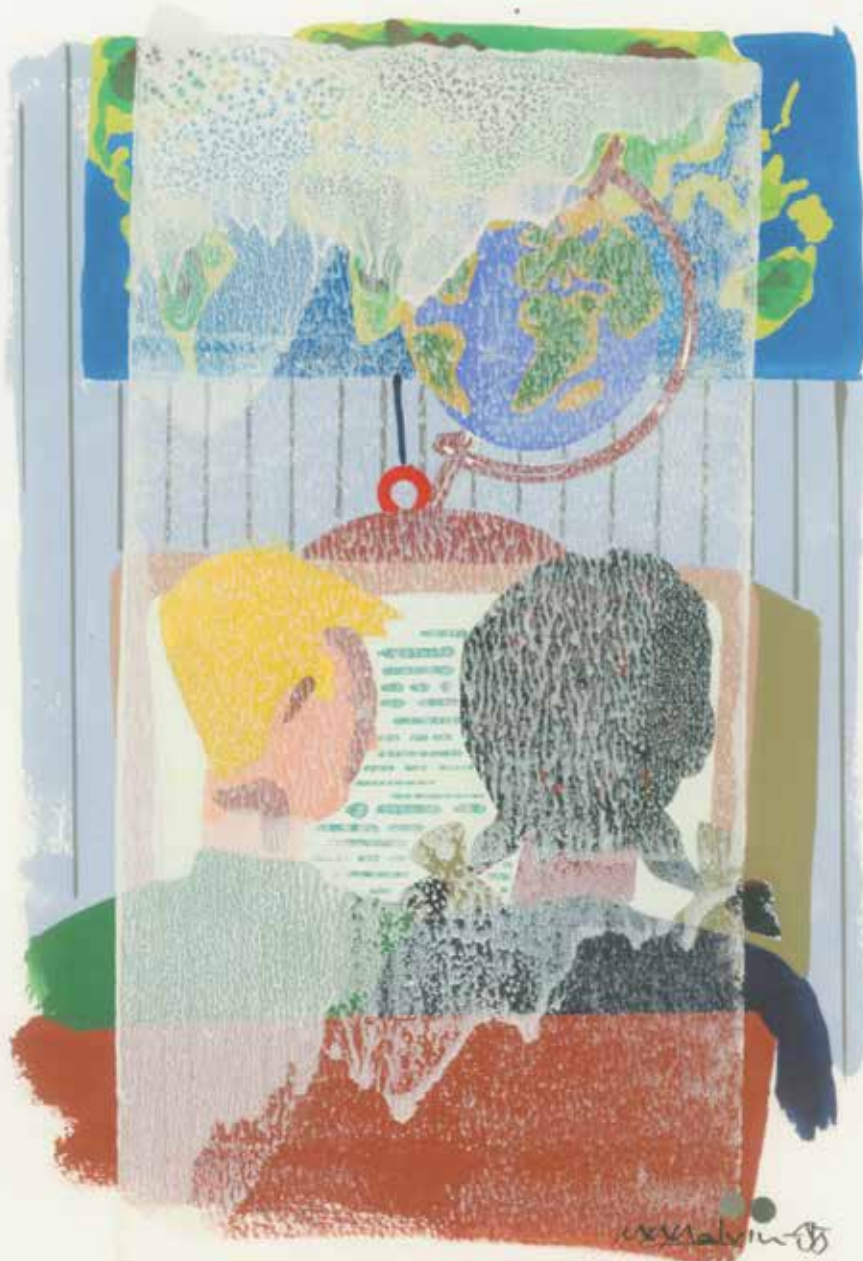

Mánáid- ja
dásseárvodepartemeanta

Raporta

Mánáid vuoigatvuodát Norggas

Norgga viđát ja guđát raporta ON mánáidvuoigatvuoda
lávdegoddái - 2016

OVDASÁTNI

Raporta čilge movt mánáidkonvenšuvdna ja guokte válljenvejolaš liigeprotokolla; Mánáid vuovdin, mánáiprostitušuvdna ja mánáipornografii ja Mánát geat servet veajoriidduide leat čuovvuluvvon.

Raporta čuovvu Mánáidlávdegotti 3.3.2015 mearridan njuolggadusaid. Čilgehusat mánáidlávdegotti loahppamearkkašumiide mat leat bohtán maŋŋil Norgga njealját rapportta leat nummarastojuvvon. Raporta čilge áigodaga 2010 rájes borgemánu 2016 rádjai, ja čilge movt lávdegotti eanaš mearkkašumit leat čuovvuluvvon ja das leat maid mielde ođđa dahje rievdaduvvon doaibmabijut mat vuhtiiváldet mánáid vuoigatvuođaid Norggas. Njuolggadusaid mielde eai galgga eanet go 21 200 sáni ja dalle ii leat šatta nu stuora sadji dárkilis čilgehusaide.

Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta lea čállán rapportta ovttasbarggus oktanuppelohkái departemeanttain; Bargo- ja sosiáladepartemeanta, Ruhtadandepartemeanta, Suodjalusdepartemeanta, Dearvvašvuođa- ja fuolahusdepartemeanta, Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanta, Máhttodepartemeanta, Dálkkádat- ja birasdepartemeanta, Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta, Kulturdepartemeanta, Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta ja Olgoriikadepartemeanta.

Mánáidraporta mánáid ja nuoraid oaiviliid birra lea ráhkaduvvon. Rapporttas čilgejit mánát ja nuorat movt Norggas lea orrut.

Mildosat

Common Core Document 2013

Statistihkkaraporta

Mánáidraporta

SISDOALLU

Ovdasátni.....	3
1 Oppalaš čađahandoaibmajut.....	7
A) Mánáidkonvenšuvnna čađaheapmi Norgga lágaid vuodul	7
B) Nationála strategijat	8
C) Bajitdási eiseváldiovdasvástádus	9
D) Bušeahtta.....	9
E) Riikkaidgaskasaš veahkki.....	9
F) Olmmošvuoigatvuođa nationála organisašuvdna ja mánáidáittardeaddji	10
G) Máhttu konvenšuvnna birra	11
H) Ovttasbargu siviila servodagain	11
2 Mánádoahpaga meroštus (art.1)	13
3 Oppalaš prinsihpat	15
A) Eastadit vealaheami ja sihkkarastit mánáid vuoigatvuođaid.....	15
B) Máná buoremus.....	16
C) Riekti eallimii ja ovdáneapmái	18
D) Máná vuoigatvuohta dovddahit oaiviliiddis	18
4 Siviila vuoigatvuođat ja friddjavuođat.....	23
A) Stáhtalahttovuohta	23
B) Identitehta.....	24
C) Cealkinfriddjavuohta.....	24
D) Jurdda-, oamedovddu- ja oskufriddjavuohta	24
E) Organisašuvdnafriddjavuohta	25
F) Suddjet priváhtaeallima ja beaggima.....	25
G) Mediaid diehtujuohkin ja suddjen vahátlaš váikkuhusaid vuostá	26
5 Veahkaválddáláshuohta mánáid vuostá.....	29
A) Suddjet mánáid illastemiid ja fuolahusváilliid vuostá.....	29
B) Doaibmajut gielddit ja heaittihit buotlágan vahátlaš geavadiid	32
C) Seksuála ávkástallamat ja illasteamat	33
D) Vuoigatvuohta vuosttaldit issoras olmmošmeahtun illastemiid	34
E) Illastuvvon mánáid veajuiduhttin	35
F) Alárbmatelefovdna mánáide.....	35
6 Bearaš- ja molssaevttolašfuolahus.....	37
A) Bearašoktavuohta ja váhnenveahkki	37
B) Váhnenovddasvástádus	39
C) Mánáid sirdit eret váhneniin	39
D) Bearašovttastahttin	40
E) Birgendoarjja mánái	41
F) Mánát geat masset bearašoktavuođa	42
G) Sirdinbáiki árvoštallojuvvo jeavddálaččat	43
H) Adopšuvdna.....	43

I) Mánáid eretdoalvun.....	44
J) Mánát geaid váhnemat leat giddagasas.....	45
7 Doaibmahehttejumit, dearvvašvuolta ja čálgu.....	47
A) Mánát geain leat hedjonan doaibmanávccat.....	47
B) Birgen ja ovdáneapmi.....	49
C) Dearvvašvuolta ja dearvvašvuodábálvalusat.....	49
D) Doaibmabijut buoridit dábáleamos dearvvašvuodáhástalusaid.....	51
E) Sosiála oadjebasvuolta ja fuolahusbálvalusat (art 26 og 18.3).....	53
F) Dohkálaš eallinstándárda.....	54
8 Oahppu, astoáigi ja kulturdoaimmat.....	57
A) Oahppovuoigatvuolta.....	57
B) Oahpahusa mihttomearit.....	61
C) Eamiálbmogiid ja unnitlohkojavkkuid mánáid kultuvrralaš vuoigatvuodát....	61
D) Oahpahus olmmošvuoigatvuodáid birra.....	61
E) Astoáigi.....	62
9 Erenoamáš suddjenmekanismmat.....	67
A) Báhtareddjiidmánát ja ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit.....	67
B) Čearddalaš unnitlohkojavkkuid dahje eamiálbmogiid mánát.....	71
C) Viesohisvuolta.....	71
D) Mánáid ávkkástallat.....	72
E) Mánát geat leat gillán dahje oaidnán vearredaguid.....	73
F) Ráŋggáštusa cealkin.....	74
G) Mánát giddagasas.....	75
H) Ođđasit searvadahttin.....	77
I) Mánát geat servet riidduide gos vearjjut geavahuvvojit.....	77
10 Válljenvejolaš liigeprotokolla mánáid vuovdima, mánnáprostitušuvnna ja mánnápornografija birra.....	79
A) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi.....	79
B) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhhtimii.....	79
C) Juridihkalaš fágaolbmuid ovddasvástádus.....	81
D) Eastadit ja gozihit ahte mánát eai ávkkástallojuvvo.....	81
E) Veajuiduhttin.....	82
F) Suddjet mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami.....	82
G) Riikkaidgaskasaš ovttasbargu.....	83
11 Válljenvejolaš liigeprotokolla mánáid birra geat servet vearjoriidduide.....	85
A) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi.....	85
B) Vuolimus ahkemearri bálvalusgeatnegasvuhtii.....	85
C) Vuolimus ahkemearri eaktodáhtolaš soahtedoaimmaide.....	85
D) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhhtimii.....	85
E) Mánát geat servet riidduide gos vearjjut geavahuvvojit.....	86
F) Veajuiduhttin.....	87
G) Identifiseret dorvoohccimánáid geat dárbbasit veajuiduhttima.....	87
H) Mánát áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguid dihte.....	87

95-11/11/11

1

OPPALAŠ ČAÐAHANDOAIMBABIJUT

A) Mánáidkonvenšuvnna čađaheapmi Norgga lágaid vuodul

Gč. mearkkašumi 9 ja 11.

Áittaruššanláhka

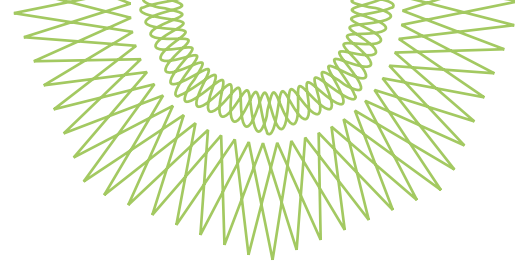
1. Ođđa áittaruššanláhka fápmuduvvui jagi 2013. Lága guovddáš ulbmil lea áimmahuššat vuolleahkásaččaid beroštumiid, ja das galgá gudnejahttit juohkehačča olmmošárvu ja integritehta. Fylkkamánni galgá bearráigeahččat váldeguoddiid.

Láhkarievdatus mánáid eretdoalvuma birra

2. Mánáideretdoalvunláhka oktan rievdadusaiguin, mánáidsuodjalusláhka, ránggáštusláhka ja riekteveahkkeláhka fápmuduvvojedje jagi 2016. Rievdadusat galget váikkuhit dasa ahte riikkaidgaskasaš eretdoalvunáššit Norggas meannuduvvojit njuovžileappot, ja ahte mánát buorebut vuhtiiváldojuvvojit dákkár áššiin.

Njuolggadusat mánáid gažadeapmái

3. Dehálaš politihkalaš mihttomearri lea mánáid bures áimmahuššat ja buoridit dutkalmasaid go mánát gártet gillát veahkaválddálášvuoda ja illasteami. Ránggáštusproseassaláhkarievdadusat galget ee. nannet mánáid riektesihkarvuoda ja buorebut suodjalit veahkaválddálášvuoda ja seksuála illastemiid vuostá. Mánáid buoremus ja mánáidkonvenšuvdna galgá leat guovddážiis njuolggadusaid hábmemis.

Gelbbolašvuodálokten gielddain

4. Romsa fylkkamanni lea jagi 2009 rájes guorahallan metodalaččat movt gielddat sáhtašedje geavahit mánáidkonvenšuvnna Jiehtanaslávkki/Sjumilssteget prográmma bokte. Prográmmas leat analysa- ja čuovvolanreaidut maid gielddat sáhttet geavahit vai mánáidkonvenšuvdna geavahuvo bálvalusaid rastá. Buot fylkkat leat mearridan geavahišgoahtit dán metodihka. 442 gielddas/gávpotaoasis leat 232 mearridan geavahišgoahtit osiid das.

Mánáid bearráigeahčču biebmoruovttuin

5. Mánáid bearráigeahčču biebmoruovttuin lea čavgejuvvon mánáidsuodjaluslága 2014 rievdadusa bokte. Rievdadus čielggasmahttá gielddaid ovddasvástádusa bearráigeahču oktavuodas.

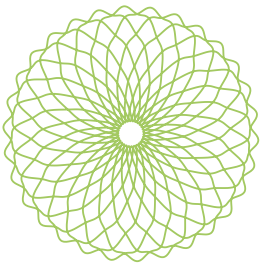
Riikkaidgaskasaš šiehtadusat

Gč. mearkkašumi 62.

6. Norga ratifiserii jagi 2013 ON-konvenšuvnna doaimmahehttejuvvon olbmuid vuoigatvuođaid birra (CRPD). Norgga vuosttas raporta CRPD-lávdegoddái geigejuvvui jagi 2015.
7. Norga lea ratifiseren buot guovddáš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnaid ja ILO guovddáškonvenšuvnnaid bargiid vuoigatvuođaid birra. Konvenšuvnnaat gustojit maid olgoriikalaš stáhtalahtuide geat ássat Norggas. Norgga eiseválddit mearridedje 2002 ahte eai ratifisere Riikkaidgaskasaš konvenšuvnna suodjalit buot bargosisafárrejeddjiiid ja sin bearrašiid vuoigatvuođaid. Norga ángiruššá dan ovdii ahte buoridit bargoeallinstándáiddaid oppalaččat, mat áimmahuššet maiddá bargosisafárrejeddjiiid vuoigatvuođaid.
8. Ráđđehus ovddidii čakčamánu 2016 dieđáhusa Stuoradiggái indiviidaváiddaortnegiid birra mat gusket ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid konvenšuvdnii, mánáid vuoigatvuođaid konvenšuvdnii ja doaimmahehttejuvvon olbmuid vuoigatvuođa konvenšuvdnii. Maŋŋil vuđolaš árvoštallama lea ráđđehus mearridan ahte ii áiggo dál ovddidit árvalusa ahte Norga galggašii leat mielde indiviidaváiddaortnegiin.

B) Nasionála strategijjat

9. Ollu doaimmat, plánat ja strategijjat mat gusket mánáide ja nuoraide leat ráhkaduvvon dainna ulbmilin ahte mánáide ja nuoraide duddjot buoret árgabeaivvi ja vejolašvuodát. Eastadandoaimmat, árra veahkkedoaimmat, bearašdoarjja ja buorit fáldadagat ja bálvalusat miehtá riikka leat guovddážiis. Mánáid jienat leat leamaš hui dehálaččat dán barggus. Ráđđehusa áigumušat ja mihttomearit leat čalmmustahttojuvvon dás: *Trygghet, deltakelse og engasjement - regjeringens arbeid for barn og ungdom 2016*. (Oadjebasvuohhta, searvan ja beroštupmi – ráđđehusa doaimmat mat gusket mánáide ja nuoraide 2016).

C) Bajitdási eiseváldiovdasvástáduš

10. Mánáid- ja dásseárvodepartemeanttas lea erenoamáš gozihan- ja koordinerenovd- dasvástáduš, ja buot departemeanttat galget čuoovvulit konvenšuvnna mearrádušaid iežaset ovddasvástádušsurggiid siskkobealde.

D) Bušeahтта

Gč. mearkkašumi 16. Mánáid-suodjalus-, mánáidgárde-, bearaš-suodjalus- ja skuvladearvaš- vuodadoaimmaid nannen namuhuvvo maŋŋelis raporttas.

11. Váldonjuolggadus lea dat ahte norgga gielddat ruhtaduvvojit rámmajuolludusaid bokte. Gielddalaš iešstivreortnega mielde mearridit gielddat ieža maid vuoruhit, maiddái láhkageatnegahttojuvvo bálvusaid. Statistihkka- ja raporterenaide KOSTRA dahká vejolažžan čuoovvulit gielddalaš vuoruhemiid bušeahttaruđaid bokte mat juolluduvvojit mánáid doaimmaide gielddas. Gielddaid doarjjageavahanraport- taid bokte sáhtta stáhta gozihit ahte ruđat geavahuvvojit ulbmiliid mielde.
12. Publikašuvnnaš *Satsing på barn og ungdom* leat ollislaš dieđut stáhta juolludusaid birra mat juolluduvvojit njuolga mánáid doaimmaide. Earret mánáid njuolggodoarja- giid, de juolluduvvojit ollu resurssat hábmet servodaga mánáide ávkin. Ovdamearkka dihte nuvtá dearvašvuodabálvalus, oadjebas biras, bargomárkandoaimbajut ja sihkkarvuodafierpmádat sidjiide geat dan dárbbasit. Jos vel dat doaimbajut eai njul- gestaga raporterejuvvo mánáidgullelaš doaimbajut, de dat almmatge leat mielde buorideamen mánáid vuoigatvuodaid Norggas.

E) Riikkaidgaskasaš veahkki

Gč. mearkkašumi 12.

13. Norga ovttasbargá lahkalgaid ON váldočáli sierraovddasdeddiiguin vuosttal- dan dihte veahkaválddalašvuoda mánáid vuostá, ja mánáid searvamis vearjo- riiduide. Mánáidáittardeaddji riikkaidgaskasaš diehtjuohkinbarggu vejolaš vákšunmekanismaid birra mat čađahuvvojit riikkadásis ferte doarjut. Doarjut ferte maid daid ollu sierraorganisašuvnnaid mat čađahit mánáidkonvenšuvnna áigumušaid.
14. Norgga ovdánahttinpolitihka bokte, mii bures lea čilgejuvvo stuoradiggedieđáhusas *Muligheter for alle-menneskerettighetene som mål og middel i utenriks- og utvik- lingspolitikken* (2014-2015), lea vejolaš čuoovvulit mánáidkonvenšuvnna áigumušaid. Olmmošvuoigatvuodaid árvusatnin lea mearriduvvo čađamani fáddán jagi 2016 ovdánahttinpolitihkas.
15. Ráđđehus vuordá ahte norgga fitnodagat olgoriikkas čuoovvulit ILO guovddáš- konvenšuvnnaid unnimusstandárddaid. Fitnodagat galget maid gozihit dan ahte vuollášaš lágideaddjit dahket dan seamma. Ráđđehus háliida ahte norgga fitno- dagat servet maid hástaleaddji márkaniidda, das go sii dalle besset váikkuhit posiitiiva ovdáneapmái riikkain gos standárddat ja vuoigatvuodat eai vuoruhuvvo nu go livčče sávahahtti.

F) Olmmošvuoigatvuođa nationála organisašuvdna ja mánáidáittardeaddji

Norgga olmmošvuoigatvuođa nationála organisašuvdna (NIM)

16. NIM ásahuvvui jagi 2015 ja galgá gozihit ja raporteret movt Norga čuovvula ja meannuda olmmošvuoigatvuođaid.

Mánáidáittardeaddji

17. Mánáidáittardeaddji okta deháleamos doaibma lea čuovvulahttit eiseválddiid gáibádušaid mánáidkonvenšuvnna ektui. Mánáidáittardeaddji oažžu ollu áššiid mánáin ja rávisolbmui, muhto son ii meannut váiddaáššiid.
18. Mánáidlávdegotti mearkkašupmi 14 lea árvoštallojuvnon. Ráđđehus lea mearridan ahte ii viiddit Mánáidáittardeaddji válldi meannudit eaŋkil váiddaáššiid. Viiddideapmi livčče addán Mánáidáittardeaddjái formála válldi mearridit eaŋkiláššiid, ja hálddašnovddasvástádusa ovttá dahje mánáin dihto láhkii. Mánáidáittardeaddji lea sorjjasmeahtun áittardeaddji ja son ii giehtaguša ovttage lága. Mánáidáittardeaddji sáhtta dálá ortnega vuođuš vállet gieđahallá go eaŋkiláššiid, ja sáhtta addit cealkámušaid ja sáddet daid rivttes eiseválddiide. Válldi viiddideapmi livčče billistan mánáidáittardeaddji dehálaš rolla ahte ovddasduvdit prinsihpalaš áššiid mat vuhtii váldet mánáid beroštumiid. Mánáidáittardeaddji galgá dál nannejuvvot vai sáhtta doaibmat mánáid “váktabeanan” givssidanáššiin, ja veahkehit mánáid ja váhneamiid váttis áššiin. Mánáidáittardeaddji galgá ain doaibmat sorjjasmeahtun áittardeaddjin buot mánáid várás, ja bálvalus nannejuvvo fállan dihte eanet veahki.

G) Máhttu konvenšuvna birra

Gč. mearkkašumi 18.

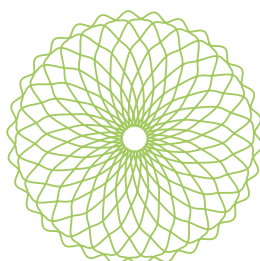
19. Lávdegoddi ávžžuhii kártet vuhtiiváldojuvvojit go mánáid vuoigatvuođat doarvái bures oahpahasásahusain gos oahpahit fágaolbmuid geat háliidit bargat mánáid doaimmaiguin, ja leat go mánáid vuoigatvuođat oassin skuvlla oahppoplánain buot dásiin. Golbma guorahallama čájehit ahte mánáid vuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit gustovaš oahpahasain ja skuvlla oahppoplánain, muhto mánáidkonvenšuvdna galggašii buoret saji oažžut oahpahasas. Dan vuođul ávžžuheimmet buot oahpahasásahusaid árvoštallat dárbbu buoridit iežaset oahppofálaldagaid.
20. Servodatfága oahpahuvo buot dásiin vuodđoskuvllas ja lea oktasašfága joatkaskuvlla oahpahasprográmmain. Dehálaš fáttát leat dásseárvu, borgárvuohta ja demokrátalaš gálggaid ovddideapmi.

Gč. mearkkašumi 63 raportta juvssahahttivuođa birra.

21. Norgga njealját raporta ON mánáidlávdegoddái ja lávdegotti loahpalaš mearkkašumit leat jorgaluvvon dárogillii ja almmuhuvvon ráđđehusa neahttabáikkis. Raporta sáddejuvvui maid buot riikka gielddaide ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaide.

H) Ovttasbargu siviila servodagain

22. Departemeanttat čadahit jahkásaččat ollu čoahkkimiid siviila servodagain ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin, nugo Mánáidkonvenšuvna forum, Norgga mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid Riikkaráđđi (LNU), Doaibmahehttejuvnon Nuorat, Mánáidsuodjalusmánáid ja earáid Riikkasearvi. Ulbmil lea vásáhusaid ja oaiviliid lonohallat mánáid ja nuoraid vuoigatvuođaáššiin.
23. Raportaevttohus lea sáddejuvvon siviila servodahkii ja eará ásašusaide cealkámuššii.

5B - *myxalvin*

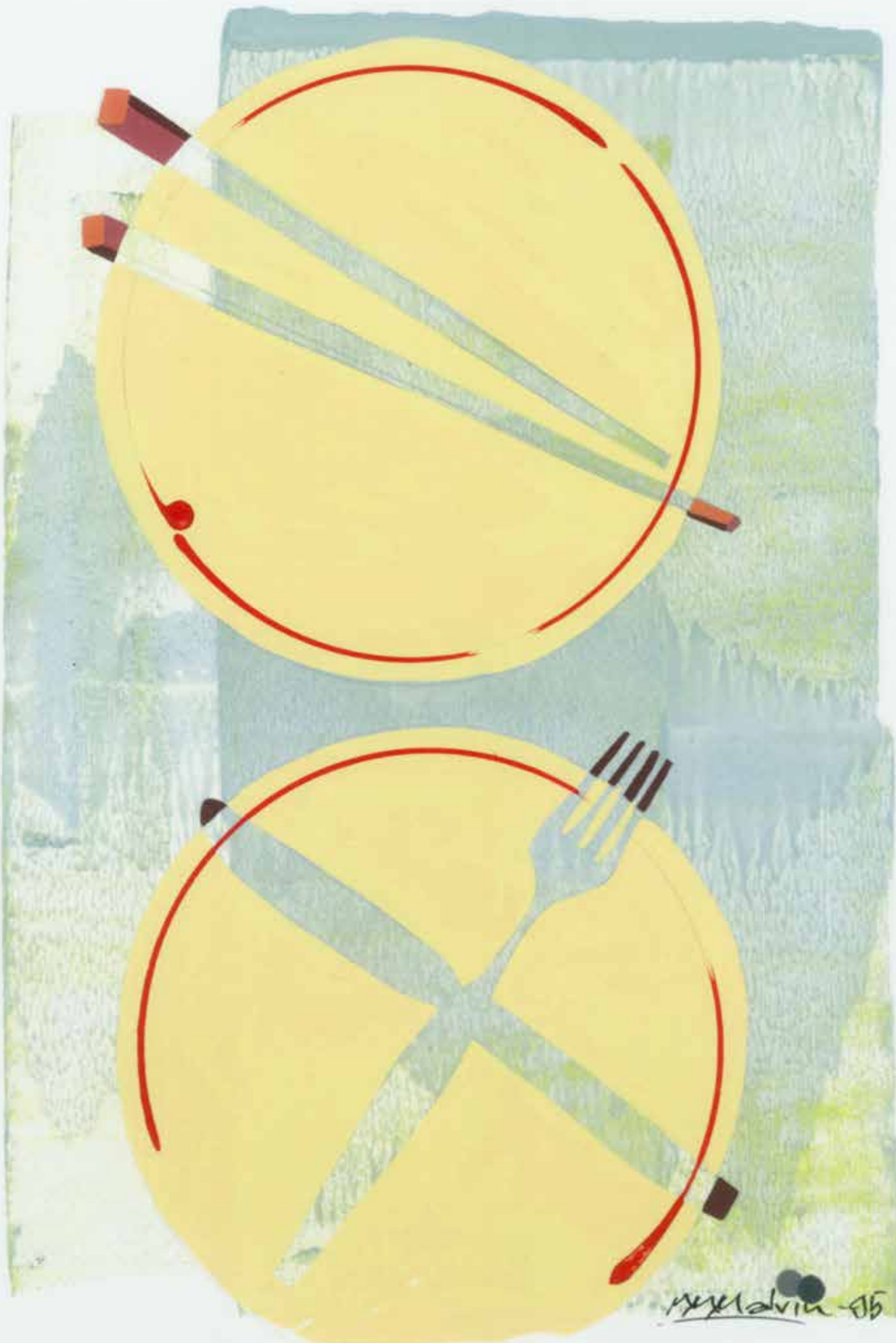
2

MÁNNÁDOAHPAGA MEROŠTUS (ART.1)

24. Norgga juridihkalaš áddejumis leat “mánát” buohkat geat leat vuollel 18 jagi. Doaba “nuorat” geavahuvo dávjá go lea sáhká vuollel 25 jahkásaččain.
25. 1.1.2016 ledje 1 127 402 vuollel 18 jahkásačča Norggas, ja dat lea 22 proseantta Norgga álbmogis.

Náittosvuohta

26. Norgga lága mielde eai sáhte vuollel 18 jahkásaččat náitalit. Vuollel 18 jahkásaččat fer-tejit váhnemiin ja fylkkamannis oazžut lobi náitalit. Fylkkamánni ii sáhte addit vuollel 16 jahkásaččaide lobi náitalit.
27. Dat dáhpáhuvá ahte nuorat geat bohtet Norgii leat juo náitalan olgoriikalaš riekte-vuogádaga mielde. Jos nubbi sudnos geat náitaleigga olgoriikkas leai vuolleahkásaš ja norgga stáhtalahttu dahje fásta ássi Norggas dalle go náitaleigga, de ii dohkkehuvo vihaheapmi mii dahkkui olgoriikkas. Dákkár vihaheamit sáhttet dattege dohkkehuvot erenoamáš ákkaid vuodul.
28. Jos vihaheapmi čađahuvo olgoriikkas ja ii goappás ge leat čatnasupmi Norgii, de lea riektivuogádat dan riikkas gos vihaheapmi čađahuvo mii mearrida lea go náittos-vuohta lágalaš. Vihaheapmi dattege ii dohkkehuvo jos dat lea hui čielggas ahte dat ii soaba norgga riektivuogádahkii (ordre public).

ХХХХХХХХ - 85

3

OPPALAŠ PRINSIHPAT

A) Eastadit vealaheami ja sihkarastit mánáid vuoigatvuođaid

Gč.mearkkašumi 20.

29. Mii guoská mánáide geain leat doaimmahehttejumit, de čujuhat čuoggá 7a čilgehussii.
30. Sihke mánáidgárddit ja skuvllat galget eastadit ja vuosttaldit givssideami ja vealaheami. Neahttabáikkis Minstemme.no gávnnat árvalusaid movt skuvllat ja mánáidgárddit sáhttet bargat earret eará mánáidkonvenšuvnnain. Neahttabáikkis nullmobbing.no leat dieđut mánáide, nuoraide ja váhnemiidda.
31. Njeallje ođđa vealahanlága fápmuduvvojedje 2014:s (dásseárvoláhka, vealahanláhka suddjet čearddalaš vealaheami vuostá, vealahan- ja olámuddoláhka ja vealahanláhka seksuála sojuid birra). Vealaheami vuosttaldeapmi gusto maiddá mánáide.
32. Ahkevealaheapmi lea gielddus dušše bargoeallimis. Guokte čielggadeami leat árvoštallan dárbbu ja servodatekonomalaš goluid, jos ahkevealahangiellidus galgá gustot maiddá bargoeallima olggobealde.
33. 2016 ovddidii ráđđehus doaimmaplána sihkarastit 1hbtí-olbmuid vuoigatvuođaid ja vuosttaldit vealaheami seksuála sojuid, sohka bealidentitehta ja sohka bealovdanbuktima geažil. Doaimmabijut mánáid ja nuoraid várás leat erenoamážit namuhuvvon dán plánas.

34. Dutkanbohtosat mánáid ja nuoraid čearddalaš vealaheamis čájehit makkár vealaheami sii vásihit ja gii vealaha ja čájeha vealahanguottuid/daguid. Dutkan čájeha earret eará ahte skuvlla ja mánáidsuodjalusa bargit dárbbasit eanet máhtu ja diđolašvuoda čearddalaš erohusaid erenoamášvuodaid birra. Ráđđehus lea čuovvulan hástalusaid.

Gč. mearkkašumi 21.

35. Julggaštus ja doaibmaplána mii dohkkehuvvui Durbanis 2001 ja čuovvolan-konfereansa loahppadokumeanta Durban-konferensii 2009 leat ollašuhthtojuvvon departemeanttaid gaskasaš doaibmaplánaiguin vuosttaldit čearddalaš vealaheami. Doaibmaplána ovddidit dásseárvvu ja vuosttaldit čearddalaš vealaheami (2009 – 2012), sisttisdoallá moanat doaibmabijuid, erenoamážit mánáide ja nuoraide. Doaibmaplána lea árvvoštallojuvvon ja eanaš doaibmabijut leat čađahuvvon. Árvvoštallan ii atte vuodu árvvoštallat doaibmaplána ollislaš beavttu.
36. Raporta *Kunnskapsoppsummering om likestilling og diskriminering knyttet til etnisk opprinnelse og livssyn* (Máhttočoahkkáigeassu dásseárvvu ja vealaheami birra čadnon čearddalaš duogázii ja eallinoidnui) čájeha ahte sisafárreaddjit vásihit vealaheami eanaš servodatsurggiin. Dat maid čájeha ahte lea dárbu eanet máhtolašvuhtii dan birra mo sápmelaččat ja nationála unnitlogut vealahuvvojit. Raporta namuha earret eará mánáid dili, ja čujuha makkár hástalusaid unnitlohkománát vásihit sihke oahppovuogádagas ja mánáidsuodjalusas.
37. Ráđđehus ovddidii jagi 2015 politihkalaš julggaštusa vuosttaldit vaššás cealkámušaid, ja áigu ovddidit strategija čakčat 2016.
38. Eiseválddit leat 2014 rájes dorjon Eurohpáráđi ánggirdeami “Stopp hatprat” (Bisset vaššiságaid), mii lea dárogillii.
39. Demokráhtalaš gearggusvuolta vuosttaldit vealaheami ja antisemittisma (Dembra) lea kursafáldat nuoraidskuvllaide ja dat lea vealaheami ja antisemittisma vuosttaldeami, radikaliserema ja eahpedemokráhtalaš guottuid birra. Kurssas oahpahuvo konkrehta metodalaš reaidduid birra maid skuvla sáhtta geavahit. Dembra addá demokráhtalaš oahpu mii deattuha gierdilvuoda ja rabasvuoda, muhto maiddá máhtu, kritihkalaš jurddašemi ja návccaid dovddastit vuoigatmeahtunvuodaid.

B) Máná buoremus

Gč. mearkkašumi 23.

Vuođđoláhka

40. Vuođđolága § 104 nuppi lađđasa mielde galgá máná buoremus guovddázis buot áššiin mat gusket mánáide. Mearráduš lea huksejuvvon Mánáidkonvenšuvnna 3. artihkkala vuodul, ja laktojuvvi Vuođđoláhkii jagi 2014 dalle go vuođđoláhka rievduvui nannen dihte olmmošvuoigatvuodaid. Láhkamearráduš manná eará lágaid ovddabeallái jos šaddá vuostálagaid eará lágaguin.
41. Prinsihppa mánnái buoremus lea lágain nannejuvvon, earret eará mánáidlágas ja mánáidsuodjaluslágas, ja dat čuvvojuvvo ollu eará lágain ja ortnegin, ovdamearkka

dihte go ferte nammadit áššedovdiid jos váhnemiid gaskii šaddet riiddut, ja ovdda-steddjiid ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciide.

Máhttobuorideaddji doaibmabijut duopmostuoluide

42. Hástalusat mat gusket mánáid guoskevaš diggeáššiide galget vuoruhuvvot. Duopmostuollohállddahas čađaha máhttobuorideaddji doaibmabijuid duopmáriid várás geat meannudit váhnemiid nággoáššiid ja erenoamáš veahkaválddálašvuoda- ja illastanáššiid sihkkarastin dihte ahte máná buoremus vuhtiiváldojuvvo.

Olgoriikalaččaidláhka

43. Olgoriikalaččaidláhka, mii fápmuduvvui jagi 2010, nannii máná vuhtiiváldima ollu oktavuodain. Geahča njealját raportta, čuoggá 18, 202-205 ja 208.
44. Mánáid riektedilli olgoriikalašrievttis lea oppalaččat nannejuvvon jagi 2008 rájes. Earret eará leat njuolggadusat mearriduvvon dasa ahte mánát geat guhká leat ássan Norggas galget oažžut ássanlobi, ja ahte mánáin lea vuoigatvuohta oažžut vuodustuvvon mearrádusaid. Olgoriikalaččaidláhkahusas lea 2011 rájes hui dárkilit čilgejuvvon ahte mánáid guoskevaš áššiin galgá čielgasit vuoduštit movt mánáid dilli ja mánáid vuhtiiváldin lea árvoštallojuvvon. Maŋŋil 2014 rievdadusaid čielggasmahttojuvui makkár momeanttaid galgá mearrádusain vuhtiiváldit áššiin mat gusket mánáide, ja vuoduštusat leat golmma dásis; mánáid dilálašvuoda árvoštallan, sisafárrenmuddeaddji deasttaid árvoštallan, ja vihkkedallan daid gaskka.

Sierraduopmostuolut

45. Almmolaš lávdegoddi árvoštallá earret eará mánáid- ja bearašáššiid sierraduopmostuoluid váikkuhanvejolašvuodaid suddjet riektesihkkarvuoda, buoridit fágamáhttu ja nannet lobálašvuoda.

C) Riekti eallimii ja ovdáneapmái

46. Gč. ovdalis raporttaid ja čilgehusa 7 d. čuoggás.

D) Máná vuoigatvuolta dovddahit oaiviliiddis

Gč. mearkkašumi 25.

Mánáidláhka

47. 2014 mánáidlágas deattuhuvvo ahte maddái vuollel čiežajahkásaččat, geat sáhttet ovdanbuktit oaiviliiddiset, galget oažžut vejolašvuoda buktit cealkámuša ovdal go ášši máná persovnnalaš dili birra mearriduvvo. Máná oaivil galgá deattuhuvvot, agi ja láddama dáfus. Sihke váhnemat ja duopmostuollu galget vuhtiiváldit dán vuoigatvuoda. Duopmára ovddasvástádussii gullá fuolahit ahte mánát, geat leat buktán cealkámuša váhnemiid riidoáššái ožžot dieđu ášši bohtosis.
48. Mihttomearri lea ahte eanet mánát galget beassat buktit iežaset oaiviliid soabahanáššiin, ja soabahallit lea geatnegahttojuvvon dieđihit váhnemiidda ahte mánáin lea vuoigatvuolta oažžut jienaset gullot. 2016 juolluduvvojedje ruđat vai eanet mánát ožžot ságastallanfálaldaga go váhnemiid oktavuolta boatkana. Ulbmil lea sihkkarastit ahte mánáid oaivil gullo, ja ahte mánáid dárbbut bohtet oidnosii, áddejuvvojit ja vuhtiiváldjuvvojit go šiehtadusat hábmejuvvojit váhnenovddasvástádusa birra, omd. gos mánná galgá orrut ja ovtastallan.

Olgoriikalašláhka

49. Mánáid vuoigatvuolta gullot lea muddejuvvon olgoriikalašláhkaásahusas. Vuollel 7 jahkásaš mánát, ja vel nuorabut geat sáhttet ovddidit iežaset oaiviliid, galget oažžut dieđu dan birra ja sii galget oažžut vejolašvuoda ovdanbuktit oaiviliiddiset ovdal go mearrádusat dahkkojuvvojit áššiin mat sidjiide gusket. Mánáid oaivil galgá deattuhuvvot, mánáid agi ja láddama mielde.

Mánáidgárdi ja vuodđooahppu

50. Mánáidgárdeláhka čilge mánáid vuoigatvuoda mielváikkuheapmái. Oahpahuslága ulbmilparagrafas deattuhuvvo ahte oahppit ja oahpahallit galget oahppat kritihkalaš jurddašeami, ja ahte sis lea mielovddasvástádus ja searvanvuoigatvuolta, ovdamearkka dihte skuvllaid ohppiiráđi bokte.

Mielváikkuheapmi mánáidsuodjalusas

51. Mánáidsuodjalusláhka rievdaduvvui jagi 2014, earret eará nannen dihte mánáid mielváikkuheami mánáidsuodjalusáššiin. Láhkarievdadus dahká daidda mánáide maid mánáidsuodjalus fuolaha, vejolažžan váldit mielde olbmo geasa luhttet go váldet oktavuoda mánáidsuodjalusain. Mii leat juolludan doarjaga doaibmabijuide álggahit metodaid mánáidságastallamiidda, ja ovddidandoaimmaide mánáid mielváikkuheami birra.

Váldeguoddit

52. Áttaruššanlága vuodul hálddaša váldeguoddi vuolleahkásaččaid ekonomalaš áššiid ja eará láhkavuoduštuvvon áššiid, jos eará ii leat mearriduvvon. Nammaduvvon váldeguoddi galgá, jos vejolaš, ráđđádallat suinna dahje singuin gain lea váhnenovddasvástádus, ovdal go dahkkojit dehálaš mearrádusat. Jos mánát leat badjel 12 jagi, de galgá váldeguoddi gullat maid vuolleahkásaš oaivilda ovdal go mearrádusat dahkkojuvvojit. Mánáidlága njuolggadusat gustojit vuolleahkásaččaid persovnnalaš áššiid mielmearridanvuoigatvuhtii. Vuolleahkásaš gii eahpida váldeguotti mearrádusa, sáhhtá ovddidit ášši fylkkamánái.

Mánáid eretdoalvun

53. Mánáin lea vuoigatvuohta ovddidit iežaset oaiviliid mánáideretdoalvunáššiin. Mánáideretdoalvunláhka mearrida ahte duopmár dahje nammaduvvon áššedovdi sáhhtá mánáin ságastit. Maŋŋil láhkarievdadusa ođđajagimánus 2016 čielggaduvvui lágas ahte mánái galgá addot vejolašvuohta ovddidit oaiviliiddis, ja ahte duopmár berre dieđihit mánái gii lea buktán oaiviliid, ášši bohtosa ja movt su oaivilat leat vuhtiiváldojuvvon.

Ungdata

54. Ungdata lea 2010 rájes čađahan báikkálaš dutkanvuđot nuoraidiskosiid, mas nuorat miehtá riikka leat vástidan gažaldagaid iežaset eallima ja eallindili birra, ja almmuhan iežaset oaiviliid. Ungdata lea 2015 rájes ruhtaduvvon stáhtabušehta bokte. Mearrideaddjit iešguđet dásis geavahit dáid bohtosiid earret eará politihka ja bálvalusaid hábmemis.

Mearridanproseassat

55. Nannen dihte nuoraid vejolašvuođaid searvat ja váikkuhit stáhtalaš dásis, de lági-duvvo jahkásaš dialogaforum gosa servet fylkka nuoraidáirasat, guoskevaš departemeanttat ja mánáidministtar. Nuoraidáirasat mearridit eanaš čoahkkima sisdoalu. Dialogaforuma cealkámušat leat ovdamearkka dihte geavahuvvon prošeavttas *Livsmestring i skolen* (Birgen skuvllas), mii lea oassi doaibmapláνας vuosttaldit veahkaválddálašvuođa ja illasteami mánáid ja nuoraid vuostá.
56. Jeavddálaččat lágiduvvojit maid gulahallančoahkkimat nuoraidorganisašuvnnaiguin. Dáid čoahkkimiid cealkámušat leat ovdamearkka dihte geavahuvvon ceahkkálastinpláνας vuosttaldit veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá. Mánáidáittardeaddji geavahii cealkámušaid sierra mánáidgulaskuddanáššis.
57. Mánát ja nuorat bovdejuvvojit searvat strategijaid ja doaibmaplánaid bargui. Ráđđehusa strategija *Barn som lever i fattigdom* (2015-2017) (Mánát geat ellet geafivuodas) barggus gullui maid mánáid jietna ja sii besse buktit oaiviliid ja árvalusaid doaibmabijuide. Redd Barna jodihii mánáidgulaskuddama.

58. Johtočállosiid, bagadallanneavvuid, konfereanssaid ja eará čoahkkimiid bokte gulahallet eiseválddit jeavddálaččat gielddaiguin ja fylkkagielddaiguin dakkár áššiin mat gullet mánáid ja nuoraid mielváikkuheapmái ja searvamii. Dutkan ja vásáhuslonohalan leat dehálaš váikkuhangaskaoamit.
59. Ollu departemeanttat movttiidahttet gielddaid ráhkadit buriid mielváikkuhanortnegiid mánáid ja nuoraid várás. 90% gielddain ledje 2012:s ásahan nuoraidráđi ja/dahje mánát ja nuorat gielldastivrras.

Jienastanvuoigatvuođa geahččaleapmi

60. 6Gielldastivraválggaid 2011 ja 2015 oktavuodas čađahuvvui geahččaleapmi gos ahki beassat jienastit lei 16 jagi. Geahččaleapmi čađahuvvui 20 gielddas goappaš válggaid oktavuodas.
61. 16- ja 17 jahkásaččaid válgasearvan sihke 2011 ja 2015 lei ollu badjelis go dábálaš vuosttasgeardde jienasteddjiid válgasearvan. Geahččaleami loahppaárvoštallamis leat buohtastahtán jagi 2015 válgasearvama 16- ja 17-jahkásaččaid sin ektui geat jienastedje jagi 2011, vai oažžut vástádusa das ahte geavahit go sii geat ovdal leat jienastan jienastanvuoigatvuođa maŋŋil.

Mielmearrideapmi dearvvašvuodasuorggis

62. Álbmotdearvvašvuodáláhka fápmuduvvui jagi 2012. Mielváikkuheapmi lea okta dain deháleamos vuodđoprinsihpain.
63. Buohcceviesuin ovddidit nuorat nuoraidráđi bokte dehálaš oaiviliid ja vásáhusaid, ja ráđđehus dáhtu ahte buot buohcceviesut ásahit nuoraidráđi. Dearvvašvuoda- ja fuolahusministtar áigu bovdet nuoraidorganisašuvnnaid jahkásaš čoahkkimii oažžun dihte cealkámušaid ráđđehusa fuolahuspolitihkkii.
64. Doaimaplánas eastadit veahkaválddálašvuoda ja seksuála illasteami mánáid ja nuoraid vuostá lea mearriduvvon ahte mánáid oaivilat galget aktiivvalaččat geava-huvvot buoridit suorggi bálvalusfálaldagaid.

mykalvin 05

4

SIVIILA VUOIGATVUOĐAT JA FRIDDJAVUOĐAT

A) Stáhtalahttovuohta

65. Stáhtalahttoláhka mearrida movt olbmot sáhttet šaddat Norgga stáhtalahttun ja movt dan sáhttet massit. Okta váldoeaktu lea ahte ohcci galgá čielggadan iežas identitehta. Dat mearkkašii ovdal ahte mánát geaid váhnemiid identitehta leai eahpečielggas eai dohkkehuvvon Norgga stáhtalahttun. 2012 dat rievdaduvvui, nu ahte dál lea vejolaš spiehkastit gáibádusas mii guoská mánáide. Identitehta lea čielggas daid mánáid ektui geat riegádit Norggas.
66. Stáhtalahttoláhka gusto daid ráddjemiiguin mat leat šiehtaduvvon eará stáhtai-
guin ja muđui álbmotrievtti ektui. Stáhtalahttoláhka evttohuvo rievdaduvvot
sihkkarastin dihte ahte stáhtakeahtes mánát gieđahallojuvvojit riikkaidgaskasaš
geatnegasvuođaid mielde. UNHCR-raporttas «Mapping Statelessness in Norway»
ávžžuhuvvo ahte stáhtakeahtes mánát geat riegádit Norggas galget automáhtalaččat
oažžut stáhtalahttovuođa go riegádit. Raporta galgá árvoštallojuvot.

B) Identitehta

67. Stáhtalahttoláhka lea huksejuvvon ovttá stáhtalahttovuođa prinsihpa ala. Dat mearkaša ahte olmmoš sáhtá massit Norgga stáhtalahttovuođa jos eaktodáhtolaččat molsu stáhtalahttovuođa. Ollu riikkat dohkkehit ahte dušše nubbi váhnen dárbbáša miehtat ohat mánnái stáhtalahttovuođa. Muhtun oktavuodain lea dat mielddisbuktán ahte mánát leat massán Norgga stáhtalahttovuođa. Stuoradiggi lea gohččun ráđđehusa čielggadit movt stáhtalahttoprinsihppa doaibmá eanet globaliserejuvvon árgabeaivvis.

C) Cealkinfriddjavuohta

Gč. ovdalis raporttaid ja čilgejumiid 4.g ja 8.e čuoggás.

D) Jurdda-, oamedovddu- ja oskufriiddjavuohta

68. Gč. mearkašumi 27.

69. Guorahallamat movt skuvllat leat čuovvulan oskku, eallinoainnu ja etihka skuvlafágaid eai leat plánejuvvon. Diet fágat bohte 2015:s kristtalašvuoda, osku, eallinoainnu ja etihkkafágaid (KOE) sadjái. KOEE-fágat leat bákkolašfágat mat objektiivvalaččat, kritihkalaččat ja iešguđet vugiid mielde mitalit máilmmi oskkuid ja eallinoainnuid birra.
70. 7Almmolaš skuvllat ja friddjaskuvllat fáallet vuodđooahpu, ja oahpahusa ulbmil ja sisdoallu lea lágas mearriduvvon. Friddjaskuvllaid jođiheapmi muddejuvvo friddjaskuvllalága bokte, maid stáhta bearráigeahčču galgá vástidit. Bearráigeahčču sáhtta čađahuvvot systemáhtalaš välljeumi mielde, dahje jos ovddiduvvojit áššit moaittehahtti dili birra.

E) Organisašuvdnafriddjavuohta

71. Stáhta láchčá dili organisašuvdnafriddjavuhtii go juolludit ruhtadoarjagiid mánggabealat organisašuvdnadoaimmaide.
72. Eaktodáhtolaš organisašuvnnaid searvan, ovdamearkka dihte kultur-, valáštallan- ja dáiddasuorggis, addá vásáhusaid, buorida máhtu ja nanne sosiála gullelašvuoda. Leat ollu mánát geat servet eaktodáhtolaš organisašuvdnadoaimmaide. 2014:s serve 63% nuorain gaskal 13-15 jagi organisašuvdnadoaimmaide. Searvan dattege ii leat dásse- dit juohkásan, ja ain leat erohusat sohka-beali, čearddalašvuoda, ássanbáikki, sosiála ja ekonomalaš duogáža geažil. Sisafárrenbearrašiid mánáid ja nuoraid joavkkut eai searvva nu dávjá árbevirolaš astoáiggefálaldagaide. Dat guoská erenoamážit nieiddaide.
73. Mánat geat bohtet geafes bearrašiin eai searvva nu dávjá astoáiggefálaldagaide go eará mánát. 2015 ja 2016 leat juolluduvvon movttiidahttinruđat geahččaladdat doaimbajuid dainna áigumušain ahte movttiidahttit mánáid, geaid váhnemiin lea uhcán tienas searvat doaimmaide.

F) Suddjet priváhtaeallima ja beaggima

Láhkarievdadusat

Gč. mearkkašumi 9.

74. Vuodđoláhkii laktojuvvui 2014:s ođđa mearrádus § 102 priváhtaeallima ráfi birra. Mearrádus suddje sihke mánáid ja rávisolbmuid, ja cealká ahte “Buohkain lea vuoi- gatvuohta iežas priváhta- ja bearašeallima, ruovttu ja gulahallama árvvusatnimmii”.
75. Vuodđolága § 113 lobálašvuodaprinsihppa mearkkaša ahte eiseválddit eai oaččo lágaheamit duohtadit ovttaskas olbmo priváhtaeallima, bearraša, ruovttu dahje reiv- vestallama.
76. Go ođđa ránggáštusláhka bođii fápmui jagi 2015, de eai leat gudnerihkkumat šat lobi- heamit norgga lágaid mielde.

Persondieđut

Gč. mearkkašumi 29.

77. Norga lea persondiehtolágas čađahan EO personsuodjalandirektiivva 95/46/EC. 2012 láchkarievdadus suddje mánáid persondieđuid buorebut, ja diekkár dieđut galget lágalaččat meannuduvvot ja máná buoremus galgá álo vuhtiiváldojuvvot. Mearrádus mearkkaša ahte son gii meannuda dieđuid lea geatnegas čájehit erenoamáš deastaid máná persondieđuid giedahallamis. Láhka gusto sihke váhnemiidda ja komersiála oasálaččaide. Diehtobearráigeahčču hálddaša láchkamearrádusa, ja sáhtta ieš vuolggahit ášši dahje jos máná dahje earát dan dáhttot. Diehtobearráigeahčču sáhtta dahkat mearrádusaid dahje addit ráđiid jos máná persondieđut leat boastut geavahuvvon.

G) Mediaid diehtujuohkin ja suddjen vahátlaš váikkuhusaid vuostá

78. Láhka suddjet vuolleahkásaččaid vahátlaš váikkuhusaid vuostá jna. fápmuduvvui jagi 2015. Lágas leat golbma geatnegahtti suddjendoaimbajiu: mearridit govva-programmaide ahkemeari, juohkit dieđuid ahkemeriid birra ja álggahit suddjendoaimbajuid sihkkarastit ahte ahkemearit doahttaluvvojit, ovdamearkka dihte ahkebearráigeahčču kinoin ja TV sáddenáiggiid mearrideapmi.
79. Interneahtas leat ollu fáldadagat mánáide ja nuoraide. Ung.no lea máinnuskeahtes neahttabáiki gos leat ollu almmolaš dieđut nuoraide. Neahttabáikkis lea namahis gažadanbálvalus, mii dávjá geavahuvo. Ung.no siidduid gallededje 3,3 millijovvna olbmo 1.kvartálas 2016.

80. Mánát sáhttet oažžut veahki sihkut neahtadieđuid iežaset birra slettmeg.no bálvalusas. Neahttabálvalusas dubestemmer.no sáhttá gávdnat dieđuid digitála árvoštallanfálaldagaid birra.
81. Politijja ovddasvástádussii gullá eastadit ja čuovvulit vearddaguid ja lobihis láhttenvugiid Interneahtas. Kripos galgá ovddasvástidit neahttajoavkku (Facebook-siidu) ja dán neahttabáikki geavahit maid politijjat juohkit dieđuid nuoraid váste.

5

VEAHKAVÁLDDÁLAŠVUOHTA
MÁNÁID VUOSTÁ

A) Suddjet mánáid illastemiid ja fuolahusváilliid vuostá

Gč. mearkkašumi 31.

82. Okta ráđđehusa áŋgiruššansurggiin lea veahkaválddálašvuohta mánáid vuostá. Ráđđehus ovddidii 2013 strategiija *Barndommen kommer ikke i reprise* (Mánávuohta ii boađe ruovttoluotta) ja 2014 doaibmaplána *En god barndom varer livet ut* (Buorre mánávuohta bistá agibeavvi). Váldoulbmil lea eastádit ahte mánát ja nuorat gártet gillát veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid ruovttus dahje olggobeali ruovttu. Mánát galget oažžut veahki johtilit ja rivttes veahki, beroškeahhtá gos riikkas sii ássat.
83. Stuoradiggi lea ráđđehusa sihtan ovddidit ceahkkálastinplána vuostálastit veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá. Plána galgá ovddiduvvot čakčat 2016. Dehálaš doaimmat dan oktavuodas leat eastádit ja fuomášit veahkaválddálašvuođa, doaimmahit divššu rivttes áigái, fuomášit veahkaválddálašvuođa interneahτας, ja ovttastahttit iešguđet almmolaš ásahusaid.
84. Jagi 2016 almmuhuvvui guorahallan veahkaválddálašvuođa ja illastemiid birra mii dáhpáhuvvá mánáid ja nuoraid vuostá, maid riikaviidosaš joatkkaskuvllaid maŋjimuš jagi oahppit čađahedje. Guorahallan lea oassi stuorit dutkanbarggus veahkaválddi birra mii dáhpáhuvvá lagas birra. Guorahallan čájeha ahte váhnemiid dábálaš veahkaválddálašvuohta lea njiedjan (2007-2015), ja garra veahkaválddálašvuohta lea bissun sullii seamma dásis go ovdal. Bohtosat čájehit dasto ahte seksuála illasteapmi dávjá dáhpáhuvvá ovtaahkásaččaid gaskkas.

85. 2010 mánáidláhka cealká hui čielgasit ahte buotlágan illasteapmi mánáid vuostá lea lobiheapme. Dat guoská maid jos mánát illastuvvojit bajásgeassima dahje balddáhalama oktavuodas, dahje jos vásihit onohis ja loavkašuhtti láhttenuogi.

Heahteguovddážat

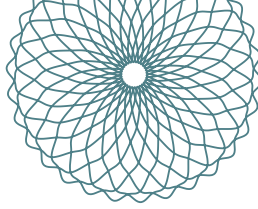
86. Gielddat ožžo jagi 2010 lága bokte geatnegahttojuvwon ovddasvástádusa fuolahit heahteguovddášfálaldagaid nissoniidda, albmáide ja mánáide. Fálaldat lea nuvttá, ja lea fálaldat dárbbaseddjiide geat gillájit veahkaválldi dahje veahkaválldi áita-giid lagas olbmos. Mánát geat bohtet váhnemiid mielde leat dehálaš geavaheaddjit. Heahteguovddáža bargit leat geatnegahttojuvwon dieđihit mánáidsuodjalusbálvalussii jos ovdamearkka dihte lea ágga jáhkkit ahte mánná illastuvvo dahje jos fuomášuvvo earálágan duodalaš fuolahisvuohta. Dieđihangeatnegasvuohta lea geatnegahttojuvwon go omd. mánná bohtá ruovttoluotta veahkaválldi lusa maŋŋil go guovddážis fárre olg-gos.
87. Eanaš guovddážiin leat ságastallanfálaldagat mánáide ja sierra mánáidovddasvástideaddji bargit. Váhnemat geat leat ássan heahteguovddážis leat geahččaladdan ICDP váhnenbagadallanprográmma buriid bohtosiiguin.

Mánáid mielváikkuheapmi

88. Doaibmaplánas *En god barndom varer livet ut* (Buorre mánnávuotta bistá agibeavivi) lea sierra kapihttal mánáid mielmearrideami ja mielváikkuheami vuoigatvuođa birra.

Matheo, 9 jagi

89. Alternativ til Vold (ATV) (Molssaeaktu veahkaválddálašvuhtii), Ung.no ja Mánáidáittardeaddji leat dehálaš fáldalagat sihkkarastit ahte mánáid vásáhusat ja oaivilat čielgasit bohtet ovdan doaimmain mat eastadit veahkaválddálašvuođa mánáid vuostá.

Eastadit veahkaválddálašvuođa ja illastemiid

90. Bargu suddjet mánáid veahkaválddálašvuođa ja illastemiid vuostá lea viiddis. Dá leat deháleamos doaibmabijut:
91. Fylkkamánit leat áigodagas 2014-2016 lágidan kurssaid ságastanvugiid birra go mánáiguin galget ságastit veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra, ja kurssat leat lágiduvvon mánáidgárdebargiide, mánáidsuodjalusas ja dearvašvuođabálvalusas.
92. Skuvlla rolla eastadit veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid lea nannejuvvon manjmuš jagiid. Oahppoulbmilat veahkaválddi, gudnerihkkumiid ja seksuála illastemiid birra ja veahkaválddálašvuohta lagas bearrašis, leat jagi 2013 rájes bures čilgejuvvon jahkecehkiid oahppoulbmiliin. Bargiid máhtolašvuohta dán fáttás lea maid nannejuvvon relevánta oahpuid rámmaplánaid rievdadusaid bokte. Mii leat oaidnán dárbbu lasse- ja liigeoahppofáldalagaide veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra, ja dat galget čuovvuluvvot.
93. Bearašsuodjalus lea 2013 rájes vuoruhan veahkaválddálašvuođa guoski áššiid mat dáhpáhuvet lagas bearrašis, ja addá fáldalagaid veahkaváldái, bearrašiidda ja mánáide geat leat gártan gillát veahkaválddi.
94. Almmolaš lándegoddi galgá geahčadit movt bálvalusapparátta gieđahallá áššiid gos mánát ja nuorat leat gillán duođalaš veahkaválddálašvuođa, seksuála illasteami ja duođalaš fuolahisvuođa.
95. Dál lea prošeakta jođus mii guorahallá manne veahkaválddálašvuohta lagas oktavuođain sámi servodagas dáhpáhuvá, ja vejolašvuođaid eastadit ja fuomášit veahkaválddi, ja movt sámi álbmoga sáhtašii veahkehit buoremus lági mielde.

Riikkaidgaskasaš beroštupmi

96. Norga lea njunnošis vuosttaldeamen buotlágan veahkaválddálašvuođa mii dáhpáhuvá mánáid vuostá, maiddái riikkaidgaskasaččat. Norgga eiseválddit leat lágidan mánga ekspeartaráđđadallamiid mánáid guoski veahkaválddi ja buresdoaibmi váhnenvuođa birra.
97. Norga lea ángirit searvan Eurohpáráđi ođđa mánáidvuoigatvuođa strategijja *Children's human rights* (2016-2021) barggus. Strategijja deattuha Eurohpá mánáidvuoigatvuođa sohppojuvvon standárddaid ollašuhttima, maiddái mánáid ektui geat ellet rašes dilis.

Politiijaduođaštus

98. Suddjen dihte vuolleahkásaš mánáid dakkár olbmuid vuostá geat eai leat dohkálaččat áimmahuššat vuolleahkásaš mánáid, gáibiduvvo ollu surggiin dál politiijaduođaštus (bargit dorvoohcciid vuostáiváldinbáikkiin, láchkamearriduvvon orgánat mat gullet norgga girkui jna.) politiijaregisttarlága mearrádusaid vuođu.
99. Láchkamearrádus mánnáfuolahusduođaštusa birra čilge láchkarihkkumiid mat galget merkejuvot daid olbmuid politiijaduođaštussii geat fuolahit dahje ovddasvástit mánáid.

Illasteapmi lagas oktavuođain

100. Ráנגgáštusláhka mearrida ahte son gii uhkidemiid, bággema, friddjavuođarievideami, veahkaválddálašvuođa dahje eará gudnerihkkumiid bokte duođalaččat dahje mánggii illasta earret eará mánáidis dahje eará bearašlahtuid sáhttá ráנגgáštuvvot illastemiid geažil. Láhka suddje maiddái mánáid geat leat leamaš vihtanin veahkaválddálašvuhtii ja eará illastemiide maid lagas olbmot leat dahkan. Ráנגgáštusmearri ja ráנגgáštusdási veahkaválddálašvuođadaguide mat dáhpáhuvvet lagas birrasis leat čavgejuvvon manjimuš jagiid.

Mielváikkuhanovddasvástádus

101. Mánáid fuolaheaddjit, geat eai suodjal mánáid veahkaválddi vuostá, sáhttet ráנגgáštuvvot mielváikkuheaddjin, ovdamearkka dihte jos áhčči dahje eadni diehtiba ahte nubbi váhnen illasta máná, muhto ii mital dan geasage. Riikaadvokáhtta lea ollu jagiid čujuhan ahte galggašii vuđolaččat árvoštallat lea go rievttálaš vuođu áššáskuhttit mielváikkuheami.

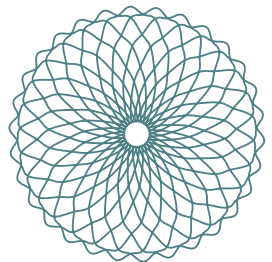
Ovttastallan mánáiguin dakkár áššiid oktavuođas gos mánát leat gillán veahkaválddálašvuođa ja illastemiid

102. Ođđa láchkarievdadusat mat deattuhit mánáidperspektiiva go váhnenriidoáššit ovddiduvvojit duopmostuoluid ovdi, bohte fápmui jagi 2013. Ovttastallama sáhttá lágidit sihkkarastojuvvon bearráigeahčuin dahje doarjjaolbmui. Seammás rievduvvojedje mánáidlága áššemeannudannjuolggadusat sihkkarastin dihte ahte máná buoremus vuhtiiváldojuvvo váhnenriidoáššiin gos váruhuvvo ahte máná illastuvvo.

B) Doaibmabijut geldit ja heaittihit buotlágan vahátlaš geavadiid

Gč. mearkkašumi 45.

103. Buot mánáin ja nuorain geat bajásšaddet Norggas, beroškeahttá bearašduogázis, galgá leat seamma vejolašvuolta ja vuoigatvuolta bajásšaddat almmá garra bearráigeahču ja bákku geavaheami haga.
104. Eastadeaddji, guottuidbuorideaddji ja suddjejeaddji doaibmabijut leat strukturejuvnon plánas *Handlingsplan mot tvangsekteskap, kjønnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet* (2013-2016) (Doaibmaplána vuostálastit bággonáitima, vuolledábiid bilideami ja nuoraid friddjavuođarievideami). Eastadeaddji doaibmabijut sisttisdoallet iešguđetlágan fálaldagaid, nu go váhnemiid ja nuoraid gaskasaš gulahallanvuogit ja ruhtajuolludeamit eaktodáhtolaš organisašuvnnaide maid berre joatkit. Ráđdehus áigu eastadit ja vuostálastit vahátlaš geavadiid ja lea ráhkadeamen ođđa doaibmaplána áigodahkii 2017-2020.
105. Doaibmaplána vuostálastit vuolledábiid bilidemiid (2008-2011) mearridan doaibmabijut leat váikkuhan dasa ahte dearvvašvuođadieđut, eastadeaddji dearvvašvuođadoaimmat ja dearvvašvuođaveahkkefálaldagat leat ulbmildiđolaččat čađahuvvon. Muhto lea ain dárbbaslaš buoridit máhtolašvuođa ja dieđuid vuolledábiid bilidemiid birra, ja nannet ovttasbarggu áššáiguoskevaš beliid gaskka.

106. Ráđđehus joatká doaimbajuid eastadit ja vuostálastit vuolledábiid bilidemiid. Dearvvašvuodastašuvnnat ja vuodđoskuvlla dearvvašvuodabálvalusat fáallet ságastallamiid ja medisiinnalaš iskamiid nieiddaide geat bohtet dakkár riikkain gos dákkár dagut čađahuvvojit. Ollugat leat geavahan ságastallanfálaldagaid, muhto eai nu ollugat medisiinnalaš iskanfálaldagaid.
107. Ráđđehus lea buoridan nationála ássan- ja doarjjafálaldagaid nuoraide geat leat deavdán 18 jagi ja vásihan bággonáitima dahje nu gohčoduvvon veahkaválddi gudnerihkkuma geažil.
108. Norga vuolláičálii Istanbul-konvenšuvnna 2011:s. Ráňggáštusláhka rievdaduvvui suoidnemánu 1.b.2016 ollašuhttit konvenšuvnna kriminalitehtageatnegasvuodaid mat čatnasit earret eará bággonáitimii.
109. Ráňggáštusrámmat vuolledábiid bilidanáššiide leat čavgejuvvon, ja roavva vuolledábiid bilideapmi sáhtta ráňggáštuvvot gitta 15 jahkái. Boarásmuvvanáigemearri gusto dan rájes go gillájeaddji deavdá 18 jagi. Ii leat oktage dubmejuvvon vuolledábiid bilideami geažil. Ráđđehus lea ruhtadan dutkanprošeavtta politiija ja vuolledábiid bilidanáššiid birra vai riektevuogádat oažžu eanet dieđuid vuolledábiid bilidanáššiin.
110. Dat leat leamaš mánŋa áššáskuhttinášši ja čuovvovaš duomu bággonáitinmearrádusa geažil ja Norga oaivvilda ahte lávdegotti čuoččuhus ahte bággonáitináššit leat váilevaččat dutkojuvvon ja ráňggáštahttojuvvon ii doala deaivása.

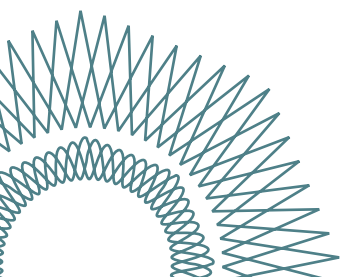
C) Seksuála ávkkástallamat ja illasteamit

Ráňggáštusčavgen

111. 2005 ráňggáštusláhka, mii ođasmahttojuvui ja fápmuduvvui jagi 2015, sisttisdoallá ollu rievdadusaid seksuála veahkaválddálášvuodas mii dáhpáhuvvá mánáid vuostá, ja mánŋa ráňggáštusrámma leat heaittihuvvon. Lágas lea mearriduvvon ahte seksuála ovtastallan ja kvalifiserejuvvon seksuála dagut vuollel 14 jahkásaš mánáiguin lea veahkaváldin, beroškeahhtá movt seksuála ovtastallan dahje dahku lea dáhpáhuvvan. Dat čalmmustahtta ahte dánlágan seksuála illasteamit vuolleahkásaš mánáid vuostá leat duođalaččat.
112. Lága ovdabargguin bohtá čielgasit ovdan ahte lea dárbu čavget ráňggáštusrámma seksuála láchkarihkumiid oktavuodas. Ovdal go ođđa ráňggáštusláhka fápmuduvvui, rievdaduvvui maid 1902 ráňggáštusláhka jagi 2010, vai lea vejolaš árabut čađahit sávahahtti ráňggáštusčavgejumiid.

Šiehtadit deaivvadit vai sáhtta čađahit seksuála illasteami

113. Son, guhte šiehtada deaivvadit vuollel 16 jagi mánáin ja mieleavttus áigu čađahit dihto seksuálalaš láchkarihkuma, ja bohtá deaivvadanbáikái dahje oinnolaš báikái, sáhtta ráňggáštuvvot. Ollašuhttin dihte Eurohpáráđi konvenšuvnna suodjalit mánáid seksuála geavaheamis ja illasteamis, de fertet maid váldit mielde mieleavttus dahkkon seksuála veagalváldimiid mánáid vuostá dahje daguid mat seksualiserejit mánáid.

Fápmodili boasttugeavaheapmi

114. Dat lea ránggáštahtti dahkku boastut geavahit iežas virggi, sorjjasvuodadili dahje luohttámuša alces dahje earáide háhkat seksuálalaš ovtastallama. Lea maid ránggáštahtti háhkat alces dahje earáide seksuálalaš ovtastallama vuollel 18 jáhkásaš mánáin gii lea erenoamáš rašis dilis. Rievdadusat galget ollašuhttit namuhuvvon Eurohpáráđi konvenšuvnna.

Čájehit seksuálalaš illastemiid mat dahkkojit mánáid vuostá

115. Son, guhte lea mielde geahččamin go mánát illastuvvojit seksuálalaččat dahje go mánát seksualiserejuvvojit, sáhttá ránggáštuvojt ránggáštušlága ođđa njuolggadusaid vuodul. Njuolggadusaid ulbmil lea ollašuhttit namuhuvvon Eurohpáráđi konvenšuvnna.

D) Vuoigatvuohta vuosttaldit issoras olmmošmeahtun illastemiid

Gč. njealját raportta čuoggá 170-171 ja 394.

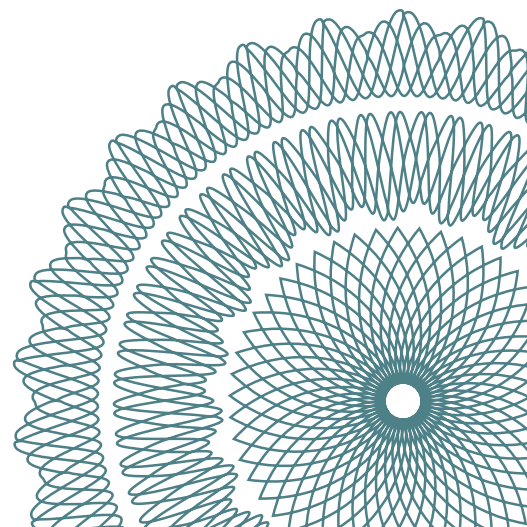
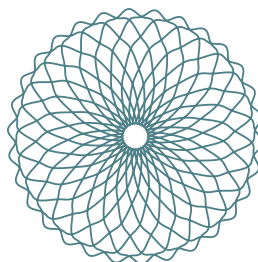
E) Illastuvvon mánáid veajuiduhttin

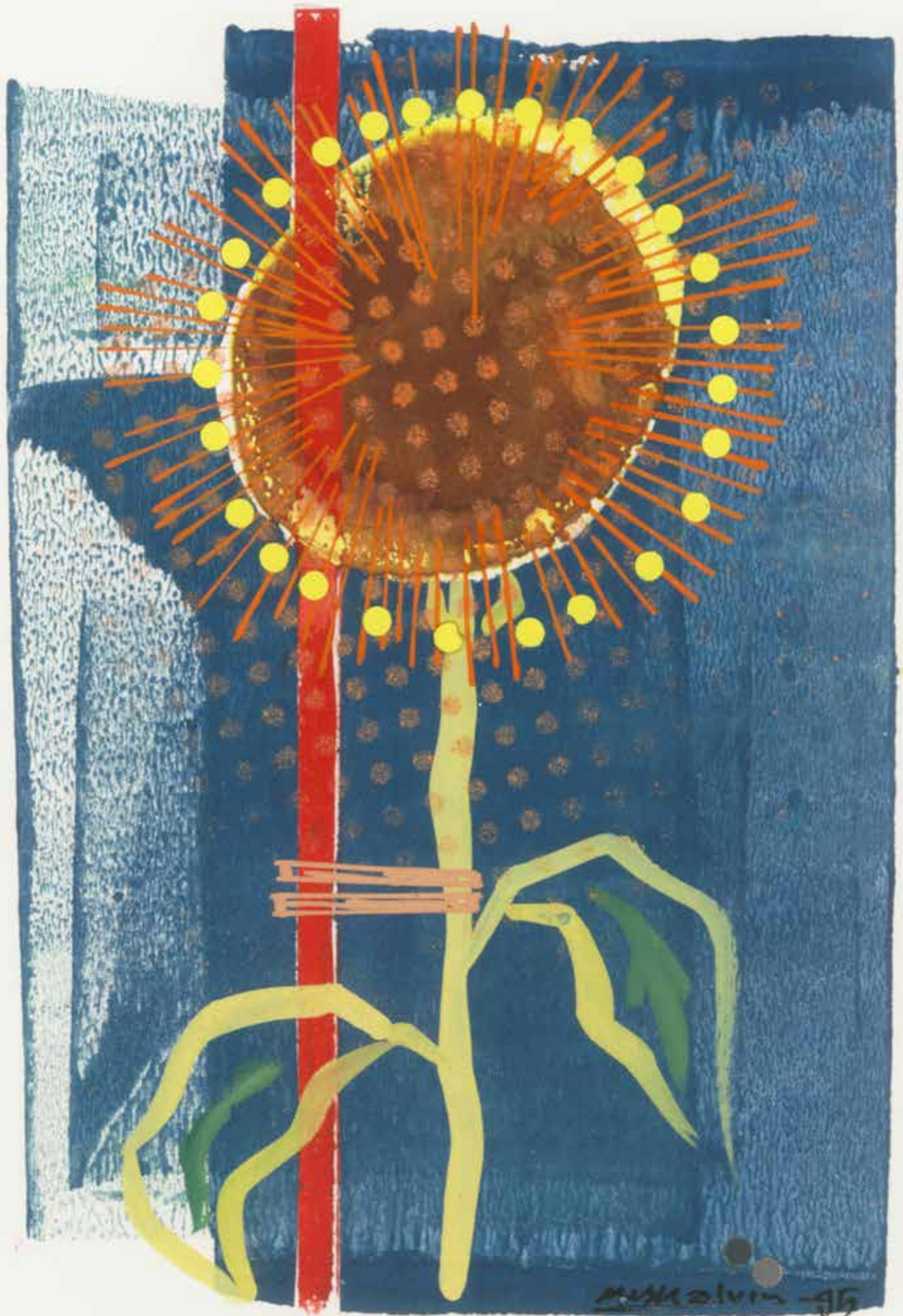
116. Mánáidlávdegotti mearkkašumit 56, mánáidviesu, fágaolbmuid oahpahusa ja dutkamušaid birra leat čilgejuvvon 9. čuoggás.
117. Gč. mearkkašumi 56 a ja c.
118. Ođđa doarjjaortnet illastuvvon mánáid várás ásahuvvui jagi 2015. Vuodđudusat, eaktodáhtolaš organisašuvnnat ja eará berošteaddjit sáhttet ohcat ruhtadoarjaga doaimmaide ja jođiheapmái mat ovddidit illastuvvon mánáid eallinkvalitehta. 2016:s juolluduvvui jođihandoarjja áiddo ásahuvvon Stine Sofie Guovddáži, nationála veajuiduhttinguovddáš mánáid várás geat leat gillán illastemiid.
119. Dikšunfálaldagaid guorahallan mat gusket mánáide ja nuoraide geat leat gillán veahkaválddálašvuođa ja illastemiid, ja nuorra veahkaváldiide ja illasteddjiide, čájeha ahte buot guorahallojuvvon ulbmiljoavkkuide gávdnojit dikšunfálaldagat.
120. 2014 álggahuvvui bargu ovdánahttit fálaldagaid nuorra veahkaváldiid várás bearašsuodjalusas.

F) Alárbmatelefovna mánáide

Gč. mearkkašumi 37.

121. Alárbmatelefovna mánáide ja nuoraide rahppojuvvui jagi 2009, eará heahtegearggusvuođa bálvalusaid lassin mat leat mánáide ja nuoraide. Bálvalus lea oassi mánáidsuodjalusas, ja dat lea rabas go eará mánáidsuodjalusbálvalusat Norggas leat gitta. Manjimuš jagiid lea Alárbmatelefovna nannen mánáid váste diehtojuohtkinbarggu, ja hui ollu mánát ja nuorat riŋgejit deike. Telefovdnabálvalus lea nuvttá.
122. Gávdnojit maid ollu eará veahkkebálvalusat mánáid várás iešgudet suorggis.

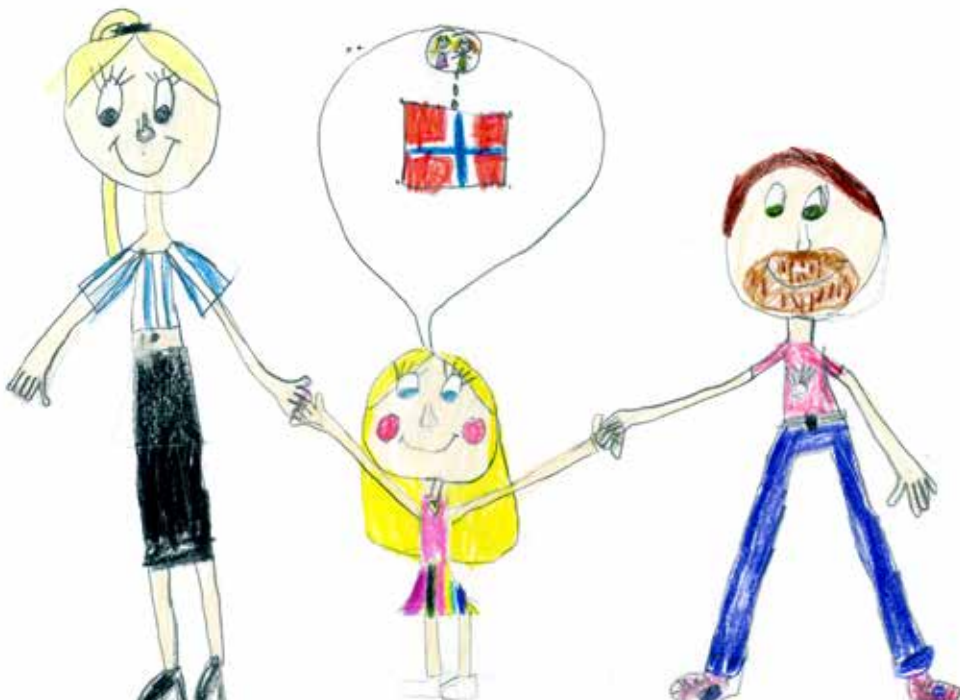
6

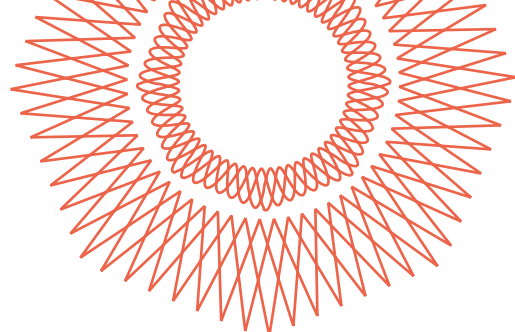
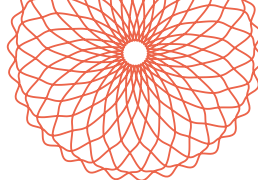
BEARAŠ- JA
MOLSSAEVTTOLAŠFUOLAHUS**A) Bearašoktavuohta ja váhnenveahkki**

Gč. mearkkašumi 33.

123. Badjel bealli norgga gielddain geavahit váhnenveahkkeprográmma (ICDP). Dan bokte lea vejolaš nanusmahttit fuolahusovddasvástideaddji váhnenrolla, mii váikkuha fas máná ovdáneapmái ja vejolašvuodaide maŋŋil eallimis. 2014:s ožžo gielddat váhnendoarjjaortnega. Ulbmil lea addit mánáide ja váhnemiidda árra veahki. Váhnendoarjjaortnegat geavahuvojit ollu bálvalusain, nugo mánáidgárd-diin, mánáidsuodjalusas, dorvoohcciid vuostáiváldinbáikkiin, heahteguovddážiin ja dearvvašvuodastašuvnnain.
124. Váhnenveahkki ja váhnendoarjjaortnegat leat doaibmaplána vuoruhansuorggit vuosttaldit veahkaválddálašvuoda ja seksuálalaš veahkaválddi mánáid vuostá, ja maiddá ráđđehusa strategijjas eastadit mánáidgeafivuoda.
125. «De utrolige årene» (Dat jáhkemeahttun jagit) lea váhnendoarjjaoprográmma man doaibmabijut galget eastadit láhttenválttuid mánáid guovdu, nu go kurssat váhnemiidda, mánáide ja fágaolbmuide (mánáidgárddit, skuvla ja dearvvašvuodabálvalus). Norggas čađahuvvui guorahallan mas čájehuvvo ahte prográmma geavaheami bokte vuoliduvvojedje láhttenválttut 4-8 jáhkásaš mánáin sullii 70 proseanttain. Parent Management Training-Oregon (PMTO) lea maid addán buriid bohtosiid bearrašiidda geain 8-12 jáhkásaš mánáin leat láhttenválttut.

126. Bearašsuodjalusbálvalus lea bures nannejuvvon ekonomalaččat, organisatoralaččat ja fágalaččat.
127. Okta bearašsuodjalusa guovddášdoaimma lea láchit mánáide buriid bajásšaddaneavttuid. Bearašsuodjalus addá rávvagiid ja váhnenveahki, dikšunfálaldagaid bearrašiidda bisuhit dásseidis bearašeallima, soabadeami ja veahki váhnenovttasbargui go oktavuodát boatkanit. Fálaldat bearrašiidda geat vásihit riidduid dahje veahkáválddálašvuoda, ja mánáide geat leat soabahallan dilis lea nannejuvvon sihkarastin dihte mánáidperspektiivva ja mánáid suodjaleami váhnenriidoáššiin.
128. Nurse Family Partnership váhnenveahkkeprográmma álggahuvui 2016:s ovddasmanniprošeaktan. Prográmma dahká vejolažžan dárkilit čuovvut vuostasgeardeváhnemiid geat dárbbasit erenoamáš veahki ruovttugalledemiid bokte. Veahkki addojuvvo áhpehisvuoda rájes gitta dassá go mánná deavdá guokte jagi. Ulbmil lea eastadit fuolahusváilli, psyhkalaš dávddaid, ja oppalohkái buoridit máná bajásšaddaneavttuid árra veahkkefálaldagaid bokte.
129. Gielddaid geahččaladdanmodealla čađahuvui áigodagas 2007-2014. Ulbmiljovkui gulle mánát (gaskal 0-6 jagi) geain váhnemiin ledje psyhkalaš váttut ja/dahje geavahedje gárrenmirkkuid. Geahččaladdangiellat viiddidedje modealla mii dagai vejolažžan addit árra veahki ja ollislaččat, systemáhtalaččat čuovvulit mánáid, eatni áhpehisvuoda rájes gitta skuvlaahkái. Árvvoštallan čájeha ahte buorit modeallat dahket vejolažžan čađahit eanet systemáhtalaš ja máhtovuđot identifikašuvnna ja čuovvuleami dáid mánáid guovdu.
130. Gielddaid geahččaladdanmodealla čuovvuluvvo viiddiduvvon ulbmiljoavkkuin ja ođđa ruhtadoarjjaortnega bokte.

B) Váhnenovddasvástádus

Gč. mearkkašumi 33.

131. Váhnemiin lea šiehtadanfriddjavuohta váhnenovddasvástádusas, ássanbáikkis ja ovtastallamis. Láhka ii bija láidestemiid ássan- dahje ovtastallanortnegii.
132. Mánáidlága “dábálaš ovtastallan” meroštallan lea 2010 rájes viiddiduvvon, vai mánát ja ovtastallanváhnen ožžot eanet ovtastallanáiggi jos čuvvot njuolggadusaid. Ovtastallama ja ássanbáikki mearrideamis galgá vuhtiiváldit dan mii mánnái lea buoremus.
133. Guhtta vahku dieđihangeatnegasvuohta ovdal go fárren čađahuvo, mearriduvvui jagi 2010, addin dihte váhnemiidda vejolašvuođa vihkkedallat movt ovtastallan- ja ássanortnet galgá heivehuvvot mánnái buoremussan. Dieđihangeatnegasvuohta gusto sihke ássanváhnemii ja ovtastallanváhnemii.
134. Badjel 12 jahkásaš mánát galget miehtat dasa ahte fárret olgoriikii dahje fitnat doppe, jos dat dáhpáhuvá almmá ovddasvástideaddji váhnema haga. Rievdadus gustogodii suoidnemánu 1.b.2016.
135. Váldonjuolggadus lea ahte goappaš váhneamat geain lea váhnenovddasvástádus galget miehtat addit dearvašvuođaveahki mánáide geat leat vuollel 16 jagi. Miedihangáibádus lea muhtin áššin heađuštan addimis dárbbášlaš dearvašvuođaveahki. Maŋŋil 2010 láhkarievdadusa lea doarvái ahte dušše nubbi váhnen miehtá jos dohkálaš dearvašvuođabargit oaivildit ahte dearvašvuođaveahkkái lea dárbu vai mánná ii gillá.

C) Mánáid sirdit eret váhnemiin

Gč. mearkkašumi 33.

Dárbbášlaš veahkkedoaimmat

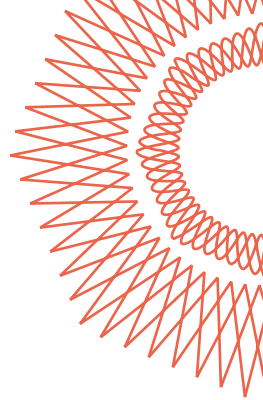
136. Mánáidsuodjalusláhka rievdaduvvui 2016 addin dihte mánáidsuodjalusbálvalussii buoret vejolašvuođa álggahit dárbbášlaš veahkkedoaimmaid mánáide ja váhnemiidda almma váhnemiid miediheami haga. Ulbmil lea buoridit máná dili ja hehttet čađaheamis duođalaš fuolahussirdima.

Mánáidsuodjaluslága čielggadeapmi

137. Láhkálávdegoddi lea čielggadan mánáidsuodjaluslága vai njuolggadusaid sáhtašii buorebut heivehit oppalaš servodat- ja máhttoovdáneapmái mii lea dáhpáhuwan maŋŋil go mánáidsuodjalusláhka fápmuduvvui jagi 1992. Čielggadeapmi almmuhuvvui čakčat 2016.

Mánáid vuoigatvuohta váldit oktavuoda mánáidsuodjalusain

138. Mánát sáhttet váldit oktavuoda mánáidsuodjalusain almmá váhnemiid miediheami haga. Jos mánáidsuodjalus oažžu dieđuid mat mánáidsuodjaluslága vuodul geatnegahttet álggahit doaimmaid, de galgá mánáidsuodjalus nu johtilit go vejolaš guorahallagoahtit ášši. Sihke mánáidsuodjalus ja áššedovdit sáhttet guorahallama oktavuodas gáibidit mánáin ságastit sierra lanjas. Mánát geat ovdal leat leamaš mánáidsuodjalusa hálddus, leat háliidan láhkarievdadeami nu ahte váhneamat eai beasa diehtit maid mánát muitalit mánáidsuodjalussii. Dat lea dan geažil ahte mánná galgá leat oadjebas das ahte eai ránggáštuvvo jos sii muitalit unohis áššiid vánhemiid birra. Láhkálávdegoddi lea árvoštallan evttohusa.

Mánáidsuodjalusa máhttobuorideaddji doaibmabijut

139. Doarjjaortnet mii mearriduvvui 2016:s galgá gielddaid ja mánáidsuodjalusásahusaid bargiid movttiidahttit váldit mánáidsuodjalusfágalaš lassioahpuid. Ulbmil lea nannet bargiid gelbbolašvuoda mánáidsuodjalusas.

Mánáidsuodjalusfálaldat njuorat mánáide, unnoraččaide ja sin váhnemiidda

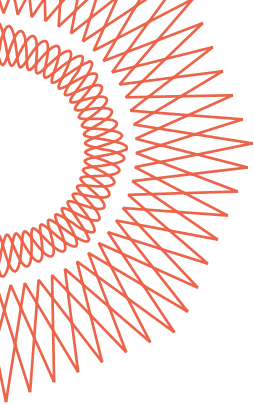
140. Váhnemiid ja mánáid váste guovddážat hálldašit stáhta fálaldaga suojeheames njuorat mánáide, unnoraččaide ja váhnemiidda. Guovddážat fáallet veahki čielggadit máná fuolahusdili ja/dahje nuppástuhttindoaimmaid gos oktavuoha, ovttasdoaibman ja váhnenovddasvástádus leat guovddážis. Guovddážiid doaibmabijuid ulbmil lea hehttet fuolahissirdima.

Olggosbijahallanáššit

141. Máná buoremus galgá vuđolaččat čuvvojuvvot olggosbijahallanáššiin. Olgoriikalaš, geas lea mánná Norggas ii galgga bijahallot eret riikkas jos lobiheamit lea ássan dahje bargan Norggas unnit go guokte jagi. Dát joavku iige galgga oažžut bistevaš sisaboahtingildosa earret jos duođalaš láhkarihkumat leat dahkkojuvvon, ovdamearkka dihte veahkaválddálašvuodadagut lagas birrasis, dahje dubmehallojuvvon mángga geardde. Ollislaš árvvoštallama vuodul, mas earret eará máná buoremus deattuhuvvo, lea dál mearriduvvon ahte sisafárrengielddus galgá leat guokte, vihta, dahje logi jagi jos olggosbijahallan lea goralaš. Logi jagi sisafárrengielddus addá hálldašeapmái buoret vejolašvuodaid dássedit vihkkedallat bearašdili deasttaid duođalaš láhkarihkumiid geažil.

D) Bearašovttastahttin

142. Ovtastallanváhnemiid bearašovttastahttin vuoigatvuohta lea nannejuvvon. Dál lea vejolaš, mearriduvvon eavttuid vuodul, oažžut vuosttasgeardde ássanlobi Norggas ovtastallanortnega vuodul jos lea Norgga ássi máná váhnen. Lágas lea maid mearriduvvon ahte olgoriikalaš váhnen lea vuoigatvuohta oažžut ássanlobi jos mánná ássá fásta su luhtte, ja nubbi váhnen lea mánáin ovttas Norggas muhtun áiggi. Lágas lea maid mearriduvvon ahte bearašovttastahttin gusto maid ovttasássiide geain leat oktasaš mánát.
143. 2016:s bajiduvvui almmolaš birgendoarjaga sisaboahtodássi, ja seammás mearriduvvui ođđa spiehkastannjuolggadus mii gusto earret eará bearrašiidda geat ieža birgejit ja jos ovttaseallin lea eaktodáhtolaš. Stuoradiggi lea ávžžuhan ráđđehusa ovddidit láhkarievdadusa ahte joatkit spiehkastannjuolggadusa ja máhcahit sisaboahtogáibádusa.
144. Lea addojuvvon mánga instruvssa ahte sisafárrejeaddji bearašáššiin galgá sáhttit spiehkastit birgendoarjjagáibádusas gos ferte “erenomáš olmmošlaš beliid vuhtiváldit”, earret eará rahpat vejolašvuoda spiehkastit dárkilit eavttuid vuodul, dakkár oktavuodain gos ohccis ja čujuhuspersovnnas (dáppeássis) lea mánná Norggas dahje eará davviriikkain.
145. Stuoradiggi dohkkehii geassemánus 2016:s láhkarievdadusa mii guoská sisafárrejeaddji bearrašiidda. Gullelašvuodagáibádus lea dál mearriduvvon, mii mearkkaša ahte eará bearašlahtut, geain lea čanastupmi sutnje gii suddjendárbbu vuodul lea

ožžon gaskaboddosaš ássanlobi, eai soaitte oažžut ássanlobi jos bearašsisafárren lea vejolaš eará oadjebas riikii gos olles bearrašis lea eanet gullelašvuhta. Mii árvoštallat dárbbu rievdadit lánkaásahusaid. Ovdabargguin čájehuvvo ahte gullelašvuodagáibádus earret eará ii galgga gustot jos ohcci lea vuollel 15 jahkásaš mánná geas eai leat fuolaheaddjit ruovtturiikkas (dahje dan riikkas gos mánná lea). Gáibiduvvo maid ahte sii geat áigot náitalit dahje ovttas eallit, galget deavdán 24 jagi go ásaht bearraša. Das ii spiehkastuvvo jos vel sis leat ge oktasaš mánát, dan sivas go ulbmil 24-jagigáibádusain lea vuosttaldit bággonáitimiid ja hehttet boasttugeavaheami. Lea jáhkehahtti ahte spiehkasteapmi váikkuhivčče dasa ahte nissonolbmot bággehallojuvvojit sávakeahtes áhpehisvuhtii, garvin dihte lánkamearrádusaid, ja nu sii šattašedje gillát vel eanet veahkaválddi.

E) Birgendoarjja mánnái

146. Birgendoarjjamáksu lea árvoštallojuvvo ja rievdadusat leat fápmuduvvon jagi 2011.
147. Norga leai jagi 2011 vuosttas riika mii ratifiserii Haag-konvenšuvvna 2007. Konvenšuvdna galgá sihkkarastit ahte birgendoarjjagáibádusat ja eará bearašguoski birgendoarjjagáibádusat čađahuvojit beaktilit riikkarájáid rastá. Norgga almmolaš birgendoarjjamearrádusaid ja priváhta birgendoarjjašiehtadusaid sáhttet maid eará konvenšuvdnastáhtat dohkkehit ja čađahit, ja nuppe lánkai.

F) Mánát geat masset bearašoktavuođa

Gč. mearkkašumi 35.

Mánáidsuodjalusa mánnálohku

148. 53 400 máná ja nuora ožžo veahki mánáidsuodjalusas 2015:s, sullii seamma go golbma maŋimuš jagi. 2015 loahpas ožžo 6 máná 10 mánás mánáidsuodjalusa veahkkefálaldagaid ruovttus, ja 4 máná 10 mánás sirdojuvvojedje eret ruovttus. Mánáidsuodjalus lea vásihan ahte áššit leat sakka lassánan maŋimuš logijagis. Dárbu guorahallat mánáid ruovttudili daid maŋimuš jagiid lea lassánan, muhto mánnálohku geat dárbbášit veahkkedoaimmaid lea hui dásset. Lohku mánáin ja nuorain geat dárbbášit veahkkedoaimmaid ruovttus lea maid njiedjan veaháš, muhto lohku sis geat leat sirdojuvvon ruovttus eret lea lassánan.

Bargonávccaid nannen gielddalaš mánáidsuodjalusas

149. Sierra ruđat leat várrejuvvon gielddalaš mánáidsuodjalusa ovdáneapmái ja dan olis leat virggit lassánan ja bargonávccat buoriduvvon. Áigodagas 2011-2016 várrejuvvojedje sierra ruđat 960 ođđa virgái. Gielddaid gaska leat stuora erohusat bargiid ja govččagráda dáfus.

Eará kultuvrraid árvvusatnin

Gč. mearkkašumi 37.

150. Go máná ferte sirdit ruovttus eret, de mearrida mánáidsuodjalusláhka ahte báiki gosa mánná galgá sirdojuvvot välljejuvvo máná iešvuoda vuodul ja dan vuodul ahte mánná dárbbáša fuola ja oahpu stádis birrasis. Galgá maid vuhtiiváldit máná oskkolaš, kultuvrralaš ja gielalaš duogáža. Láhkalávdegoddi lea árvoštallan heivehandoaimmaid dustet lassáneaddji sisáfarrema ja miehtámáilmmálašvuoda.

Biebmoruovttufuolahus

151. Ráđdehus lea ovddidan stuoradiggái dieđáhusa biebmoruovttufuolahusa birra čuovvovaš fáttáiguin; biebmoruovttuid háhkan ja čuovvuleapmi, mánáid váste kárten/čielggadeamit, biebmováhneiid rámmaeavttut ja sirdáseapmi rávisolbmoeallimii.
152. Dohkálaš biebmoruovttuid lea váttis gávdnat, mii mielddisbuktá guhkes vuordináiggi. Mii ángiruššat ođđa biebmoruovttuid ovdii, maidái dan sivas go diehtit ahte vuolleahkásaš báhtareddjiid lohku lassána.

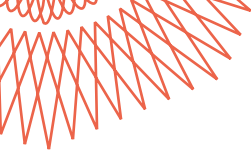
Joatkkadikšu

153. Doaimmat mat álggahuvvojit mánáidsuodjaluslága vuodul ovdal go mánná deavdá 18 jagi sáhttet bisuhuvvot dahje ođasmahttojuvvot gitta 23 jagi rádjai. 2011 rájes lea ávžžuhuvvon váldit oktavuođa nuoraiguin geat eai hálit joatkkadivššu go devdet 19 jagi.

Váldeguoddit vuolleahkásaččaide

Gč. mearkkašumi 9.

154. Vuolleahkásačča váldeguoddi lea son gii mánáidlága vuodul lea ožžon váhnenovddasvástádusa, ja gii lea válddalaš. Jos vuolleahkásaččas ii leat doaimmi váldeguoddi, de galgá fylkkamánni nammadit ođđa dahje gaskaboddosaš váldeguoddi. Jos mánás ii leat oktage geas lea váhnenovddasvástádus, de galgá váldeguoddi čađahit mear-

rádusaid mat gullet váhnenovddasvástádusa geatnegasvuhtii. Seamma gusto jos sii geain lea váhnenovddasvástádus eai nagot áimmahuššat máná beroštumiid. Jos mánás ii leat buorre dilli, de sáhtta diggegoddi, fylkkamánni gáibádusa mielde dahje nuppi váldeguoddi gáibádusa mielde, váldit eret fuolahangeatnegasvuoda sus geas lea váhnenovddasvástádus. Mánát geat leat deavdán 12 jagi galget beassat ovdanbuktit oaiviliiddiset ovdal go mearrádus dahkko. Seamma gusto nuorat mánáide agi ja láddama ektui.

G) Sirdinbáiki árvvoštallojuvvo jeavddálaččat

Gč. mearkkašumi 35.

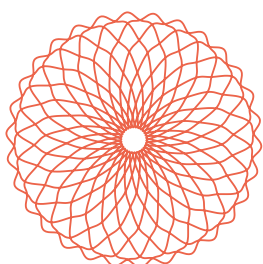
155. Fylkkanammagoddi mearrida gii galgá váldit ovddasvástádusa máná fuolahusas. Mearrádus galgá fámohevot go lea hui bures jáhkehahtti ahte váhnemat sáhttet dohkálaččat fuolahit máná. Almmatge ii galgga mánná sirdojuvvot jus mánná lea nu čatnasan olbmuide ja birrasii doppe gos lea, ja oppalaš árvvoštallan čájeha ahte sirdin sáhtta dagahit mánnái duođalaš váttisvuodaid. Áššeasálaččat eai sáhte gáibidit ášši fylkkamánni meannudeapmái jos diggi lea ášši meannudan manjimuš guoktenuppelogi mánu.
156. Mánáidsuodjaluslága vuodul gáibiduvvo maddái hui dárkilit gozihit váhnemiid ovdáneami go máná fuolahus sirdojuvvo earáide, ja váhnemat galget oažžut čuovvulanveahki ja dieđuid eará veahkkedoaimmaid birra. Váhnemiid váste veahkkedoaimmat sáhttet váikkuhit dasa ahte stáđisvuolta bissu ja váttisvuodát máná ektui geahpeduvvojit. Mánáidsuodjalusbálvalusas leat bagadus- ja joavkoságastallanfálaldagat.
157. Mánáid áššedovdikommišuvdna ásahuvvui jagi 2010, ja kvalitehtasihkkarastá buot raporttaid maid mánáidsuodjalusa áššedovdit almmuhit. Álggos galgá kommišuvdna vuos geahčadit raportta ja dan manjil sáhtta bidjat doaimmaid johtui mánáidsuodjaluslága vuodul. Dat lea mielddisbuktán ahte riektesihkkarvuolta mánáidsuodjalusaššiin lea buoriduvvon.

H) Adopšuvdna

158. Jagi 2015 čađahuvvojedje 134 internationála adopšuvnna Norggas. Lohku lea njiedjan daid manjimuš jagiid. Jagi 2015 riegededje 4 máná Norggas geaid váhnemat válljedje adopteret earáide.
159. 2008 rájes leat čađahuvvon mánja lánkarievdadusa. Jagi 2013 mearriduvvui lánka man vuodul sáhtta gáibidit politijaduodaštusa sis geat ohcet adopšuvnna. 2014:s mearriduvvojedje ođđa njuolggadusat biebmánáidadopšuvnna ja ovttasássiidadopšuvnna birra. 2015 rájes leat internationála adopšuvdnaohccit geatnegahttojuvvon čuovvut adopšuvdnaráhkkaneaddji kurssa ovdal ovddalgihtidohkkeheami.

I) Mánáid eretdoalvun

160. Norga doarju Haag-konvenšuvnna 1980 mánáid eretdoalvuma birra ja Eurohpáráđi-konvenšuvnna mii lea váhnenovddasvástádusa jna.dohkkeheami ja ollašuhttima birra.
161. Norggas dolvojuvvojedje suoli 48 máná ja 27 máná fievrriiduvvojedje riikii 2015:s.
162. Ollu doaibmabijut leat álggahuvvon buoridan dihte mánáideretdoalvunáššiid áššemeannudeami, omd. áššáskuhtttineiseválddiin lea sierra oktavuodáolmmoš ja advokáhttalistu. Jagi 2016 rájes lea álggahuvvon ja maiddái mearriduvvon ahte guovddášeiseválddit leat geatnegahttojuvvon dieđihit mánáidsuodjalusbálvalussii go mánát dolvojuvvojit eret Norggas, ja go mánát bohtet fas Norgii. Dál lea lobiheapme suoli doalvut mánáid geat leat mánáidsuodjalusa hálddus, earret eará heahtemearrádusa vuodul. Dan bárggus leat leamaš máná beroštumit guovddažis.
163. Láhka bissehit almmolaš ruhtamáksámušaid ja mánáiddoarjaga jos nubbi váhnen suoli doalvu máná olgoriikii fápmuduvvui jagi 2015. Lága ulbmil lea eastadit eretdoalvuma, ja johtileappot oažžut máná ruovttoluotta, vai norgga duopmostuolut besset meannudit soahpameahttunvuodaid go váhneamat eai soabat máná fuola-váldimis.
164. Ollu mánáin lea čanastupmi mángga riikii. Norgga eiseválddit leat mánggii bivdojuvvon veahkin, earret eará ráđjarasttideaddji mánáidsuodjalusáššiin. Vai dát mánát ožžot buoret suodjaleami, de lea Norga dohkkehan Haag-konvenšuvnna 1996. Dat nanne riikkaidgaskasaš ovttasbarggu áššiin mat gusket váhnenriidduide, mánáidsuodjalussii ja mánáideretdoalvumii.

J) Mánát geaid váhnemat leat giddagasas

Gč. mearkkašumi 33.

165. Rihkusfuolahus galgá fuolahit ahte máná vuoigatvuohta ovtastallat váhnemiiguin deattuhuvvo ránggáštusáššiid oktavuođas. Go mearráduusat dahkkojit, mat gusket čohkkájeddjiide geainna lea fuolahusovddasvástádus iežaset mánáide dahje ovtastallanvuoigatvuohta mánáiguin, de galget mánáid dárbbut erenoamážit vuhtiiváldjuvot. Buot giddagasain ja friddjafuolahuskantuvrrain leat dál mánáidovddasvástideaddjit geat galget áimmahuššat mánáid geat leat oapmahaččat.
166. Stuoradikki rihkusfuolahusdieđáhusa 2008 čuovvuleamis leat ollu mánáid váste doaibmabijut čađahuvvon, nu go galledanovttadagat, váhnenbagadallan čohkkájeddjiide ja doarjjajuolludeamit doaibmabijuide maid eaktodáhtolaš organisašuvnnat jođihit.

A. Malvin - 95

7

DOAIBMAHEHTTEJUMIT,
DEARVAŠVUOHTA JA ČÁLGU

A) Mánát geain leat hedjonan doaibmanávccat

Vealahanláhkamearrádusat

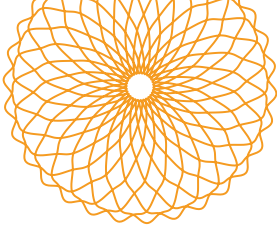
167. Vealahan- ja olámuddoláhka gieldá vealaheami hedjonan doaibmanávccaid geažil. Dat guoská buot servodatsurggiin, earret bearašeallimis ja eará dihto persovnnalaš oktavuodain. Láhka sisttisoallá mearrádusaid oppalaš hábmen- ja spesialiserejuvvon heivehančovdosiid birra. Mánáin geain leat hedjonan doaibmanávccat lea vuoigatvuohta oažžut heivehuvvon oktagaslaš fálaldagaid ja oahpahusa sihke mánáidgárddis, skuvllas ja gielddalaš bálvalusaid bokte.

Doaibmaplána oppalaš hábmema birra

168. Doaibmaplána oppalaš hábmema birra (2015-2019) galgá ovddidit ovttadásásašvuođa ja sihkkarastit buot mánáide ja nuoraide ovttadásásaš vejolašvuođaid. Plánas leat mielde doaibmabijut čuovvovaš surggiin: DGT, čálgoteknologiija, fievrredeapmi, huksen, olgoguovllut, kultuvra ja oahpahus.

Vejolašvuohta searvat kultur- ja astoáiggedoaimmaide

169. Mánát geain leat doaibmahehttejumit eai searvva nu ollu go eará mánát iešguđet servodatfálaldagaide. Oassálastima eastagat sáhttet leat ahte daid lea váttis olahit fysalaččat, váilevaš resurssat, fievrredeapmi ja diehtujuohkin. Hehttejumit sáhttet leat sosiála, omd. jos biras duolbmá ja badjelgeahččá hálddašannávccaid ja gelbbolašvuođa, dahje ovdagáttut.
170. Gielddain lea erenoamáš ovddasvástádus heivehit ja koordineret veajuiduhttinbálvalusaid sidjiide geat daid dárbbasit, nu go kultur- ja astoáiggefálaldagaid heivehit mánáide ja nuoraide geain leat hedjonan doaibmanávccat.

171. Čálgoteknikkalaš doaibmabijut, nu go teknikkalaš čovdosat ja buktagat mánáide ja nuoraide álggahuvvojedje jagi 2015. Mihttomearri lea ahte sii, geain leat doaibmahehttejumit álkít galget beassat oassálastit astoáiggefálaldagaide ja daid hálddašit.
172. Ásahusat mat ožžot stáhtadoarjaga galget lámčit dili nu ahte olbmot geain leat doaibmahehttejumit galget beassat návddašit dáidda- ja kulturvásáhusaid nu go earát ge. Dat lea vejolaš earret eará go dál besset mieđušteaddjit oastit hálbbiduvvon bilehtaidd.

Geavaheaddjistivrejuvvon persovnnalaš veahkki

173. Gielda galgá sáhttit fállat geavatlaš veahki ja oahpaheami (BPA), mii lea organiserejuvvon geavaheaddjistivrejuvvon persovnnalaš veahkin. BPA addá doaibmahehttejuvvon olbmuide vejolašvuoda eallit aktiivvalaš ja sorjáskeahkes eallima. 2015:s lea ortnet vuoigaduvvon divššohas- ja geavaheaddjivuoigatvuođalágas. Maiddái váhne-miin, geain leat doaibmahehttejuvvon mánát geat ássat ruovttus lea vuoigatvuohta oážžut helpendoaimmaid.
174. Mii guoská skuvla- ja mánáidgárdemánáide geain leat doaibmahehttejumit, de čujuhat njealját raportta čuoggáide 271-278.

Aktiv Ung

175. Nationála gealboguovddáš doaibmahehttejuvvon mánáid ja nuoraid várás, Aktiv Ung, ásahuvvui jagi 2012. Bálválus galgá nannet ja loktet nationála ja báikkálaš máhtolašvuoda- ja gelbbolašvuodadási vai buot geavaheaddjit, politihkkarat ja dutkit ožžot dárbbalaš máhtu duohtandahkat doaibmahehttejuvvon mánáide ja nuoraide ovtadássásaš vejolašvuođaid ja duohta servodatsearvama.

Doaibmavádjigiid organisašuvnnat

176. Nuorra doaibmavádjigiid mielláhttoorganisašuvnnat sáhttet oážžut ruhtadoarjaga ovtasbargoorgánas Norgga mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid riikaráđis (LNU) proševttaide ja eará doaibmabijuide. Ovdamearkka dihte juolluduvvo ruhtadoarjaga vuosttaldit vealaheami doaibmahehttejumi geažil ja dásseárvvu ovddideapmái.
177. Doaibmavádjigiid organisašuvnnat ožžot ruhtadoarjaga jođihit ovtadássásaš bálvá-lusaid ja veahkehit iežaset miellahtuid. Organisašuvnnat sáhttet maid oážžut doarjaga jođihit geasseleairra mánáide ja nuoraide geain leat doaibmahehttejumit ja nu dárbbalašit erenoamáš veahki.

Lhbtí-mánát geain leat doaibmahehttejumit

178. Ráđđehusa doaibmaplánaš vuosttaldit vealaheami seksuála soju, sohka-bealliidentitehta ja sohka-bealovdanbuktima geažil, deattuhuvvo ahte máhtolašvuoda doaibmahehttejumiid ja LHBTÍ-fáttá birra lea dárbu gaskkustit buot bearašsuodjaluskantuvrraide ja heahteguovddážiidda. Dan lassin galgá Lhbtí-fáddá heivehuvvot neahttabáikki ung.no fáddásurggiide ja gažaldat- ja vástidanbálvá-lusaid.

B) Birgen ja ovdáneapmi

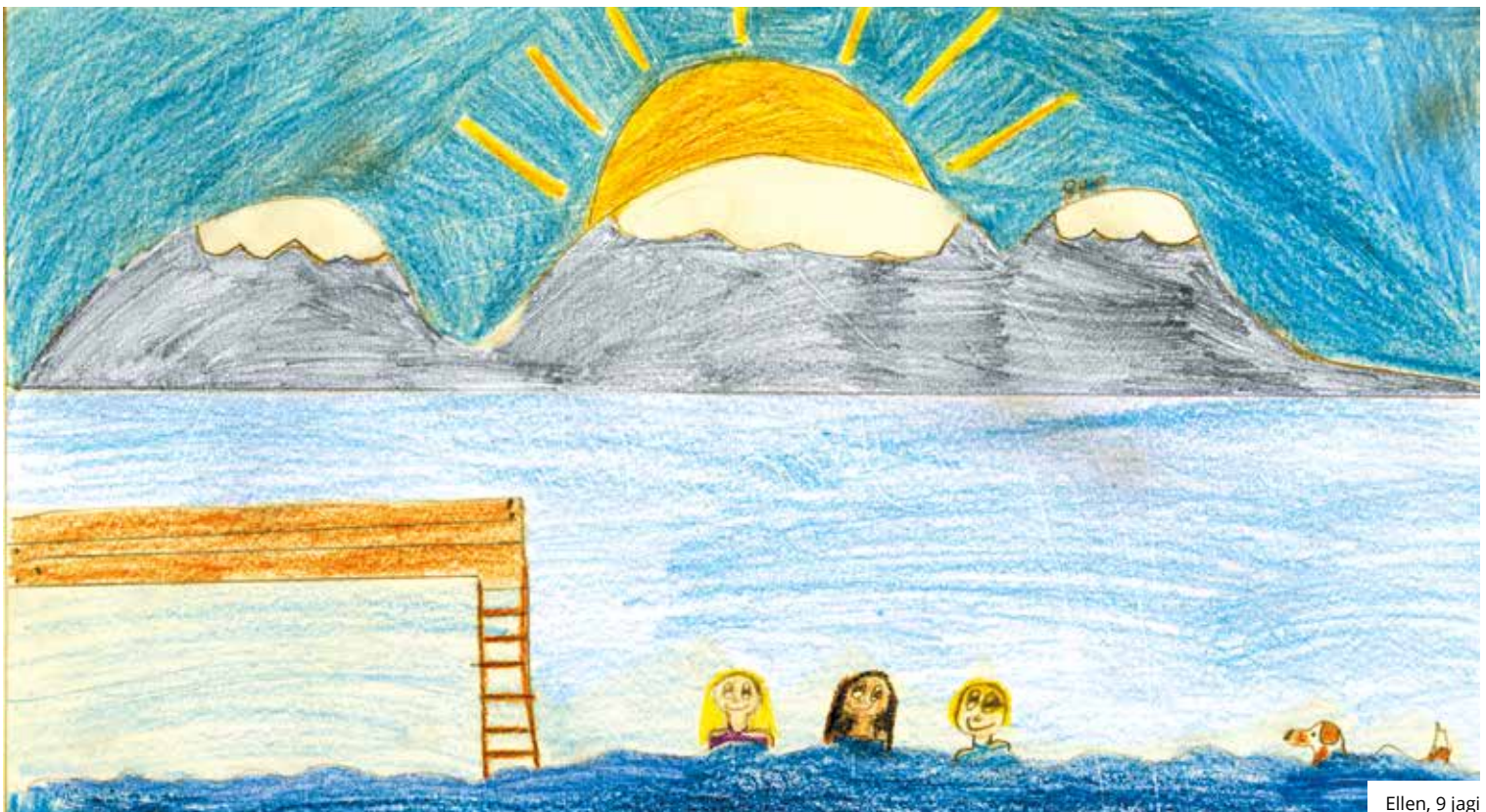
179. Sullii 50 máná ja nuora vuollel 20 jagi duššet jahkásaččat lihkohisvuodaid geažil. Dat lea sullii 25 proseantta dán ahkejoavkku jápmimiin.
180. Norgga nuorain lea dábálaččat buorre fysalaš ja psyhkalaš dearvvašvuolta, muhto gávdnjit maiddái dearvvašvuodáhástalusat. Mánnga dutkama čájehit ahte nuoraid lohku sin gaskkas geat rahčtet psyhkalaččat lea lassánan manjimus jagiid. Ja muhtun nuorat rahčtet eanet go earát. Erenoamážit sii geain leat hedjonan doaibmanávccat, lhbti-olbmot ja unnitlohkojoavkkut. Dutkan sámii nuoraid birra čájeha earret eará ahte eallit dakár guovllus gos sámii leat eanetlogus dahje mánnggakkultuvrralaš servodagas váikkuha positiivvalaččat psyhkalaš dearvvašvuhtii.

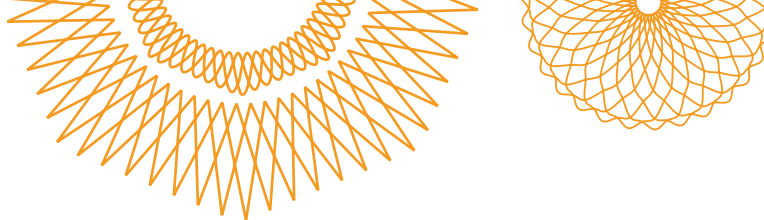
C) Dearvvašvuolta ja dearvvašvuodábálvalusat

Lávdegoddi háliida 39. mearkkašumis almmuhit dearvvašvuodábálvalusaid main lea buorre dássi ja mat leat mánáid várás miehtá riikka, maiddái skuvllain.

Dearvvašvuodastašuvdna- ja skuvladearvvašvuodábálvalus

181. Fylkkamánit čađahedje jagi 2013 riikaviidosáš bearráigeahču dearvvašvuodábálvalusain mat leat 0-6 jahkásaš mánáid várás. Gielddat/gávpotoasit ledje válljejuvnon riska- ja rašesvuodaañalyssa vuodul. Bearráigeahčus fuomášedje láchkarihkumiid, eanaš resursaváilivuodaid geažil. 2014-2016 jagiid lea gielddaid ekonomalaš rámma nannejuvvon dán bálvalussii. Gielddat vuoruhit ieža masa ruđat galget geavahuvvot. 2016:s várrejuvvojedje sierra ruđat dán bálvalussii lasihit ja buoridit jahkebargguid ja fágaidrastideaddji ovttasbarggu.

Nuoraid dearvašvuodastrategiija

182. Ráđđehus almmuhii giđđat 2016 sierra dearvašvuodastrategiija nuoraid várás. Mihttomearri lea ahte nuorat, ja nuorra ollesolbmot galget oažžut buoremus vejolašvuodaid eallit buorre eallima, ja hálddašit fysalaš, psyhkalaš ja sosiála gálgaid. Ja maiddái dahkat vejolažžan geavahit buriid ja heivehuvvon dearvašvuodaja fuolahusbálvalusaid. Nuoraid iežaset oaivilat ja vásáhusat leat leamaš strategiija barggus guovddážiis.

Mielváikkuheapmi, diehtujuohkin ja mieđiheapmi dearvašvuodaáššiin

183. Mánáin lea mielváikkuhanvuoigatvuohta dearvašvuodabálvalusaid oktavuodas. Mielváikkuheapmi galgá heivehuvvot ovttaskas máná návccaide addit ja vuostáiváldit dieđuid.
184. Go máná lea vuollel 16 jagi, de galgá sihke máná ja váhnen oažžut dieđuid dearvašvuodaveahki birra. Dieđut galget heivehuvvot máná individuála eavttuide. Dieđut mat gusket 12 – 14 jahkásaš mánáide eai galgga addojuvvot váhnemiidda jos divššohas erenoamáš sivaidd geažil ii hálit dan. Dieđut mat dárbbášuvvojit fuolahit váhnenovddasvástádusa galget almmatge addojuvvot jos divššohas lea vuollel 18 jagi.
185. Mánát sáhttet dábálaččat mieđihit dearvašvuodaveahkkái dan rájes go devdet 16 jagi. Váhnemiin lea mieđihanriekti nuorat mánáid dáfus. Dađistaga go máná ovdána ja rávásmuvvá, galget váhneamat guldalit máná oaiviliid ovdal go mieđiheapmi addojuvvo.
186. 2012 rájes sáhtta máná leat áššeoasálaš go lea deavdán 12 jagi ja ádde mas lea sáhka.
187. Go máná deavdá 12 jagi, de galgá son beassat almmuhit iežas oaiviliid buot áššin mat gusket su dearvašvuhtii. Máná oaivilat galget vuhtiiváldojuvvot, agi ja láddama ektui.

Seksuála dearvašvuohta

188. Čakčat 2016 lea áigumuš almmuhit ođđa surggiidrasttideaddji strategiija seksuála dearvašvuhtii. Strategiija galgá earret eará nannet mánáid ja nuoraid seksuála mielmearrideami, hálddašemi ja mearridanvuoigatvuođa, earret eará dainna ulbmilin ahte eastadit seksuála veahkaválddálašvuođa. Mánngga jagi ulbmillaš barggu boadus lea ahte áhpehisvuođa ja aborta logut nuppelotjahkásaččaid gaskkas lea sakka njiedjan áigodagas 2009-2015.

Gárrenmirkkot

GČ. mearkašumi 41 gárrenmirkkuid geahpedeami birra.

189. 2015 ovddiduvvui gárrenmirkkosuorgái ođđa stáhtalaš ceahkkálastinplána.
190. Ungdata-guorahallan 2015 (ahkejoavku 13-16 jagi) čájeha ahte nuoraidbuolva lea uhcán geavahan gárrenmirkkuid ja vásihan rihkolašvuođa, ja alkohola návddašeampi bissu seamma dásis.

D) Doaibmabijut buoridit dábáleamos dearvvašvuodáhástalusaid

Dálkkasgeavaheapmi

Gč. mearkkašumi 43.

191. Dearvvašvuodaeiseválddit čuvvot dárkilit movt dálkkasgeavaheapmi ovdána. Dat eai gávdno čielga njuolggadusat álbmoga rivttes dálkkasgeavaheapmái. Njuolggadusat ja bagadusat mat gusket psyhkalaš váttuid ja ADHD váttuid dikšumii deattuhit ahte dálkasat eai galgga leat vuosttas maid vállje. Muhto, jos dattege ferte geavahit dálkasiid, de berre dábálaččat daid geavahit ovttas eará terapiijadivššuin ja medisiinnalaš divššu oktavuodas.

Psyhkalaš dearvvašvuodafálaldagat

Gč. mearkkašumi 43.

192. Spesialistadearvvašvuodabálvalusas leat oktiibuot 87 mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodasuddjenossodaga (MNP), huksejuvvon miehtá riikka. Sullii 5 proseantta mánáidpopulašuvnnas ožžot veahki MNP:s. Bálvalusat leat oppalohkái buorit, muhto muhtun áššiid ferte buoridit. Ollu nuorat váillahit veahkkefálaldagaid ruovttubirrasis. MNP doaimmat ođasmahttojuvvojit dađis, ja báikkit gos fálaldagat addojuvvojit leat lassánan daid mañimuš jagiid, nu ahte eanet ja eanet mánát ja nuorat ožžot veahki doppe gos sii orrot.
193. Čujuhus psyhkalaš dearvvašvuodasuddjemii galgá árvoštallojuvvo 10 beaivvi siste, ja mañimuš meroštallamat čájehit ahte riikkadásis árvoštallojuvvojedje 97 proseantta čujuhusa ovdal mearreáiggi.
194. Iešsorbmen nuoraid gaskkas dáhpáhuvvá hárvvibut go boarrásat ahkejoavkkuin. Iešsorbmen vuollel 15 jahkasaš mánáid gaskkas iige dáhpáhuva nu dávjá. Iešvahágahttin ja iešsorbmengeahččaleapmi dáhpáhuvvá dávjjibut mánáid ja nuoraid gaskkas geat leat gártan gillát veahkaválddálašvuoda, dahje jos sis leat psyhkalaš váttut, erenoamážit lossamiella, láhttenváltut ja mirkkogeavahanválttisvuodát. Doaimaplána 2014-2017 eastadit iešsorbmemma ja iešvahágahttima, sisttisdoallá mánga doaibmabiju mánáid ja nuoraid várás, earret eará ráđđeaddindoaimbajuid.
195. Norgga eiseválddit dihtet ahte ollugat fuolastuvvet sámi mánáid ja nuoraid psyhkalaš dearvvašvuodas. Almmolaš statistihkkadieđut eai gávdno mat duođaštivčče iešvahágahttin- ja iešsorbmenloguid dán joavkkus.

Fysalaš doaimmat

196. Mánáid- ja nuoraid fysalaš doaimmat ovdánit negatiivvalaččat. Dušše bealli viđajahkásaččain lihkadit 60 minuhta beaivvalaččat. Gánddat lihkadit oppalohkái eanet go nieiddat. Jaskačohkkán lassána buot ahkejoavkkuin. Moanat stuoradiggedieđáhusa vuoruhit lihkadandoaimmaid.

Lhbtí-mánát ja nuorat

197. Lhbtí-mánát ja nuorat galget beassat geavahit dábálaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusa veahkkefálaldagaid seamma go earát ge, iežaset dárbbuid mielde. Muhtun gielddain leat lassi dearvvašvuodafálaldagat mat dán jovkui leat heivehuvvon. Dutkanraporta 2013 mii lea sisafárrejedjiiid nuorra lhbtí-olbmuid eallindili birra, čájeha duođalaš dárbbu nuvttá vuosttasceahkkefálaldagaide.

198. Maŋŋil go láhka sohka beali molsuma birra rievdaduvvui jagi 2016, de lea buot olbmui geat leat deavdán 16 jagi vuoigatvuohta rievdadit sohka bealdieđuid Álbmotregistaris, almmá vuđolaš meannudeami dahje mediisinnalaš diagnosa haga. Gaskal 6 ja 16 jahkásaš mánát ja nuorat sáhttet váhnemiiguin ovttaš ohcat rievdadit sohka beali.

Mánát oapmahažžan ja oarbbesmánát

199. Mánná gii lea oapmahaš divššohasaide geain leat psyhkalaš váttut, gárrenmirkkováttisvuođat dahje duođalaš somáhtalaš dávddat/vahá gat dárbbasa dávjá erenoamáš čuovvuleami. Láhkarievdadus sihkkarastá ahte dearvvašvuođabargit galget diehtit ja fuolahit diehtujuohkin- ja čuovvulangeatnegasvuođaid mánáid ektui.
200. Maŋimuš jagiid leat čađahuvvon ollu doaimbajut sihkkarastin dihte mánái gii lea oapmahaš dahjá báhcán oarbba buoret čuovvuleami, ovdamearkka dihte mánáidovddasvástideaddjiortnet dearvvašvuođadoaimmahagain ja mánáid váste morašjoavkkut. Vuđolaš dutkan mánáid birra geat leat oapmahaččat čájeha ahte buozalmasvuohta čuohcá garrasit sihke mánáide, váhnemiidda ja bearašdillái.

Gielddaid bálvalusfálaldagat mánáide ja nuoraide geain leat psyhkalaš váttisvuođat ja gillámušat

201. Gielddaid jahkeberguid lohku mánáid ja nuoraid bálvalusain lea njedjan 13 proseanttain áigodagas 2007-2013. Dat ii leat dohkálaš ovdáneapmi ja lea vuostálagaid nationála eiseválddiid mihttomeari ahte nannet gielddalaš mánáid ja nuoraid bálvalusfálaldagaid. Ráđđehus lea lasihan gielddaid friijabođuid, ja nu addán gielddaide buoret doaimbavejolašvuođa vai sáhttet vuoruhit psyhkalaš dearvvašvuođafálaldagaid mánáid ja nuoraid várás. Gielddain lea almmatge friijavuohka organiseret iežaset bálvalusaid, lágaid ja láhkaásahusaid mearrádusaid mielde. Čakčat 2016 sáhtta easka mihtidit movt gielddaid friijabođuid lassáneapmi 2015:s lea váikkuhan.
202. 84 proseantta mánáid ja nuoraid bálvalusbargiin leai jagi 2012 relevánta allaskuvla-/universitehtaoahppu, jagi 2007 leai dat lohku 80 proseantta. Dál lea ásahuvvon fágaidrasttideaddji lassioahppu mánáid ja nuoraid psykososiála bálvalusaid birra. Psyhkalaš dearvvašvuođabargiid lohku sis geat čađahit lassioahppu lassána jeavddálaččat.
203. Doarjjaortnet *Psykologat gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain* lea váikkuhan dasa ahte psykologavirggit leat lassánan gielddain. Eanet go bealli gielddain ja gávpotosiin ledje 2015:s virgádan psykologa. Bálvalusdássii lea buoriduvvon ja ceahkki ohcat psykologaveahki lea vuoriduvvon. Guorahallan čájeha ahte eanaš psykologat gielddalaš dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusain barget mánáiguin ja nuoráiguin.

E) Sosiála oadjebasvuolta ja fuolahusbálvalusat (art 26 og 18.3)

Sosiála bálvalusat

204. Sosiálabálvaluslága 2010 ulbmil lea ahte mánát ja nuorat ja sin bearrašat geain leat stuora váttisvuodát galget oažžut ollislaš ja ovttahttojuvvon bálvalusfálaldagaid. Mánáid dárbbuid galgá erenoamážit gozihit. Mánát ja nuorat galget sihkkarastojuvvot oadjebas bajásšaddama ja sii galget sáhttit searvat dábálaš skuvla- ja astoáiggefálaldagaide, beroškeahttá váhnemiid ekonomalaš dilis.
205. Fylkkamánni geahččoovddasvástádus viiddiduvvui jagi 2010 ja dasa gullá maid dál bearráigeahččat ekonomalaš doarjagiid jna. sosiálabálvaluslága vuodul. Bearráigeahčču sáhttá váikkuhit dasa ahte bálvalusfálaldagat gielddain ja gielddaid gaskka dássejuvvojit, ja dan ahte mánáid ja mánnábearrašiid dárbbut meannuduvvojit ovttaadássásaččat.
206. Riikkaviidosaš bearráigeahčču čađahuvvui ekonomalaš doarjagiid birra mat juolluduvvojit mánnábearrašiidda, ja das gávnnaheđe ahte mángga NAV kantuvrrain ledje boasttuvuođat kártenbarggus ja váilevašvuodát mánáid ja nuoraid dárbbuid árvoštallamis. Boasttuvuođat ja váilevašvuodát leat dál njulgejuvvon. Dál addojuvvo maid oahpahus lágaid ja njuolggadusaid birra.
207. 2016 rájes lea sosiálabálvalusláhka rievdaduvvon, vai gielddat eai galgga beassat geavahit vuodđun mánáid sisabođu maid sii tinejit astoáiggis ja skuvlaluomuin go ekonomalaš doarjja meroštallojuvvo bearrašii. Láhkarievdadus galgá sihkkarastit ovttaadássásaš vejolašvuodaid, ja leat mielde váikkuheamen dasa ahte mánát, geat gullet dakkár bearrašii mii oažžu ekonomalaš doarjaga, galget nu go eará mánát beassat buoridit iežaset dili go dinejit ruđaid barggu olis, ja oažžut ávkkálaš vásáhusaid bargoeallimis.

Vuodđo- ja veahkkedoarjja

208. Álbmotoaju vuodđo- ja veahkkedoarjja juolluduvvo ekonomalaš buhtadussan gokčat liigegoluid ja jos dárbbasit erenoamáš bearráigeahču dahje divššu hedjonan doaibmanávccaid geažil.

Veahkkeneavvut

209. Doaibmahehttejuvvon mánát sáhttet oažžut ruhtadoarjaga veahkkeneavvuide. Ruhtadoarjja juolluduvvo maiddái jos dárbbasit veahkkeneavvuid hárjehallamiidda, movttidahttin-, duhkoraddan- ja valáštallandoaimmaide buoridan dihte doaibmanávccaid.

Mánáidoadju

210. Buot mánát geat ássat Norggas ožžot mánáidoaju. Mánáidoadjomearri ii leat lassánan mañimuš raporterema rájes.

Váhnenvirgelohpi

211. 2016:s juolluduvvo váhnenruhta 49/59 vahkkui 100/80 proseantta bálkkáin.
212. Nissonat geain ii leat vuoigatvuolta oažžut váhnenruhtadoarjaga ožžot riegádahttinuorjaga mii máksojuvvo dušše oktii. Doarjja lei 46 000 kruvnnu jagi 2016, ja lea lassánan badjel 30 proseanttain 2009 rájes.

Doarjja okto eadnái dahje áhččái

213. Doarjagat galget gaskaboddosaččat sihkarastit sisaboađu oktováhnemiidda, vai sii ožžot vejolašvuođa iežaset fuolahit bargotietnasa bokte. Sáhtta oazžut nuppástusdoarjaga, lassidoarjaga, ja doarjaga mánáidgehččui. Nuppástusdoarjja juolluduvvo dábálaččat guokte mánu ovdal riegádeami, ja dassá go mánná deavdá gávccii jagi. Nuppástusdoarjja lea 2013 rájes ráddjejuvvon ja juolluduvvo dassá go mánná oazžu mánáidgehččes. Nuppástusdoarjja lea lassánan maŋimuš jagiid ja cuoŋománu 2014 rájes dat dagai 2,25 G (2016:s 208 296 NOK). 2012 rájes gáibiduvvo barguimáhcaheapmi dan rájes go mánná deavdá jagi.

Reaidadoarjja

214. Reaidadoarjja juolluduvvo 13-23 mánnosaš mánáide. Reaidadoarjjamearri lea lassánan maŋimuš jagiid, ja lea dál 6000 kruvnnu mánnui.

Fuolahus- ja dikšundoarjja

215. Olbmui, geat leat bargoeallimis ja fertejit jávkat barggus dikšut buohcci máná lea vuoigatvuohta fuolahusdoarjagii (Sisaboahtobuhtadus). Vuoigatvuohta gusto gitta dan jahkái go mánná deavdá 12 jagi. Doarjja juolluduvvo mearriduvvon beivviid ovdas jagis, ja sorjá mánnálogus ja fuolahisdilis. 2015 rájes lea maiddá iešheanalaš ealáhusdilliin ja luodubargiin vuoigatvuohta oazžut fuolahusdoarjaga go lea dárbu dikšut buohcci máná.

F) Dohkálaš eallinstándárda

Gč. mearkkašumi 47.

Doaibmabijut eastadit mánáidgeafivuoda

216. Badjel 90 000 máná ellet bearrašiin geain lea vuollegis sisaboahtu, ja dat lea sullii 9,4 proseantta buot Norgga mánáin. Mánáid lohku geat bajásšaddet geafes bearrašiin lea lassánan maŋimuš jagiid. Sisafárrejeddjiid mánnálohku dahká 51 proseantta daid mánáin geat ellet bearrašiin gos lea heajos ekonomijja. Buohtastattima dihte sáhtta namuhit ahte sisafárrejeddjiid mánnálohku lea sullii 12 proseantta buot Norgga mánáin.
217. Ráđđehusa strategijja *Barn som lever i fattigdom* (2015-2017), (Mánát geat ellet geafivuodas 2015-2017), vuosttas Norggas, galgá eastadit dan ahte geafivuodda árbejuvvo, ja buoridit mánáid eallindási.
218. Doaibmabijut leat earret eará bearašsuodjalusa eastadeaddji doaimmat mat gusket mánnábearrašiidda geat ellet váttis dilis, ássandoarjjaortnet, láigoviesuid rámma- doarjja, dearvvašvuođastašuvdna- ja skuvladearvvašvuođabálvalus ja oassálastin- ja searvadahttindoaimmaid doarjjaortnet. Strategijja sisttisdoallá maid doaibmabijuid veahkehit nuoraid bargoeallimii ja maiddá bearrašiid geain lea erenoamáš váttis dilli. Strategijjas leat maid mielde indikáhtorat mat čájehit mánáidgeafivuoda viidodaga, geat ellet rašes dilis, ja geat váruhuvojit gillát geafivuoda nátionála-, fylkka- ja gielddadásis. Indikáhtorat veahkehit gielddaid mearridit ulbmillaš doaibmabijuid.

219. 2014 áсахuvvui nationála doarjjaortnet eastadit mánáidgeafivuoda. Ulbmil lea eastadit ja/dahje geahpedit geafivuoda váikkuhusaid mánáid ja nuoraid gaskkas, ja buoridit vejolašvuodaid vai eanebut sáhttet searvat dehálaš sosiála lávddiin, nu go kultur- ja astoáiggefálaldagain, beroškeahhtá váhnemiid sisaboadus ja sosiála dilis. Doarjjaortnet *Mánáid- ja nuoraiddoaimmat stuorit gávpotservodagain* lea maid nannejuvvon. Doarjagat doaimbajuiide eastadit geafivuoda mánáin ja mánnábearrašiin geat dárbbasit sosiála veahki NAV-kantuvrrain lea nannejuvvon.

Astoáiggešiehtadus

220. Ráđđehus lea álggahan doaimmaid nu ahte buot mánát, beroškeahhtá váhnemiid ekonomijjas, galget oažžut vejolašvuoda searvat unnimus ovttá organiserejuvvon astoáiggefálaldahkii earáiguin ovttas.

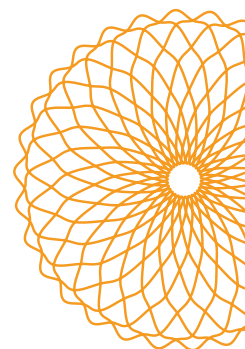
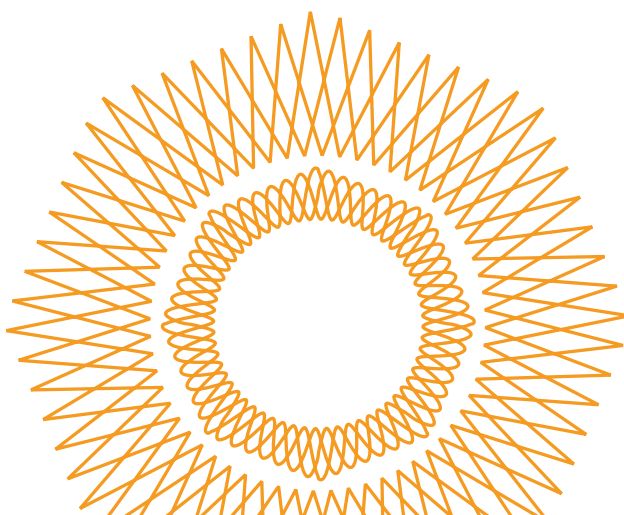
221. Eiseválddit leat ovttasbarggus KS:in, Valáštallamiin ja eaktodáhtolaš organisašuvnnaiguin vuolláičállán Astoáiggešiehtadusa. Dat galgá leat mielde ovdideamen ovttasbarggu báikkálaččat ja nationálalaččat ja fuomášahttit man dehálaš lea ángiruššat báikkálaš servviid ja joavkkuid astoáiggefálaldagain ovdii vai sosiála oktavuodát mánáid ja nuoraid gaskka buorránit báikkálaš servodagain. Mánát ja nuorat galget váldojuvvot mielde ja beassat váikkuhit daid doaimmaide maidda servet. ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra lea leamaš vuodđun astoáiggešiehtadussii.

Viessososiála bargu

222. Sullii 2,5 proseantta álbmogis meroštallojuvvo eallit váttis viessosomárkanis, ja bealli sis leat mánnábearrašat. Guorahallan mii dahkkui jagi 2013 čájeha ahte dat leat eanaš sisafárrejeaddjidoagáš bearrašat ja okto fuolaheaddjit.

223. Ráđđehus ovddidii jagi 2014 nationála strategiija viessososiála barggu birra (2014-2020). Vuoruhuvvon ulbmiljoavkkut leat bearrašat ja nuorat geat ellet váttis dilis.

224. Strategiijaáigodagas leat golbma boadusulbmila mat gusket mánáide ja nuoraide: 1) mánnábearrašiid váste láigoviesut galget leat buori dásis ja dorvolaš ássanbirrasis, 2) gaskaboddosaš ássanfálaldat galgá addojuvvot mánnábearrašiidda ja nuoraide dušše erenoamáš oktavuodain, ja dákkár ássan ii galgga bistit guhkit go golbma mánu ja 3) mánnábearrašiid ja nuoraid viesohisvuoda galgá eastadit.

nyxalvin - 95.

8

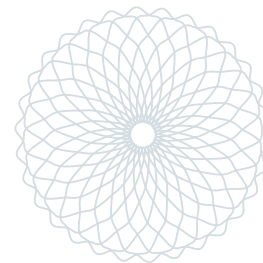
OAHPPU, ASTOÁIGI JA KULTURDOAIMMAT

A) Oahppovuoigatvuohta

Gč. mearkkašumi 49.

Mánáidgárdi

225. Mánáidgárdi mii lea vuosttas ceahkki oppa oahppomannolagas lea vuodđun viidáset ohppui ja bargoeallimii, ja nu váikkuha ge ovttaskas olbmo vejolašvuođaide juksat ulbmiliiddis ja ovddidit máhtolašvuođas.
226. 90 proseantta 1-5 jahkásaš mánáin leat mánáidgárddis. Ráđđehus lea álggahan moanat doaibmabiju vai sisaváldin čađahuvvo njuovžileappot ja vai mánáidgárdit leat olámuttus buot váhnemiidda, beroškeahhtá ekonomiijas. Vuoládusortnegat buot bearrašiidda geain lea vuollegis bálká, ja nuvtá váimmusáigi mánáidgárdis buot njealje- ja viđajahkásaččaide geat gullet bearrašiidda gos sisaboahu lea vuollin, leat dakkár doaibmabijut. Nuvttá váimmusáigi lea váikkuhan dasa ahte mánát leat lassánan mánáidgárddiin. 2016 čavčča rájes viiddiduvvo ortnet ja gusto maiddái golmmajahkásaččaide. Guorahallamat čájehit ahte rabas mánáidgárdit leat ávkkálaččat háhkat eanet mánáid dábálaš mánáidgárddiide, erenoamáš sisafárrejeaddjidoogáš mánáid.
227. Sihkkarastin dihte ahte bearrašat geain lea heajos sisaboahu ja unnitlohkogielat mánát geavahit mánáidgárdefálaldagaid, juolluduvvo jagi 2016 rájes doarjja gielddaide vai besset buoridit diehtujuohkima ja bagadallama mánáidgárdefálaldagaid birra.

228. Vuollet skuvlaahkásaš mánáin lea vuoigatvuohta oažžut spesiálapedagogalaš veahki jos dárbbasit. Dat gusto sorjáskeahppa lea go mánáidgárddis dahje ii. Jagi 2015 ožžo sullii 2,8 proseantta buot mánáidgárdemánáin diekkár veahki. Mánáidgárdelágas lea láhkamearriduvvon ahte spesiálapedagogalaš veahki ulbmil lea earret eará nannet máhtolašvuođa ja didolašvuođa mánáid vuoigatvuođaid birra.

Nationála giella-, lohkan- ja čállinstrategiija

229. Dainna ulbmiliin ahte buoridit mánáid vejolašvuođa čuovvut oahpahusa, lea ráđdehus dieđihan ođđa giella-, lohkan- ja čállinstrategiija, *Giellabálgát*, áigodahkii 2016-2019. Lohkan- ja čállinmáhttu lea áibbas dárbbaslaš jos galggaš nágodit hálldašit buot fágaid. Ođđa strategiija ulbmiljoavkkut leat mánát geain leat giellaváttisvuođat, oahppit geain leat lohkan- ja čállinváttut, bártnit, unnitlohkogiellat ja erenoamáš čeahpes oahppit.

Oahpahusa čađaheapmi

230. 73 proseantta ohppiin geat álget joatkkaskuvlii, čađahit oahpu viđa jagis (2010-2015). Logi jagi maŋŋil go skuvlii leat álgán, leat 80 proseantta čađahan oahpahusa, ja eanet nieiddat go bártnit.
231. Dehálaš eaktu bissovaš barggolašvuhtii lea čađahuvvon joatkkaoahppu. Danne lea dehálaš oaččuhit eanebuid čađahit joatkkaoahpu.
232. Joatkkaoahpahusa buoret čađaheami prográmma (2014-2017) ulbmiljovkui gullet sihke oahppit geat eai soaitte čađahit joatkkaoahpahusa, ja 15 -21 jáhkásaš nuorat, geat leat oahpu ja barggu haga. Prográmma sisttisdoallá sihke riikaviidosáš, guovlluguovdasaš ja báikkálaš doaibmabijuid. Prográmma guovddáš doaimmat leat gelbbolašvuođabuorideapmi oahpaheddjiide, gealbudandoaimmat ohppiide ja oahpahalliide ja NAV-bagadalliide ja psykologaide skuvllas. Doarjja oahpahalliide geain leat erenoamáš dárbbut lea maid mielde dán prográmmas.
233. Doarjjaortnet Doarjja čuovvulan- ja bagadallandoaimmaide mii lea nuoraid várás, galgá nannet ovttahttoaimmaid ja lávgadeabbo čuovvulit 14-23 jáhkásaš nuoraid geat leat oahpu ja barggu haga, dahje eai soaitte čađahit joatkkaoahpahusa. Ulbmil lea nannet nuoraid skuvlagullelašvuođa, čálgu ja gálggaid, ja váikkuhit dasa ahte skuvlabohtosat buoriduvvojit ja ahte eanebut čađahit joatkkaoahpu. Ortnet lea árvoštallojuvvon, ja čájehuvvo ahte 70 proseantta nuorain ožžot buoret oktavuoda skuvllain ja bargoeallimiin oanehis áiggis. Doarjja lasihuvvui jagi 2016.

Skuvladoaimmat mánáidsuodjalusmánáide

234. Mánáin, geat leat vásihan mánáidsuodjalusa lea dávjá lossadeabbo dilli skuvllas go eará mánáin. 2014:s nannejuvvojedje doaibmabijut duddjot buoret heivehuvvon skuvla- ja oahpahusdili mánáidsuodjalusa mánáide, ja bargu joatkašuvvo. Earret eará leat buot fylkkat čađahan dialogakonfereanssaid skuvlabargiid ja mánáidsuodjalussuorggi gaska, ja digitála bagadallanneavvu mánáidsuodjalusa ja skuvlla ovttasbarggu birra lea almmuhuvvon. Buot mánáidsuodjalusásahusain gáibiduvvo skuvlaovddasvástideaddji.

0-24 ovttasbargu – ovttahttojuvvon ja ollislaš bálvalusat

235. Vai sáhtta jodánit veahkehit mánáid ja nuoraid geat leat váttis dilis, de gáibiduvvo ahte buot suorggit ja hálldašandásit bures ovttasbarget ja koordinerejit doaimmaidaset. Suojehis mánát dán oktavuodas leat buot vuollet 24 jáhkásaš mánát geain

lea stuorit riska oažžut dearvašvuođa ja sosiála váttisvuođaid, geain leat váilevaš ovdánanvejolašvuođat oahppovuogádagas, ja sirrejuvvojit ja olgguštuvvojit. Bajitdási ulbmil lea buoridit stáhta ja gielddaid ovttasdoaimmama unnidan dihte jávkama joatkkaoahpahusas, ja eanebuid oažžut bargoeallimii. Ferte lámčit dili dasa ahte gielddat ja fylkkagielddat buorebut nákkejit ovdánahttit ja fállat fágaidrasttideaddji ja beaktileabbo čuovvuleami mánáidgárddis, vuodđoskuvllas, dearvašvuođas, mánáidsudjalusas ja NAV:s.

Skuvlabagadalli románis-ohppiid várás

236. Jagi 2011 ásahii Oslo giella románis-bagadalli ortnega. Ortnega ulbmil lea buoridit gulahallama ja áddejumi skuvllaid ja románis-bearrašiid gaskkas ja oaččuhit eanet románismánáid čađahit oahpahusa.

Gelbbolašvuohta mánggabealatvuhtii

237. Prosjekta *Gelbbolašvuohta ovddidit mánggabealatvuođa* (2013-2017) galgá váikkuhit dasa ahte mánggagielatvuohta árvvosmahttojuvvo ja vuhtiiválđojuvvo olles oahppomannolagas. Mihttomearri lea ahte unnilohkogielat mánát ja nuorat eanemus lági mielde čađahit oahppomannolaga.

Doaimmat vuosttaldit givssideami

238. Čielggadeamis «*Gullat gosa nu – váikkuhangaskaoamit oadjebas psykososiála skuvlabirasii*» (Å høre til - Virkemidler for et trygt psykososialt miljø) guorahallojuvvojedje doaimmabijut eastadit givssideami ja das árvaluvvojit ollu doaimmabijut. Eiseválddit áigot čuovvulit árvalusaid čielgaseabbo njuolggadusaiguin, buoridit gelbbolašvuođa bargat eastadandoaimmaiguin ja hálddašemiin, vai sii geat leat gártan gillát givssideami ja sin bearrašat álkit ožžot dieđuid movt ášši sáhttá ovddidit. Dál galgá ásahuvvot

doaimageatnegasvuohta vai váiddaáššit njuovžileappot meannuduvvojit. Ráđđehus áigu joatkit doarjjaortnega báikkálaš gearggusvuođajoavkkuide mat vuosttaldit givssideami ja doarjjaortnega givssidanprográmmaide.

239. Lea ráhkaduvvon gelbbolašvuođapáhka nannet skuvllaid ja mánáidgárd-diid bargonávccaid eastadit ja hálddašit givssideami, ovdamearkka dihte gelbbolašvuođadoaimmat sámi birrasiin.
240. Ráđđehus lea 2016:s ásahan geatnegahtti searvevuođa eastadit givssideami. Searvevuođas leat mielde organisašuvnnat mat organiserejit sihke skuvla- ja mánáidgárdeeaiggádiid, skuvllabargiid ja mánáidgárddebargiid, váhnemiid ja ohppiid.

Vuođđoskuvlla oahpaheddjiid gelbbolašvuohta

241. Strategiijas Oahpaheaddjiánjiruššan lea ráđđehus dieđihan mánja ođastusa ovdidit skuvlla gos oahppit ohppet eanet. Oahpaheddjiide lea mearriduvvon ođđa gelbbolašvuođagáibádus, ja gáibiduvvo maid eanet sis geat oahpahit dárogiela, engelasgiela ja matematihka. Oahpaheaddjiánjiruššan guoská maid sápmelaččaide.
242. Ráđđehus lea álggahan ollu lassioahpuid oahpaheddjiid várás vai eanet oahpaheddjiin lea vejolaš ollašuhhtit ráđđehusa mearridan gáibádusaid. 2015:s ožžo eanet go 5 000 oahpaheaddji lassioahpposaji maid stáhta ruhtadii. Ortnet joatkašuvvo 2016:s.

Nationála unnitlogut

243. Nationála mánjgagakultuvrralaš oahpahušguovddáš lea ráhkadan diehtujuohkin- ja oahppomateriálaid nationála unnitloguid birra maid mánáidgárdidit ja skuvllat sáhttet geavahit. Prošeakta heivehuvvon oahpahusa birra ja IKT-geavaheami birra go bearrašat leat mátkkis lea loahpahušvonn. Prošektii lea leamaš hui mávssolaš ahte bargit mánáidgárdiin ja skuvllain ožžot dieđu prošeaktabarggu birra.

Mánát geat ohcet suodjaleami

Gč. mearkkašumi 52.

244. Dorvoohcciid mánáin ii leat vuoigatvuohta mánáidgárdesadjái ovdal go ássanlohpi lea juolluduvvon ja go bearaš lea ásaiduvvon gildii. Stáhtalaš ruhtadanortnet sáhtta, jos leat guorus sajit, gokčat buot mánáidgárdegoluid daid mánáid ovddas geat leat deavdán njeallje jagi. 2016 čavčča rájes lea maid várrejuvvon ruhta gokčat goluid vai bearrašat geat leat ožžon ássanlobi, muhto ássat ain vuostáiváldinbáikkis ožžot nuvtá váimmusáiggi mánáidgárddis guovtte- ja golmmajahkásaččaide.
245. Buot mánáin, geat leat vuođđoskuvlaagis (6-16 jagi) lea vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta oahpahušsii. Vuoigatvuohta gusto dan rájes go mánná jáhkkmis bohtá Norgii ássat golmma mánui. Geavadis dat mearkkaša ahte mánná gii ohcá suodjaleami, galgá ožžut skuvlafálaldaga dakkaviđe go bohtá Norgii. Vuođđoskuvlaoahpahusa vuoigatvuhtii ii mearkkaš maidige jos ássan lea lobiheapme. Mánná lea geatnegahttojuvvon searvat oahpahušsii jos lea ássan Norggas guhkit go golbma mánu. 2014 rájes ožžo maidái nuorat gaskal 16-18 jagi geat ohcet ássanlobi, vuoigatvuođa joatkkaoahpahušsii dahje rávisolbmuid vuođđoskuvlaoahpahušsii jos lea jáhkehahtti ahte áigot ássat Norggas guhkit go golbma mánu. Geassemánu 2016 rájes sáhttet nuorat geain lea joatkkaoahpahusa vuoigatvuohta, ožžut viiddiduvvon vuođđoskuvlaoahpahušsii.

ovdal dahje ovttas dainna. 16-18 jahkásaš nuoraid vuoigatvuohta oahpahussii ii gusto šat jos ássanlobi ohcamuš ollásit hilgojuvvo. Ovttaskas vuolleahkásaččat geat leat ožžon áigeráddjejuvvon ássanlobi dahje jos sin ohcan lea hilgojuvvon, sáhttet ohcat ruhtadoarjaga gelbbolašvuođabuorideapmái, vai besset bures ráhkkanit bargodillái ruovtturiikkas.

B) Oahpahusa mihttomearit

246. Dás čujuhuvvo Norgga ođasmahttojuvvon dieđuide mat leat njealját raporttas, sáddejuvvon lávdegoddái 27.11.2009. Oahpahuslága ulbmilparagráfa gusto 1.1.2009 rájes.
247. Ođđa friijaskuvlalahka fápmuduvvui jagi 2015. Ođđa skuvllat ja dálá skuvllaid doaibmarievdadusat galget dohkkehuvvot mearriduvvon eavttuid vuođul, ovdamearkka dihte eallinoaidnu, pedagogalaš sojut ja erenoamáš heivehuvvon oahpahus.

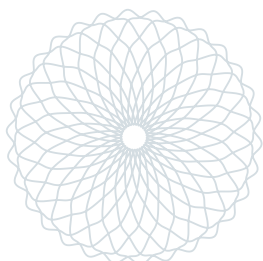
C) Eamiálbmogiid ja unnitlohkojoavkkuid mánáid kultuvrralaš vuoigatvuođat

Gč. mearkkašumi 61.

248. Jahkásaččat juolluduvvo ruhtadoarjja sámi kulturulbmiliidda, maid Sámediggi hálddaša. Sámedikki kulturpolitihkas leat mánát ja nuorat dehálaš ulbmiljoavku.
249. 2015:s ásahuvvui doarjjaortnet ealáskahttit kvena giela ja ovddidit kvena/norggasuoma kultuvrra. Doarjja geavahuvvo jođihit guokte guovddáža mat earret eará lágiddit kurssaid ja doaimmaid.
250. Ráđdehus ja Sámediggi ásaheigga Sámi giellalávdegotti jagi 2014, ja čakčat 2016 almmuhuvvo almmolaš čielggadeapmi.

D) Oahpahus olmmošvuoigatvuođaid birra

251. Skuvlla rolla eastadit veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid lea nannejuvvon. Lea maid ráhkaduvvon mánaga máhttoulbmila sohkabealdásseárvui.

E) Astoáigi

Eaktodáhtolašsuorggi rámmaeavttut

252. Ráđđehus ovddidii 2015:s *Eaktodáhtolašvuođa julggaštus – ovttasdoaimma soahpamuš gaskal ráđđehusa ja eaktodáhtolašsuorggi*. Moanat stáhtalaš váikkuhangaskaoamit movttiidahttet jođihit eaktodáhtolaš doaimmaid ja leat ávkin ollu eaktodáhtolaš organisašuvnnaide.
253. Eaktodáhtolaš organisašuvnnat ožžot buhtaduvvot lassiarvodivada gálvvuid ja bálvá-lusaid ovddas.
254. Stáhtalaš doarjjaortnet Friddjafaonda galgá movttiidahttit mánáid ja nuoraid aktiivvalaččat searvat báikkálaš doaimmaide, ja buoridit eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ja miellahttovuđot joavkkuid rámmaeavttuid báikkálaččat. Frid-djafondii juolluduvvo ruhta Norsk Tipping ruhtaspealloruđaid badjebáhčagis. Ollu organisašuvnnat ja joavkkut iešguđetlágan ulbmiliiguin ja doaimmaiguin sáhttet geavahit dán doarjjaortnega.
255. Árbeláhka rievdaduvvui jagi 2015. Jos olbmos eai leat árbbolaččat, de gahččá árbi eaktodáhtolaš organisašuvnnaide mat barget mánáid ja nuoraid guoski doaimmaiguin, ovdamearkka dihte mánáiguin geain leat doaimmahehttejumit.
256. Speallanruđain lea stuora mearkkašupmi eaktodáhtolašsuorggi guoskevaš valáštallandoaimmaide.

Henrik, 9 jagi

Eaktodáhtolaš organisašuvnnaid ovttasbargu

257. Organisašuvnnaid mearkašupmi meroštallojuvvo almmolaš doarjja- ja ruhtapolitihkas, gč. valáštallančilgehusa vuollelis.
258. Ruhtadoarjja juolluduvo eaktodáhtolaš mánáid- ja nuoraid organisašuvnnaid riikkaviidosaš ja riikkaidgaskasaš doaimmaide vuodđodoarjaga doarjjaortnega bokte. Ortnet láhčá dili mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid doaimmaid searvamii.
259. Mánáid- ja nuoraidorganisašuvnnaid leat dehálaš deaivvadanbáikkid gos mánát ja nuorat sáhttet ovdánit, geavahit máhtuset ja oážžut demokrátalaš oahpahusa, ja ovddidit oaiviliiddiset. Departemeanttain lea oktavuoha organisašuvnnaiguin ráđđehusa politihka hábmemis ja čađaheamis.
260. Norga oassálastá EO-prográmmas Erasmus+ (2014-2020) mii lea oahpuid, oahpahusa, valáštallama ja nuoraiddoaimmaid birra. Prográmma bokte ožžot nuorat vejolašvuoda searvat eaktodáhtolaš doaimmaide, kurssaide ja riikkaidgaskasaš lonuhallandoaimmaide.

Sosiála mediat

261. Sosiála mediat addet ođđa vejolašvuodaid gulahallamii ja searvamii, muhto lea maid stuorit riska vásihit sávakeahtes dáhpáhusaid, áitagiid ja givssideami.
262. Mediabearráigeahčču "Trygg bruk" lea nationála koordináhtor mii bargá dan ovdii ahte mánát ja nuorat galget oážžut oadjebas digitála árgabeaivve. Trygg brukguovddáš ovttasbargá organisašuvnnaiguin, departemeanttaiguin ja fitnodagaiguin ja addá ráđiid jos oktage dan dárbbáša.
263. Mediabearráigeahčču čađaha Mánáid ja media-iskosiid kárten dihte mediageavaheami. Mediabearráigeahčču ja máŋga eará organisašuvnna mearridit doaimbabiid ja diehtujuohkindoaimmaid iskamiid vuodul.
264. Mediabearráigeahčču lea maŋimus jagiid lágidan NUORRA & DIGITÁLA-konferanssa, gos earret eará vaššicealkámušat leat leamaš temán.

Nuoraid kulturdeavvadeapmi ja taleantagilvu

265. Nuoraid kulturdeavvadeapmi lea riikkaviidosaš kulturdáhpáhus badjel 10 jahkásaš mánáid ja nuoraid várás. Oassálastit besset báikkálaš ja guovlluguovdasaš kulturdeavvademiin čájehit iešguđetlágan kulturdáhpáhusaid ja doaimmaid, ja oahpásmuvvat eará kulturberošteaddji nuoraiguin. Doaimbabiidju oážžu fásta doarjaga stáhtabušehta bokte.
266. Talent Norge lea 2015 rájes áŋgirrit ovddidan dáidda- ja kultursuorggi. Ulbmiljoavku leat nuorat geain leat erenoamáš attáldagat háhkat alcceseaset guhkesáiggi dáiddadahje kulturkarriera alla riikkaidgaskasaš dásis.

Kulturfálaldagat mánáide ja nuoraide geain leat doaimmahehttejumit

267. Dissimiles bargá árjjálaččat vai mánát ja nuorat geain leat doaimmahehttejumit besset oassálastit kultuvrralaš doaimmain. Dissimilis oážžu doaimmadoarjaga stáhtas.

268. Teater Manu lea áidna mearkagiellateáhter Norggas, ja čájálmasat čađahuvvojit sihke mearkagiela ja hupmangiela bokte. Teáhter oažžu doaimmadoarjaga stáhtas.
269. Stáhtalaš doaimmahat Norgga jietna- ja čoakkislohkangirjerádju buvttada ja luoiká mánáid ja nuoraid jietnagirjjiid ja čoakkislohkangirjjiid.

Norgga kulturráđđi

270. Norgga kulturráđđi juolluda ruhtadoarjaga mánáid- ja nuoraidkulturdoaimmaide. Áigodagas 2008-2015 čađahuvvui Dáiddaáŋgiruššan, ovdánahttinprošeakta man ulbmil lea ovddidit gelddolaš ja áigeguovdilis dáiddaprošeavttaid mánáid ja nuoraid várás, buot dáiddasurggiin. Ulbmil lea leamaš bajidit dohkkeheami, kvalitehta ja beroštumi mánáid ja nuoraid dáiddadoaimmaide. Dáiddaáŋgiruššan lea váikkuhan dasa ahte dát suorgi lea positiivvalaččat ovdánan.

Doarjagat

271. 2012 rájes leat sihke skuvlačuojahanjoavkkut ja mánáid- ja nuoraidčuojahanjoavkkut ožžon doarjaga oastit musihkkačuojanasaid. Ortnegii juolluduvvo ruhta Norsk Tip-ping badjebáhčagis.
272. Valáštallanpolitihkas leat mánát ja nuorat dehálaš ulbmiljoavkkut. Ráđđehus háliida ahte buohkat galggašedje beassat searvat valáštallan ja fysalaš doaimmaide. Báikkálaš valáštallanserviid/-joavkkuid jahkásaš doarjagat váikkuhit dasa. 2012 rájes gitta 2016 rádjai lea doarjjarámma beliin lassánan.

Oassálastin valáštallamis

273. Sullii 85 proseantta buot norgga mánáin leat mánáidskuvlaáiggis leamaš miellaht-tun muhtun valáštallansearvvis. Organiserejuvnon valáštallan lea deháleamos orga-niserejuvnon astoáiggedoaimma nuoraide. Almmatge lea aktiivvalaš miellahtuid lohku njiedjan nuoraid gaskkas. Norgga valáštallanlihttu ja olympiija ja paralympiija lávdegotti (NIF) čielga ulbmil lea hehttet logu njiedjamis ain eanet ja áigu nannet oassálastinvejolašvuodaid buotlágan valáštallandoaimmaide.
274. Stáhta doarjaga ulbmil maid NIF oažžu, lea bisuhit ja ovddidit buriid valá-štallanfálaldagaid ja veahkehit vai buohkat sáhttet geavahit ja searvat organiserejuv-non valáštallandoaimmaide. Guorahallamat čájehit ahte mánát ja nuorat geain lea čearddalaš unnitlohkoduogáš háreve servet organiserejuvnon doaimmaide, ja nieid-dat geain lea čearddalaš unnitlohkoduogáš servet vel hárvibut go bártnit geain lea seamma duogáš. Ollugat eai searvva kultuvrralaš ja ekonomalaš hehttehusaid geažil.
275. Valáštallanserviide searvadahttin váste doarjjaortnet galgá geavahuvvot sisafárre-jeddjiid mánáid ja nuoraid (6-19 jagi) doaimmabijuide, ja das deattuhuvvojit nieiddat, ja mánát ja nuorat geaid váhnemiin lea vuollegis sisabohtu. Ortnega ulbmil lea sear-vadahttit ođđa joavkkuid dábálaš valáštallanfálaldagaide.

Valáštallan doaibmahehttejuvvon mánáide

276. Valáštallandoaimmat mánáide geain leat vuoliduvvon doaibmanávccat dahje doaibmahehttejumit vuoruhuvvojit. 2015-2016 juolluduvvojedje NIF:ii várrejuvvon ruđat sin várás geain leat doaibmahehttejumit. Ruđat galget maid geavahuvvot psyhkalaš doaibmavádjigiid valáštallandoaimmaide. 2014-2016 várrejuvojedje ruđat oastit dárbbášlaš reaidduid.

Valáštallanrusttegat

277. Stáhtalaš valáštallanpolitihka deháleamos váikkuhangaskaoamit leat rusttet-huksendoarjagat. Rusttegat láchčet vejolašvuodaid mánáide ja nuoraide searvat báikkálaš valáštallandoaimmaide miehtá riikka. Huksendoarjja hukset ja divodit gielddaid valáštallanrusttegiid lea 2012 rájes 2016 rádjai lassánan 72 proseanttain. Rusttegat galget huksejuvnot nu ahte buohkat sáhttet daid geavahit.

9

ERENOAMÁŠ SUDDJENMEKANISMMAT

67

A) Báhtareddjiidmánát ja ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit

278. Oasit mat gullet 52. mearkkašupmái leat čilgejuvvon dien guovtti liigeprotokolla raporttas.

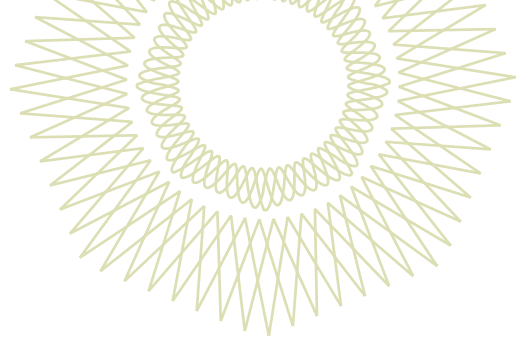
Eallindilleiskkadeapmi dorvoohccimánáid birra

279. Eallindilleiskkadeapmi dorvoohccimánáid birra (2015), lea čielggadan ja identifiseren bálvalusaid ja doaibmabijuid viidodaga ja kvalitehta mat gávdnjit dorvoohccimánáid várás. Iskkadeapmi lea vuosttamuččan deattuhan mánáid iežaset vásáhusaid vuostáiváldinbáikkiin. Iskkadeapmi čájeha earret eará ahte dorvoohccimánát vásihit eanet sosiála ja psyhkalaš váttisvuodaid go eará mánát. Das maid bohtá ovdan man dehálaš dat lea ahte árgabeaivi doaibmá nu dábálaččat go vejolaš, eastadan dihte váttisvuodaid. Mánáidgárdi, skuvla ja astoáiggedoaimmat leat hirbmat mávssolaččat dan oktavuodas.

Ovddasteaddjiortnet

Gč. mearkkašumi 52 b váldeguoddi nammadeami birra vuolleahkásaš dorvoohccide.

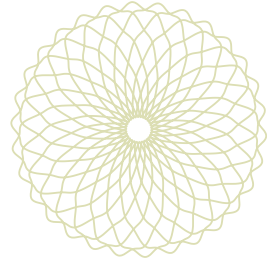
280. Norga lea suoidnemánus 2013 lága bokte mearridan ovddasteaddjiortnega ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciid várás. Ovddasteaddji galgá fuolahit máná beroštumiid dorvoohcanáššis, nu go leat mielde go eiseválddiiguin galgá gulahallat, veahkehit čielggadit identitehta, agi jna. ja ohcat váhnemiid, ja sus galgá maid oktavuohta advokáhtain gii fuolaha máná beroštumiid.

Ahkeiskkadeamit

Gč. mearkkašumi 52 d mii lea ahkeiskamiid prosedyraid birra.

281. Eanaš ovttaskas vuolleahkásaš asyloahcciin váilu dokumentašuvdna mii duođaštivččii identitehta ja agi. Olgoriikahálddašeapmái leat medisiinnalaš ahkeiskamat dehálaš reaidut jos ahki eahpiduvvo. Iskamat eai rihko máná integritehta. Medisiinnalaš iskamiid bohtosat leat mielde ollislaš árvvoštallamis. Eará áššit árvvoštallamis sáhttet leat ohcci iežas dieđut, ohcci luohtehahttivuohta, vejolaš identitehtaduođaštusat ja jearahalli, vuostáiváldinbáikki bargi ja váldeguoddi meroštallamat agi dáfus. NOAS ja Redd Barna oaivvildit ahte Olgoriikadirektoráhtta (UDI) geavaha medisiinnalaš ahkeiskamiid menddo viidát.
282. Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttas lea leamaš gulahallan UDI:in das movt ahkeiskkadeamit geavahuvvojit, ja oaivvilda ahte UDI ahkeiskamat orrot bures árvvoštallojuvvon.

Asyloahcamušaid meannudeapmi

283. Olgoriikahálddašeapmi bargá oktilaččat buoridan dihte áššemeannudeami ja beaktilvuoda. Ovttasbargu olgoriikahálddašeami iešguđetge surggiid gaska lea vuoruhuvvon.
284. Erenoamáš ollu asyloahcciid geažil čakčat 2015 lasihuvvui doarjja asyloahcamušaid meannudeapmái, ja seammás álggahuvvojedje ja árvvoštallojuvvojit ođđa beavttálmahttindoaimabijut, earret eará dainna ulbmilin ahte asylajearahallamiid johtileappot ja njuovžileappot čađahit. UDI meannutkeahtes asyloahcanáššit leat beilin geahpeduvvon vuosttas jahkebealis 2016.

Gč. mearkkašumi 52 j.

285. Olgoriikalaččaidláhka aiddostahtta ahte mánáid galgá erenoamážit vuhtiiváldit go lea dárbu árvvoštallat suodjaleami oaguhemiid geažil. UDI:s leat njuolggadusat movt meannudit ovttaskas vuolleahkásaš asyloahcciid suodjalanohcamušaid. Mánáidperspektiiva galgá gustot duođaštusárvoštallamis, ja varalašvuodaárvoštallamis maid vuodul sáhtta oazžut suodjaleami. Olgoriikkaeiseválddit galget duođaštusárvoštallamis vuhtiiváldit ahte sihke máná ahki, láddan ja psyhkalaš dearvašvuohta sáhtta váikkuhit máná návccaide addit vuđolaš čilgehusaid ja mearkkašumiid. Oaguheapmi, dahje olmmošmeahttunvuohta dahje badjelgeahččanvuohta jna. árvvoštallojuvvo mánáid guovdu eará láhkai go rávisolbmuid guovdu.
286. Olgoriikalašláhka cealká maid hui čielgasit ahte máná buoremus galgá leat guovddázis ássanlobi árvvoštallamis ja dan olis ferte vuhtiiváldit olmmošlaš deastaid ja maiddái dan jos mánás lea erenoamáš gullelašvuohta Norgii. Láhka cealká maid ahte mánát sáhttet oazžut dákkár ássanlobi jos vel dilli ii leat ge nu duođalaš ahte rávisolmmoš livčče ožžon ássanlobi.

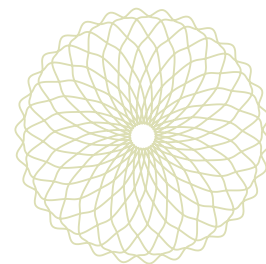
287. Juovlamánu 2014 rájes leat olgoriikalaččaidláhkaásahusa mearráduusat rievdaduvvon dan geažil go máná gullelašvuhta Norgii ferte vuhtiiváldjuvot. Dál ii leat mearriduvvon man galle jagi máná galgá ássan Norggas ovdal go oážžu ássanlobi gullelašvuoda geažil; dál galgá juohke ohcan konkrehtalaččat árvoštallojuvot. Das ferte vuđolaččat vuhtiiváldit man guhká máná lea ássan Norggas, ja máná agi. Vejolaš hilgun galgá dahkkot mánái buoremussan. Ortnet árvoštallojuvvui go leai doaimman jagi, ja mánábearrašiid lohku sin gaskkas geat ledje guhká ássan Norggas (badjel 4 jagi ja 4 mánu, das maiddái 1 jagi oahpahuš), ja geat ožžo mearrádušaid rievdaduvvot, ja nu ožžo ássanlobi, lea lassánan 45 proseanttas 82 prosentii.
288. Norga mearridii geassemánus 2015 ortnega mii addá dihto mánájoavkkuide geat leat fárrehuvvon eret Norggas, vejolašvuoda oážžut áššiideaset meannuduvvot ođđasis ássanlobi ođđa mearrádušaid vuodul mat vuhtiiváldet máná gullelašvuoda. Ortnet gusto mánáide geat fárrehuvvojeda áigodagas 1.7.2014-18.3.2015, ja geat dalle go fárrehuvvon dáhpáhuvai ledje ássan Norggas njeallje jagi dahje guhkit. Ortnet guoskkai 30 bearraši, 28 sis válljejedje ahte ášši galggai ođđasit árvoštallojuvot. Njeallje bearraša ožžo ássanlogi ođđa árvoštallama vuodul.
289. 2015:s mearriduvvui doarjjaortnet eaktodáhtolaš organisašuvnnaide mat barget mánáiguin geat guhká leat ássan Norggas. Doarjjaortnet gusto maid jagi 2016.

Ovttaskas vuolleahkášaš asylaohccit

Gč. mearkkašumiid 52 e ja f.

290. 2015:s bohte ollu eanet ovttaskas vuolleahkášaš asylaohccit go ovddit jagiid. Dat leai hástaleaddji buot vuogádagaide geat galge áimmahuššat dán joavkku. Borgemánu 2016 rádjai eai lean boahtán nu ollu mánát. Dohkálaš vuogádagat galget ráhkaduvvot sin várás geat leat boahtán ja geat bohtet boahttevuodas.
291. Ovttaskas dorvoohccit geat leat vuollel 15 jagi go ohcet asyla, ožžot orrunsaži fáladaga fuolahusguovddážiis. Fálaldat lea mánáidsuodjaluslága kapihttala 5A mielde. Stáhtalaš mánáidsuodjalus (Mnb-etáhta) galgá ovddasvástidit máná fuolahusa, ja fuolahusguovddáš ovddasvástida fuolahusa Mnb ovddas. Mnb-etáhta ovddasvástáduš gusto dassá go olgoriikaeiseválddit mearridit dorvoohcama, ja máná ásaiduvvá muhtun gildii, dahje ferte guođdit Norgga. Fuolahusguovddážit galget jodihuvvot dohkálaččat, ja mánáin geat doppe ássat lea vuoigatvuhta mielváikkuheapmái. Fylkkamánit galget daid bearráigeahččat seamma vuogi mielde go mánáidsuodjalusásahusaid.
292. Fuolahusguovddážit leat lassánan, jagi 2015 ledje 7 fuolahusguovddáža ja jagi 2016 álggus ledje 83 guovddáža.
293. Čakčat 2015 leai váttis oážžut doarvái sajiid fuolahusguovddážiin go ovttaskas vuolleahkášaš dorvoohcciid lohku leai oalle allat. Mánáidsuodjalusásahusaid njuolggadusat mat gusket dohkkeheapmái, kvalitehtii, ássiid vuoigatvuodaide

ja bearráigehččui, galget maid gustot seamma láhkai fuolahusguovddážiin. Mánáidsuodjalusásahusaide mearridan láhkaásahusa kvalitehta- ja siskkáldas bearráigehččangáibádusa birra sáhtta leat hástaleaddji čuovvut duođalaš ja erenoamáš dilálašvuodain. Ođđa mearrádus mii addá vejolašvuoda spiehkastit kvalitehtagáibádusas erenoamáš dilálašvuodain fápmuduvvui jagi 2015. Mánáid fálaldagat galget áiggis áigái leat dohkálaččat dili ektui. Mearrádus gusto sihke mánáidsuodjalusásahusaide ja fuolahusguovddážiidda.

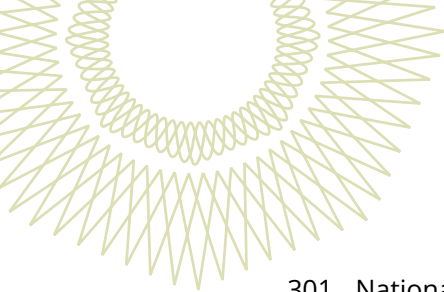
294. Olgoriikadirektoráhtas (UDI) lea fuolahusovddasvástádus gaskal 15 ja 18 jahkásaš ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciide geat ássat vuostáiváldinbáikkiin, ja galgá sihkkarastit ahte sii ožžot fuolahusa ja dorvolaš ássandili maid dárbbasit nu guhká go ássat vuostáiváldinbáikkis. Ovttaskas vuolleahkásaččat ožžot fálaldaga ássat vuostáiváldinbáikkiin dahje sierra ossodagain mat leat heivehuvvon dán jovkui. Fálaldat ii leat lágas mearriduvvon, muhto UDI lea ráhkadan njuolggadusaid maid vuostáiváldinbáikkid galget čuovvut. Njuolggadusat geatnegahttet vuostáiváldinbáikkiid sihkkarastit ahte vuolleahkásaččat ožžot dárbbaslaš čuovvuleami ja buriid fuolahusfálaldagaid ja bajásšaddanbirrasa.
295. Gonagas stáhtarádis sáhtta mearridit ahte mánáidsuodjaluslága 5A kapihttal vuolleahkásaččaid fuolahusguovddážiid birra maiddái galgá gustot mánáide geat leat deavdán 15 jagi. Dát vejolašvuhta ii leat gal dán rádjai geavahuvvon.
296. Mánáidsuodjalusláhka gusto buot mánáide geat orrot Norggas, maiddái dorvoohcciide. Cavgilanovddasvástádus gielddalaš mánáidsuodjalusbálvalussii jos vuorjašuvvá máná fuolaváldimis lea čilgejuvvon johtočállagis maid buot gielddat, vuostáiváldinguovddážit ja fuolahusguovddážit leat ožžon jagi 2010.
297. 2016 čađahuvvui oktasaš máhtto buorideaddji seminára vuostáiváldinbáikkiid ja mánáidsuodjalusbálvalusa bargiid várás, sihkkarastin dihte ahte mánát ja nuorat rašes dilis ožžot rivttes ja buorre čuovvuleami rivttes áigái.

Ásaiduhttin

298. Gielddat mat ásaiduhttet ovttaskas vuolleahkásaš báhtareddjiid ožžot sierra doarjaga stáhtas juohke ovttaskas vuolleahkásaš máná ovddas maid ásaiduhttet. Mihtomearri lea ásaiduhttit vuolleahkásaččaid nu johtilit go vejolaš vai ožžot buriid fuolahusfálaldagaid mat leat heivehuvvon juohkehažžii ja báikkálaš dilálašvuhtii. Gielddat ožžot dan lassin liige ovttagearddedoarjaga juohke vuolleahkásaš máná ovddas maid ásaiduhttet 2016:s, buoridan dihte ovttaskas vuolleahkásaš báhtareddjiid ássandilálašvuoda.

Dearvašvuodabálvalusat

299. Lea ráhkaduvvon bagadus dearvašvuodafálaldagaid birra mat gusket báhtareddjiide, dorvoohcciide ja bearašovttastahttimiidda.
300. Dearvašvuoda- ja fuolahussuorggi dulkabálvalusa bagadus lea mielde nannemin dulkageavahanortnegiid. Mánát eai galgga geavahuvvot dulkan. Dat bidjá mánáid váttis dillái ja sáhtta mánáid leat vahágin.

301. Nasionála strategiija sisafárrejeddiid dearvvašvuoda birra (2013-2017) galgá váikkuhit dasa ahte buohkat geain lea sisafárreaddjiduogáš ožžot seammaárvosaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid main lea buorre kvalitehta, ja mat vuhtiiváldet gielalaš ja kultuvrralaš eavttuid. Strategiija lea dehálaš sisafárreaddjiduogáš mánáide.
302. Jagi 2012 láhkaásahus dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaid vuoigatvuodaid birra mii guoská olbmuide geat eai leat ožžon fásta ássanlobi riikkas, cealká ahte mánáin lea sullii seamma vuoigatvuodát dárbbášlaš dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusaide gieiddas ja spesialistadearvvašvuodabálvalusas go muđui eará mánáin geat ássat Norggas. Vuoigatvuohka gusto beroškeahhtá leago ássan lobálaš vai ii.

B) Čearddalaš unnitlohkojoavkkuid dahje eamiálbmogiid mánát

Gč. mearkkašumi 61.

Searvadahttinpolitihkka

303. Mihttomearri lea ahte buot mánát galget dovdat ahte sii dohkkehuvojit ja árvusadnojuvojit, beroškeahhtá eallinoainnus ja kultuvrralaš duogázis. Stuoradiggedieđáhus Vuostáiváldinbáikkis bargoeallimii – beaktillis searvadahttinpolitihkka galgá sihkkarastit ahte sisafárreaddjit besset geavahit almmolaš bálvalusaid, nu go mánáidgárdiid, oahppoásahusaid ja dearvvašvuodabálvalusaid. Ráđđehus áigu maid álggahit eanet doaibmabijuid eastadit vealaheami, radikaliserema ja vaššicealkámušaid.

Doaibmabijut vuosttaldit antisemitismma

304. Doaibmabijuid lea dárbu nannet vuosttaldan dihte antisemitismma Norggas. Ráđđehus áigu danne ovddidit doaibmaplána antisemitismma vuosttaldeapmái čakčat 2016.
305. Jagi 2015 ja 2016 juolluduvvojedje liigeruđat diehtujuohkindoaimmaide maid Det Mosaiske Trossamfund lágidii, dainna ulbmilin ahte geahpedit antisemitismma ja buoridit máhtolašvuoda juvddálaččaid ja juvddálašvuoda birra. Ollu doaibmabijut leat mánáid ja nuoraid várás, earret eará doaibmabidju juvddálaš ofelaččat, masa sámi ofelaččat leat leamaš ovdagovvan.

C) Viesohisvuohka

306. Mánát gillájit mángga láhkai viesohisvuoda geažil. Mañimuš guorahallan (2012) čájeha ahte 679 máná oktan bearrašiinnis ledje viesu haga, ja lohku jagi 2008 guorahallama rájes leai lassánan mihtilmasat, go dalle leai lohku 400 máná. Viesuhisvuohka čuohcá maid eará mánáide jos ovtastallanváhnemiin ii leat ássansadji. Eanaš mánnábearrašat geain váilu ássansadji ássat gaskaboddosaččat ustibiid ja bearrašiid luhtte, gaskaboddosaš láigoviesuin dahje iešguđetlágan ásašusain. Guorahallan čájeha ahte dušše guokte bearraša ásse gáhta alde. Ođđa guorahallan galgá čađahuvvot jagi 2016.

D) Mánáid ávkkástallat

Mánáid ávkkástallat ekonomalaččat

Gč. ovdalis raporttaid.

Mánáid ávkkástallat lobihis narkotihkkabuvttadeamis ja -gávppašeamis

307. Dasa eai gávdno erenoamáš doaibmabijut.

Mánáid suoli eretdoalvut, vuovdit ja gávppašit

Gč. mearkkašumi 54 olmmošgávppašeami birra.

308. Norggas ii oro leamen olmmošgávppašeapmi nu viiddis. Dán rádjai leat sullii 10 duomu čađahuvvon olmmošgávppašansuorggis mii fátmasta vuolleahkásaččaid. Koordinerenovttadat mii fuolaha olmmošgávppašeami gillájeddjiid (KOM) muitala ahte 36 vuolleahkásačča geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami ožžo veahki jagi 2014. KOM lea dál bistevas ortnet, ja mánnga politiijaguovllu leat ásahan sierra joavkkuid/prošeavttaid vuosttaldit olmmošgávppašeami.

309. Ovddit plána vásáhusaid vuodul ráhkaduvvui áigodahkii 2011-2014 doaibmaplána vuosttaldit olmmošgávppašeami, ja ođđa doaibmaplána lea álggahuvvon. Eurohpáráđi bearráigeahččanorgána GRETA árvvoštalai olmmošgávppašeami eastadandoaimmaid Norggas jagi 2013 raporttas, ja ávžžuhusat galget čuovvuluvvot.

310. 2015:s almmuhuvvui raporta *Eai min mánát. Identifiseret ja čuovvulit vuolleahkásaš mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami Norggas*. Dat joatkašuvai jagi 2016 guorahallama *Čuovvulit vejolaš vuolleahkásaččaid geat leat gillán olmmošgávppašeami Norggas* bokte, mii čilge vuđolaččat movt politiija, mánáidsuodjalus ja UDI barget áššiiguin gos 139 vuolleahkásačča váruhuvojedje gillán olmmošgávppašeami. Jagi 2016 čađahuvvui dan lassin čielggadeapmi *Sii lohke mun ferten*, mii čalmustahtta mánáid iežaset vásáhusaid. Dieđut maid mánát muitalit go bohtet Norgii geažuhit makkár bákkolaš dilis sii leat eallán, ja movt sii leat ferten iežaset fuolahit ja movt sii leat dovdan dorvvuhisvuoda ja áitagiid jođedettiin Norgii ja Norggas.

311. Jos mánáidsuodjalusbálvalus váruha ahte máná soaitá gillán olmmošgávppašeami dahje oažžu dieđu dan birra, de galgá mánáidsuodjalusbálvalus dakkaviđe iskat ášši, ja ovttas politiijain árvvoštallat máná riskadili ja veahkkedárbbu. Dasto galget álggahuvvot dárbbalaš doaibmabijut sihkkarastit ja áimmahuššat máná dárbbuid buoremus lági mielde. Olgoriikalašeiseválddit galget maid oažžut dieđu dan birra.

312. Mánát geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami sáhttet biddjot mánáidsuodjalusásahussii almmá miehtama haga. Jagi 2012 oaččuimet ođđa mearrádusaid mánáidsuodjalusláhkii olmmošgávppašeami birra, maid mihttomearri lea addit mánái suodjaleami ja fuolahusa. Lea dehálaš áimmahuššat mánáid riektesihkkarvuoda, ja fuolaváldinsirdimii leat garra gáibádusat ja eavttut. Gáržžideamit eai galgga hehttet eanet go lea dárbu. Gáibiduvvo maid ahte ášši galgá iskkaduvvot fylkkanammagottis juohke guđát vahku.

Eará ávkkástallanvuogit

313. Gielddus geavahit mánáid dulkan bođii fápmui 2016:s. Gielddus guoská diehtogaskusteamái hálddahusaid ja olbmuid gaskka. Gildosis sáhtta spiehkastit dakkár diliin go lea dárbu hehttet jápmima dahje duođalaš dearvvašvuođavahága ja eará heahtedili. Gildosis sáhtta maid spiehkastit máná vuhtiiváldima geažil ja dihto dilálašvuođain, jos dat leš bealuštahtti. Gielddus lea earret eará vuođuštuvvon mánáidkonvenšuvnna 3. ja 36. artihkkalii.

E) Mánát geat leat gillán dahje oaidnán vearddaguid

Gč. mearkkašumi 59.

Mánáidviessu

Gč. maid mearkkašumi 56 b.

314. Stáhta Mánáidviessus Romssas lea 2012 rájes leamaš nationála ovddasvástádus čuovvulit sámegeielat mánáid ja addit sámi mánáide seamma buorre árvvoštallama, čuovvuleami ja divššu go dárogeielat mánáide.
315. Dál gávdnojit 11 Stáhta mánáidviessu, ja 2010 rájes leat 5 ásahuvvon.

Mánáid gažadit

316. Go ođđa njuolggadusmearrádus mánáid gažadeapmái fápmuduvvui jagi 2015, de viiddiduvvui láhka mii geatnegahtta gažadit vuollel 16 jahkásaččaid geat leat šaddan gillát dahje leat leamaš duođašteaddjin seksuála rihkkumis, vuolledábiid vahágahttimis, veahkaválddis lagas birrasis, goddimis dahje rumašvahágis. Gažadeamit galget dábálaččat čađahuvvot mánáidviesus. Mánáidviesuin čađahuvvojit maid riektemedisiinnalaš iskkadeamit, ja dat veahkehit ráđiiguin ja divššuin. Jos heivehuvvon gažadeapmi lea čađahuvvon mánáidviesus, de ii leat dábálaččat dárbu čilget šat njuolggadiggái, dan geažil go dikkis sáhttet geavahit báddejuvvon video.
317. Vuosttas gažadeapmi galgá dábálaččat čađahuvvot nu ahte son gii váruhuvvo leat sivalažžan ii áššáskuhtto ja iige oaččo dieđu gažadeami birra. Ulbmil lea dahkat álki-bun dieđihit politiijai, ja unnidit riskka ahte mánna gártá gillát ođđa veahkaválddi ja áitagiid váidaga rájes gažadeami rádjai. Mánáidsuodjalusbálvalusas lea dábálaččat vuogatuohhta čuovvut gažademiid.
318. Vejolašvuohta dahkat lassigažademiid lea viiddiduvvon. Dat mearkkaša ahte mánat, jos lea dárbu, ožžot eanet ággi oahpásmuvvat gažadandillái. Dákkár viiddiduvvon gažadeapmi eaktuda ahte vuosttas gažadeapmi čađahuvvo almmá áššáskuhtti dieđiheami haga.
319. Áigemearri čađahit gažademiid lea rievdaduvvon, ja dál leat áigemearit mearriduvvon cehkiid mielde, 1 vahkus gitta 3 vahkkui. Buohkat galget fuolahit ahte gažadeamit čađahuvvojit dađistaga ja láchkamearriduvvon áigemeriid siste, ja vuosttas dávisteamit čájehit ahte vuordináigi lea ollu njiedjan dan rájes go njuolggadusat doaibmagohte.
320. Áicanortnet mii gustui unnoraččaid gažadeapmái lea dál heaittihuvvon, ja vuollel skuvlaahkásaš mánáid gažadeapmi lea dál juhkkojuvvon gažadanosiid mielde, ja dat addá mánáide vejolašvuođa oahpásmuvvat jearahalliin ja lahkonit fáddái. Dákkár gažadeamit addet buriid duođaštusaid, ja váikkuhit dasa ahte eanet olbmot geat illastit mánáid dubmehallojuvojit.
321. Mánáid ja nuoraid gažadeamis gáibiduvvo gelbbolašvuohta mánáidfágasuorggis, dutkamis, juridihkas ja gažadanmetodihkas, ja politiijadutki geas lea erenoamáš gažadanoahppu galgá gažadit mánáid ja nuoraid.

Dutkangeatnegasvuohta jos mánna jápmá

322. Dutkan galgá dahkkot jos lea govttolaš ágga guorahallat ránggástahtti láchkarihkumiid. Láchkariemdadus mii dahkkui 2011:s addá vejolašvuođa maiddá dutkat go mánna jápmá fáhkkestaga ja vuorddekeahhtá, jos vel ii leat ge ágga váruhit láchkarihkuma sivvan. Láhkaásahus cealká ahte politiija galgá álggahit dutkama dákkár áššiin, earret jos lea áibbas čielggas ahte sivva jápmimii ii leat láchkarihkun.

F) Ránggáštusa cealkin

Gč.mearkkašumi 58 a ja f.

323. Maiddá ođđa ránggáštuslága mielde ii sáhte vuollel 15 jahkásaččaid ránggáštít go barget vearddaguid.

Nuoraidránggáštus ja nuoraidčuovvuleapmi

324. Mihttomearri lea ahte mánát gaskal 15 ja 18 jagi eai galgga čohkkát giddagasas. Eará ránggáštusvuogit galget geavahuvvot jos lea vejolaš. Guokte ođđa ránggáštusvuogi vuollel 18 jahkásaččaid várás doaibmagohte suoidnemánus 2014; nuoraidránggáštus ja nuoraidčuovvuleapmi. Dát ránggáštusvuogit vuodđuduvvet ođđaálginproseassaid ala. Goappaš ránggáštusvuogit eaktudit miehtama sihke láhkarihkus ja váldeguoddis (-guoddiin). Duopmostuollu sáhtta mearridit nuoraidčuovvuleami evttolaš giddagasduomu sadjái, dahje smávit duođalaš áššiin sáhttet maid áššáskuhttineiseválddit mearridit nuoraidčuovvuleami. Duopmostuollu mearrida nuoraidránggáštusa, mii lea molssaaktu evttolaš giddagassii ja garraseabbo servodatránggáštussii.
325. Nuoraidránggáštusa sáhtta cealkit buotlágan láhkarihkumiidda, muhto muhtun láhkarihkkumat, nu go goddimat ja duođalaš seksuála láhkarihkkumat, leat nu duođalaččat ahte evttohis giddagasránggáštusa lea váttis garvit eará molssaevttolaš ránggáštusvugiin.
326. Ođđa ránggáštusvugiid mihttomearri lea hehttet mánáid ja nuoraid dahkamis vearedaguid. Almmolaš resurssaid ovttahttin ja nuoraid fierpmádagaid searvadahttin leat guokte váldogaskaoami. Nuoraiguin ovttas ráhkaduvo dál áigemearriduvvon individuála ja fágaidrasttideaddji plána, maid nuorat leat geatnegahttojuvvon čuovvut. Nuorat galget váldit ovddasvástádusa ja bargat vai ovdánit positiivvalaččat. Nuoraide lea dát ránggáštusvuohki mángga dáfus eanet gáibideaddji go gednet giddagasránggáštusa.
327. Riidočoavdinráđi ovddasvástádussii gullá čađahit ođđa nuoraidránggáštusvugiid.

Giddagasránggáštus

328. Mánáid lohku geat leat šaddan čohkkát giddagasas lea sakka njiedjan maŋimuš jagiid. Jagi 2010 ledje 84 máná, ja maŋit viđa jagis ledje 75, 71, 29, 28 ja 25 máná. Sii, geat ledje vuollel 18 jagi go dahke vearedagu sáhttet dubmehallot eavttuhis giddagassii jos dat lea “erenomáš dárbblaš”. Alimusrieki mearridii láhkarievdadussii sisdoalu ovdal go fápmuduvvui. Vuollel 18 jahkásaš ii ge sáhte dubmehallojuvvet giddagasháldui jos “áibbas erenomáš dilálašvuohta” ii gáibit dan. Dál lea maid vejolašvuohta eanet geavahit servodatránggáštusvuogi ovdal go eavttuhis giddagasduomu volleahkásaš vearedahkkiid várás. Vuollegis ahki lea geahppudeaddji dilli norgga ránggáštusriekteárbevierus, mii maiddái lea láhkamearriduvvon ránggáštuslágas.

Molssaevttolaš doaibmabijut

329. Mánáidsuodjaluslága mielde lea lohpi álggahit doaibmabijuid mánáid várás geain leat duođalaš láhttenváttut, ja jos sii leat oktii dahje mángii dahkan duođalaš vearedaguid. Dat lea dehálaš geavahit bearaš- ja lagasbirasvuđot doaibmabijuid. Mánáide ja nuoraide geain leat duođalaš láhttenváttut leat ráhkaduvvon moanat doaibmabiju ja metodat.

G) Mánát giddagasas

Gč. mearkkašumi 58 b.

330. Jos lea dárbblaš mánáid bidjat giddagassii, de galgá dat dahkkot lágaid ja riektvuogádaga mielde. Vuodđoláhka cealká ahte friddjavuođamassin galgá dahkkot láhkamearrádusaid vuodul, ja ii oktage sáhte dubmejuvvet lága haga dahje ránggáštuvvot duomu haga.

331. 2012:s rievdaduvvui háldogiddagasas geavaheapmi mánáid ektui. Earret eará mearriduvvui oanidit mearreáiggi gittaváldima rájes dassá go áššáskuhtton vuolleahkásaš fievrriduvvo riektái giddagastinozaheapmái. Fievrrideapmi galgá dahkkot nu johtilit go vejolaš ja maŋimusat beaivvi maŋŋil gittaváldima, earret jos mearreáigi nohká basebeaivvi dahje sullasaš, ja dalle guhkiduvvo mearreáigi beivviin. Vuolleahkásaččat háldogiddagasas eai galgga biddjot ollásit sirrehussii. Čielggasmahttin dihte ahte gáibiduvvojit duođalaš sivat máná bidjat háldogiddagassii, de rievdaduvvui láhka dáinna cealkagiin ahte máná “ii galgga biddjot giddagassii jos dat ii leat áibbas dárbbaslaš”.
332. Láhkarievdadusa vuođul, mii bođii fápmui jagi 2012 lea mánáidsuodjalusas geatnegasvuohta boahitit giddagasčoahkkimiidda. Mánáidsuodjalusbálvalus galgá buktit cealkámušaid doaibmabijuid dárbbuid birra ja addit dieđuid vejolaš álggahuvvon mánáidsuodjalusdoaibmabijuid birra.
333. Juridihkkasuorgi, dearvvašvuođasuorgi, oahpahusetáhta ja mánáidsuodjalus ovttagat bargat gávdnan dihte nu buriid doaibmabijuid go vejolaš mánáide geat leat giddagasas ja maŋŋil giddagasas.
334. 2015 fápmuduvvojedje sierra njuolggadusat vuolleahkásaš fánngaid várás, vai vuolleahkásaččaid dárbbut háldogiddagasas ja ránggáštusčáđaheamis vuhtiiváldjuvvojit. Vuolleahkásaččat galget dábálaččat biddjot nuoraidovttadagaide, gos lea etáhtarasttideaddji joavku mii fuolaha nuoraid dárbbuid ja ráhkkanahttá servodahkii maŋŋil olggosluoitima.
335. Vuolles 18 jahkásaš fánngat besset vuostáiváldit lagaš olbmuid guossái ja dasa lea vejolaš ohat ekonomalaš doarjaga. Mánát besset vuostáiváldit galledemiid vahkosaččat dahje dávjjibut, ja sis lea almmatge vuoigatvuohta vuostáiváldit galledemiid oktii mánus. Mánát galget beassat iežaset dárbbu mielde ságastallat telefovnna bokte, ja sis lea vuoigatvuohta čađahit unnimus golbma 20 minuhta guhkkosaš telefovdnaságastallama vahkkui.
336. Searvevuođa čuoldimis (sirrehus) ja bákolašgaskaomiid geavaheamis vuolleahkáziid fánngaid guovdu gustojit garrasit eavttut, oanehit mearreáiggit, sierra rutiinat dieđihit bajitdássái ja “oktilaš bearráigeahčču” gáibádus. Dál ii leat šat lohpi vuolleahkásaččaid dallánaga bidjat sirrehussii.

Rávisolbmuid ja mánáid sirren

Gč. mearkkašumi 6, 7 ja 58 c vuolleahkásaččaid ja rávis fánngaid sirremiid birra.

337. Gáibádusas ahte doallat mánáid ja rávisolbmuid sierra ii sáhte spiehkastit. 2009 rádjai eai gávdnon vuolleahkásaččaide sierra ránggáštusčáđahanásahusat. Jos livčče galgan čuovvut sihke vuolleahkásaččaid ja rávis fánngaid sirrenprinsihpa ja lagašvuođaprinsihpa, de livčče várra dáhpáhuvvan ahte dat moadde vuolleahkásaš fánngga oalát livčče sirrehuvvon. Geahččaladdanprošeavtta olis leat ásahuvvon sierra nuoraidovttadagat vuolleahkásaš fánngaid váste. Mihttomearri lea ahte vuolleahkásaččat eai galgga dárbbasit gednet ránggáštusa dahje čohkkát háldogiddagasas rávisolbmuiguin ovttagat dahje sirrehusas. Árvoštallanraporta ávžžuha ahte nuoraidovttadat galgá šaddat bissovažžan dainna eavttuin ahte resurssat joatkašuvvet.

Friddjavuođarivven olgoriikalaččaidlága vuodul

338. Láhkanjuolggadusat olgoriikalaš mánáid ja mánnábearrašiid gittaváldima ja giddagasránggáštusa birra galget buoriduvvot ja čielggasmahttojuvot.

H) Ođđasit searvadahttin

Gč. mearkkašumi 58 e veajuiduhttima ja oahpuid birra mat gustojit giddagasas.

339. Nuorain, geat leat leamaš giddagasas lea seamma vuoigatvuohta čálgofálaldagaide go earáin, nu go vuoigatvuohta oážžut ássanviesu, barggu, oahpahusa, dearvašvuođabálvalusaid ja ekonomalaš rávvagiid. Nuoraidovttadagain lea fágaidrasttideaddji joavku mii galgá nuoraide fuolahit veahki masa sis lea vuoigatvuohta.
340. Oahpahusláhka gusto maiddái mánáide geat leat giddagasas, ja nuorra fánngat gain lea váilevaš oahppu galget erenoamážit movttiidahttojuvot čuovvut oahppofálaldagaide maid ožžot giddagasas. Giddagasat galget skuvllain ovttasbargat dákkár oktavuodain. Lea maid vejolaš váldit oahpu giddagasa olggobealde, jos dat lea dohkálaš sihkkarvuođa dáfus.

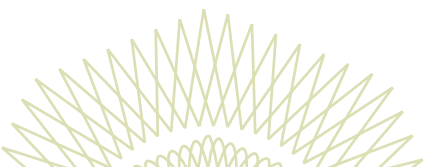
Bargiid oahpaheapme

Gč. mearkkašumi 58 d bargiid oahpaheami birra geat riektevuogádagas barget mánáiguin.

341. Politiijastudeanttat oahpahuvojit ON mánáidkonvenšuvnna birra. Juridihkalašoahpus lea dát fáddá mielde olmmošvuoigatvuođaoahpahasas. Mánáidkonvenšuvnna lea maid fáddán ođđa duopmáriid oahpahasprográmmas, ja dan lassin oahpahuvo maid dán fáttás seminárain mat lágiduvojit duopmáriid, advokáhtaid ja psykologaid várás.

I) Mánát geat servet riidduide gos vearjjut geavahuvojit

342. Jos vuolleahkásaš mánát leat fitnan soahhtamin olgoriikalaš vierissoahtejoavkkuid mielde, de dat mielddisbuktá váttisvuođaid mánáidkonvenšuvnna čuovvulahttimii.
343. Ráđđehus almmuhii jagi 2014 *Doaibmaplána vuosttaldit radikaliserema ja veahkaválddalaš ekstremisma*. Plánas leat moanat doaibmabiju eastadit rávisolbmuid ja vuolleahkásaččaid radikaliseremis, ja maiddái doaibmabijut mat galget addit sidjiide geat leat fitnan soahhtamin olgoriikkas ja sin bearrašiidda dárbbášlaš ja erenoamáš čuovvuleami. Doaibmabijut leat ovdamearkka dihte bagadallan váhneiid ja Politiija sihkkarvuođabálvalusa dieđihanrutiinnat gielddaide.

VÁLLJENVEJOLAŠ LIIGEPROTOKOLLA MÁNÁID VUOVDIMA, MÁNNÁPROSTITUŠUVNNA JA MÁNNÁPORNOGRAFIJA BIRRA

A) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi

344. Dás čujuhuvo erenoamáš suddjendoaibmabijuide, mánáid eretdoalvumii, vuovdimii ja gávppašeapmái ja 54. mearkkašupmái. Geahča maiddái čilgehusa seksuála geavaheami ja seksuála illasteami birra ja čilgehusa 56. mearkkašumis.

B) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhhtimii

Ráŋggáštusvástu ja ráŋggáštusmerren

345. Jos vuolleahkásaččain oastá seksuála bálvalusaid, de dat sáhtta ráŋggáštuslága vuodul ráŋggáštuvvot gitta 2 jahkái. 2009 láhkarietdadusa vuodul ráŋggáštuvvo maiddái son gii mávssu ovddas geassá vuollel 18 jahkásaččaid daguide mat sulastahttet seksuála ovtastallama. Seammás bajiduvvui ráŋggáštusrámma 3 jagi giddagassii jos dáhpáhus lea leamaš erenoamáš loavkašuhhti.

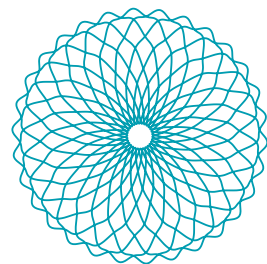
346. Mánáidpornografiija ráŋggáštusdássii lea bajiduvvon maŋimuš jagiid. Dat vuolga das go Alimusrievtti ođđasat duomuin lea olmmošgávppašeapmi prostitušuvnna várás ráŋggáštuvvon hui garrasit, erenoamážit jos vuollel 18 jahkásaččat ostojuvvojit prostitušuvdnii.

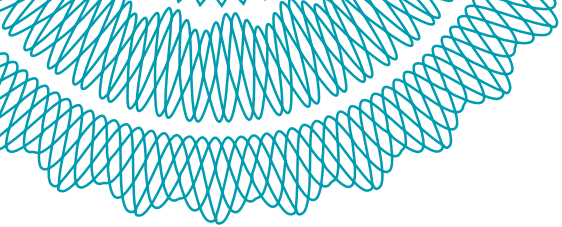
Dutkkalmasat

347. 2016:s rievdaduvvui láhka mii addá politiijaide vejolašvuođaid geavahit bákolašreaiduid, ee. diehtojohtoskaddarastima ja dihtordieđuiddárkkisteami, go dutket duođalaš áššiid nu go lobihis olmmošbuktimiid, olmmošgávppašemiid, friddjavuođarihkumiid ja govaid gos mánát illastuvvojit.

Ráנגgáštušlága doaibmaviidodat

348. Ráנגgáštušláhka 2005, mii ođasmahttojuvvui ja fápmuduvvui jagi 2015, rievdadii muhtun muddui norgga ráנגgáštušlága doaibmaviidodaga dakkár daguid oktavuodas mat čađahuvvojit olgoriikkas.
349. Vearredaguide, maid olmmoš gii gullá Norgii čađaha olgoriikkas muhto geas váilu ássanlohpi Norggas ja iige leat norgga stáhtalahttu, gustojit sierra spiehkastagat, ovdamearkka dihte soahtevearredaguid oktavuodas, mas gusto duppal ráנגgáštušgáibádus, ja guhkit go 1 jagi ráנגgáštanrámma. Jos vel vearredahkkis ii leat ge ássanlohpi Norggas dahje jos vearredahku lea lobiheapme dan riikkas gos dat dahkko, de gusto ráנגgáštušláhka jos vearredahkki dubmejuvvo giddagassii unnimus 6 jahkái, ja vearredahkki lea norgga stáhtalahttu dahje gullá Norgii. Ráנגgáštušláhka gusto dan lassin buot ráנגgáštahtti daguide maid Norga lea geatnegahttojuvvon ráנגgáštit daid mearrádusaid mielde mat leat šiehtaduvvon vieris stáhtaiguin dahje álbmotrievtti njuolggadusaid vuodul.

Erenoamáš territoriála jurisdikšuvdna

350. Norgga politiija lea dutkan ollu áššiid gos norgga stáhtalahtut leat áššáiduhtton/sivahallojuvvon seksuálalaččat illastan mánáid olgoriikkas ja/dahje govven dahje buvttadan eará almmustahttimiid mat čájehit seksuálalaš veahkaválddálašvuoda mánáid vuostá dahje go mánát seksuáliserejuvvojit.

C) Juridihkalaš fágaolbmuid ovddasvástádus

Gč. vuosttas raportta liigeprotokolla 12.čuoggá.

D) Eastadit ja gozihit ahte mánát eai ávkkástallojuvvo

Eastadit veahkaválddálašvuodamateriálaid interneahntas

351. Hehttet beasatlašvuoda veahkaválddálašvuoda materiálaide ja eastadan dihte ahte dat juogaduvvojit ja čájehuvvojit lobiheamit, čájehit interneahntalágideaddjit “bissehansiiddu” mas leat dieđut politiijas dan sadjái go veahkaválddálašvuoda materiálat. Siidduid galledeamit leat sakka njiedjan 2009 rájes, mii mearkaša ahte geavahuvvojit eará interneahntabálvalusat oažžun dihte veahkaválddálašvuoda materiálaid. Norgga politiija ovttasbargá lahkalašgaid earret eará INTERPOL bálvalusaiguin ja politiijat leat mielde vuosttaldeamen ahte dákkár materiálat juogaduvvojit máilmmi miehtá, ja leat maid vásihan ahte sii geat ohcet veahkaválddálašvuoda materiálaid ballet gávnnahallamis.

Identifiseret sin geat leat gillán olmmošgávppašeami

352. Olgoriikahálddašeamis lea erenoamáš ovddasvástádus identifiseret ja čuovvulit mánáid geat leat gártan gillát olmmošgávppašeami. Olgoriikadirektoráhtta (UDI) almmuhii jagi 2015 ođđa johtočállosa mas leat njuolggadusat ja reaidut movt identifiseret ja čuovvulit sin geat orrot vuostáiváldinbáikkiin ja geat soitet gártan gillát olmmošgávppašeami. Vuostáiváldinbáikkiid bargiin lea erenoamáš ovddasvástádus vuolleahkásaččaid ektui.

Ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccit geat jávket vuostáiváldinbáikkiin dahje fuolahusguovddážiin.

52 g ja h mearkašumiid mielde eai galgga mánát šaddat olmmošgávpeolbmáid gieđaid gaskii ja namuhuvvojit maid dutkamušat mat leat dahkkon go mánát dušše jávket.

353. Ássanfálaldat ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohcciide lea eaktodáhtolaš. Bargit eai sáhte bákkus doallat mánáid jos sii háliidit guođdit vuostáiváldinbáikki dahje fuolahusguovddáža. Almmatge lea duođalaš jos mánná, gii boahtá okto Norgii, dušše jávká iige almmut ođđa ássančujuhusa. Bargit galget almmatge guorahallat ášši, ja jos mánná jávká de galget dakkaviđe váldit oktavuoda Mnb-etáhtain, ja dieđihit máná jávkama politiijai. UDI:s leat sullasaš rutiinnat čuovvulit ášši jos vuolleahkásaš mánát jávket vuostáiváldinbáikkiin, mii earret eará mearkaša ahte mánáidsuodjalus, ovdasteaddji (váldeguoddi), advokáhtta ja politiija galget dieđihuvvot.

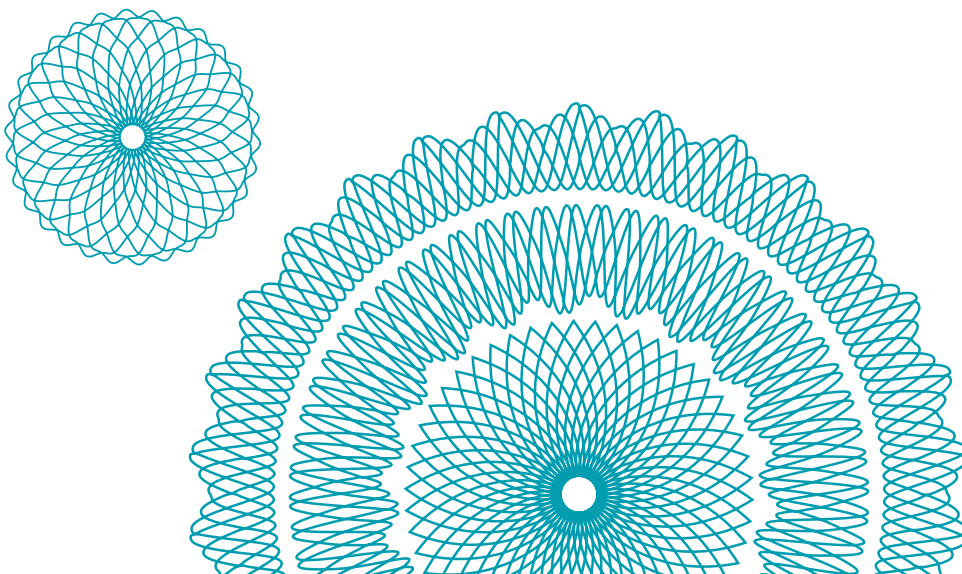
354. UDI ásahii jagi 2014 ođđa njuovžilis meannudanvuogi hálddašit áššiid mat gusket dihto ovttaskas vuolleahkásaš dorvoohccijoavkkuide. Mihttomearri lea hehttet jávkamiid ovdal go ahkeiskosat leat čađahuvvon ja ášši lea dohkálaččat čuvgejuvvon, váruhit ahte boarráset nuorat eai biddjo vuolleahkásaččaid vuostáiváldinbáikkiide, ja identifiseret sin geat dárbašit čuovvoleami rašes dili dihte.

E) Veajuiduhttin

355. Láhkaásahusas 2010 mearriduvvui ahte sis geat leat gillán olmmošgávppašeami lea vuoigatvuohta ássanlohpaí. Láhkaásahusa mielde sáhttet sii geat váruhuvvojit gillán olmmošgávppašeami oažžut gaskaboddosaš ássanlobi guhkimusat 6 mánnui (smiehttanáigodat). Smiehttanáigodat galgá sihkkarastit gillájeddjiide vejolašvuođa oažžut dieđuid ja veahki diliset ektui, ja árvoštallat galget go vádit duogášolbmáid. Go smiehttanáigi nohká, de sáhtta juolluduvvot ođđa ássanlohpi erenoamáš eavttuid vuodul. Dálá lága mielde lea olmmošgávppašeami gillájeddjiin, geat dikkis addet vihtančilgehusa vearddahkkiid vuostá olmmošgávppašeami birra vuoigatvuohta ássanlohpaí, man vuodul lea vejolaš oažžut bistevaš ássanlobi. Ássanlohpi sáhtta maid addojuvvot olgoriikalaččaide geat diggái addet vihtančilgehusa olmmošgávppašanáššis dahje hallikdoaimmas.

F) Suddjet mánáid geat leat gillán olmmošgávppašeami

356. Olbmot geat leat vásihan olmmošgávppašeami leat gillán kriminála daguid. Áššáskuhttieiseválddit sáhttet loahpahit olmmošgávppašanášši jos lea váttis gávdnat sivalačča. Eaktuduvvo ahte ášši galgá guorahallojuvvot jos gillájeaddji balahuvvo vásihan olmmošgávppašeami. Politijja áššáskuhttinjuristtat vásihit ahte dákkár áššiid lea váttis fuomášit.

G) Riikkaidgaskasaš ovttasbargu

Luohpadanáššit ja guovttebealat veahkki ránggáštusáššiin

357. Norga lea mielde viiddis riikkaidgaskasaš ovttasbarggus man ulbmil lea olbmuid luohpadit geat leat áššáskuhtton dahje dubmehallojuvvon ránggáštahtti daguid geažil, nu go mánáidvuovdináššit, mánnáprostitušuvdna ja mánnápornografija. Dasto lea Norga aktiivvalaččat mielde riikkaidgaskasaš kriminalitehtavuostálastin doaimmain ránggáštusáššiid guovttebealat veahki oktavuodas.

Veahkaválddálašvuodamateriálat internehtas

358. Norga lea mielde odđa álgagis WePROTECT Global Alliance against Child Sexual Abuse Online. Searvama bokte Norga dohkkeha ahte relevánta oasálaččaid ovttasbargu lea dehálaš, ja riikkaidgaskasaš doaibmajuid ovdáneami dárbbuid jna. ja háliida searvat doaibmajuid ovdánahttinbarggus.

11

VÁLLJENVEJOLAŠ LIIGEPROTOKOLLA MÁNÁID BIRRA GEAT SERVET VEARJORIIDDUIDE

85

A) Lávdegotti ávžžuhusaid čuovvuleapmi

359. Norgga njealját raportta maŋŋil eai leat boahtán erenoamáš mearkkašumit liigeprotokolla čađaheapmái.

B) Vuolimus ahkemearri bálvalusgeatnegasvuhtii

Gč. liigeprotokolla vuosttas raportta, čuoggáid 3-9.

C) Vuolimus ahkemearri eaktodáhtolaš soahtedoaimmaide

Gč. liigeprotokolla vuosttas raportta čuoggáid 3-9 ja njealját raportta čuoggáid 647-648.

D) Doaibmabijut liigeprotokolla ollašuhhtimii

Láhkamearrádusat

360. ON mánáidlávdegoddi lea ovdal ávžžuhan bajidit ahkemeari 16 jagis 18 jahkái sin ektui geat eaktodáhtolaččat servet Ruovttusuodjalussii, ja lágas mearridit ahte vuollel 18 jagi eaktodáhtolaččat Ruovttusuodjalusas eai galgga oassálas-tit soahtedoaimmain. Ahkemeari bajideapmi lea vuhtiiváldojuvvon njealját raportta čuoggáin 647-648.

361. Ođđa láhka Suodjalusa bálvalusgeatnegasvuođa birra jna. (suodjalusláhka) lea dohkkehuvon. Láhkaovdabargguin deattuhuvvo ahte vuollel 18 jahkásaččat eai leat bálvalusgeatnegahtti ja sii eai galgga bargat Suodjalusas. Deattuhuvvo maid ahte vuollel 18 jahkásaččat geat leat militearabálvalusas, eai galgga oahpahuuvot dahje oassálastit soahtesullasaš doaimmain, ja sii galget dakkaviđe luvvejuvot bálvalusain gos Norga lea mielde soahtamin dahje jos soahti váruhuvo, dahje jos Suodjalus oahpahišgoahtá soahteveagaid. Dasto lea čielgasit celkojuvvon ahte militearalaš ránggáštus- ja disipliidnavuogádat ii guoskka vuollel 18 jahkásaččaide, dan sivas go sii eai sáhte gohččojuvvot čađahit militearabálvalusa.

362. Eiseválddiid oaiviliid mielde leat ON mánáidlávdegotti vuorjašumit, ja ovdalis loahppamearkkašumit mat gusket vuollel 18 jahkásaš eaktodáhtolaččaide geat servet Ruovttusuodjalussii, dál vuhtiiváldjuvvon.

Gaskkusteapmi ja oahpahu

363. Norgga soalddáhat oahpahuvojit álbmotrievtti birra, nu go mánáidsoalddáhiid geavahangildosis. Earret eará *Manual i krigens folkerett* mearrádusaid birra. Manuála ulbmil lea ahte njuolggadusat galget álo olámuttus ja geavahanláhkai. Dat almmuhuvvui jagi 2013, ja Suodjalushoavdda dáhtu mielde dat gusto álo.

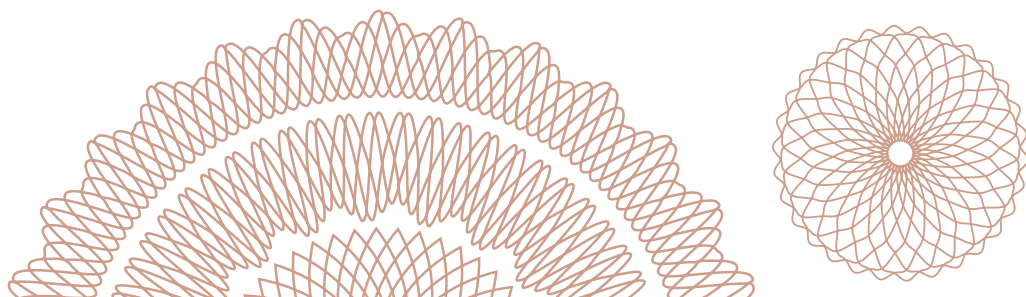
364. Ovdal go riikkaidgaskasaš doaimmat álggahuvojit, de galget áššečuolmmat mat gusket mánáidsoalddáhiid geavaheapmái váldot mielde oahpahuosas ja hárhjehallamis, jos dat lea áššáiguoskevaš. Ovdamearkka dihte go norgga soalddáhat ráhkkanedje soahtat Irakas, de dárkkuhuvvojedje konvenšuvdnamearrádusat erenoamážit ja buohkat fertejedje leat erenoamáš áicevaččat jos váruhuvvui ahte Peshmerga-soahteveahka váldá vuolleahkásaččaid mielde soahtat. Dáinna lágiin dahkat norgga soalddáhiid dihtomielalazžan go Peshmerga-fáttás oahpahuvo.

Riikkaidgaskasaš veahkki

365. Norga doarju organisašuvnnaid mat vuosttaldit mánásoalddáhiid rekrutterema (Child Soldier International).

E) Mánát geat servet riidduide gos vearjjut geavahuvojit

Čujuhuvo 9.f čuoggái gos vierissoalddáhat namuhuvvojit.

F) Veajuiduhttin

366. Mánáidjanuoraidvástetraumáhtalašdikšu lea nannejuvvonspesialistadearvašvuođa bušehtas 2015, ráđđehusa *Doaibmaplána vuostálastit radikaliserema ja veahkaválddálaš ekstremisma* ulbmiliid mielde.

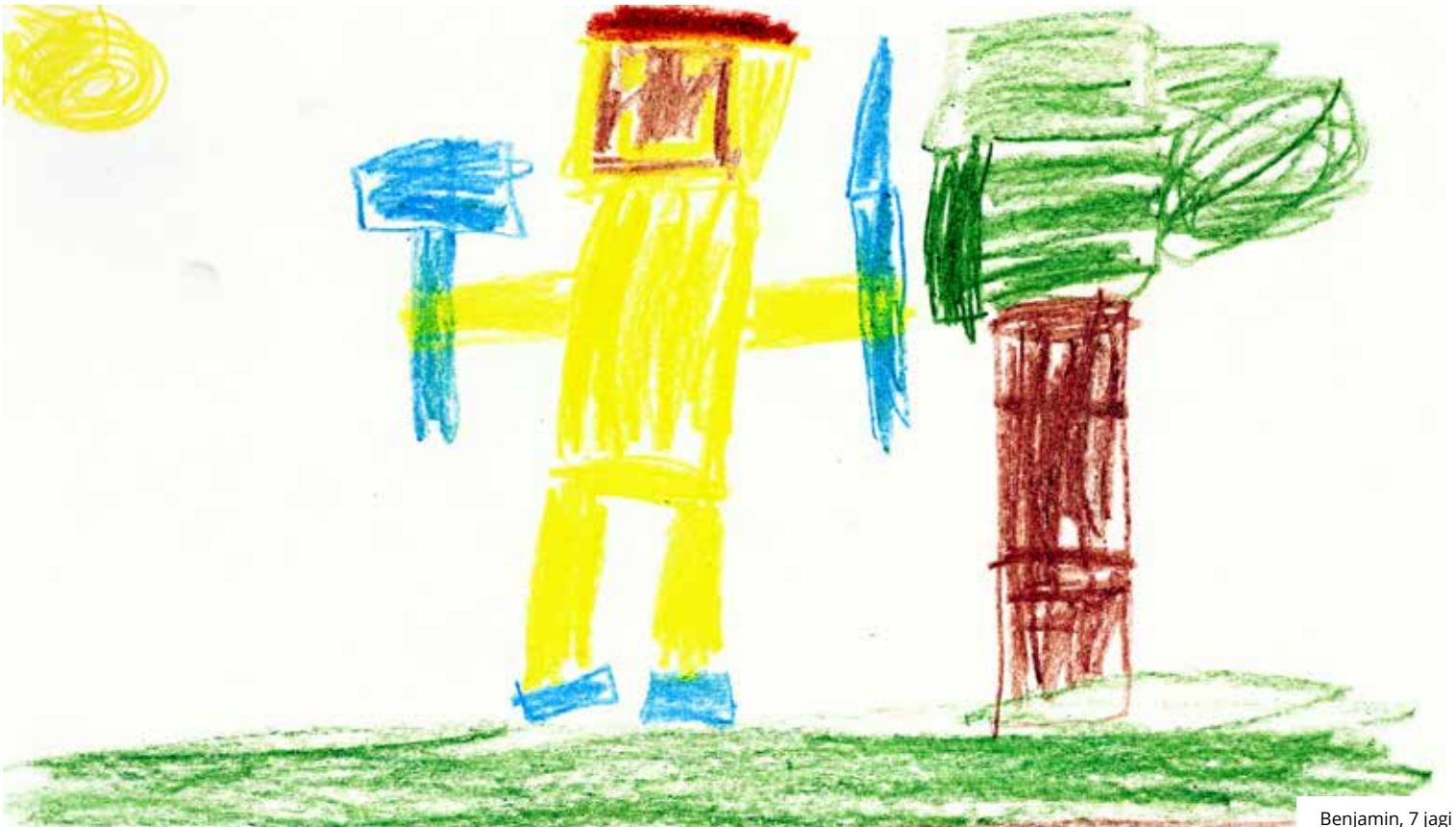
G) Identifiseret dorvoohccimánáid geat dárbbášit veajuiduhttima

Gč. mearkkašumi 52 a, gos čielggaduvo guđet dorvoohccimánát leat vásihan riidduid gos vearjjut geavahuvvojit ja veajuiduhttinárbbuid birra.

367. Sierra prosedyrat ohcat oppalaš dieđuid dorvoohcciid birra geat leat rašes dilis eai gávdno, dahje mánáid birra geat leat vásihan soahteriidduid erenoamážit.
368. Dearvasvuođadirektoráhtta ávžžuha gielddaid fállat dearvašvuođaiskkadeami buot dorvoohcciid ovdal go golbma mánu leat gollan dan rájes go bohte riikii, ja čađahepmi lea juohke ovttaskas gieldda duohken.

H) Mánát áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguid dihte

369. Ii oktage máná leat áššáskuhtton soahtekriminalitehta daguin.

Álmmuheaddji:
Mánáid- ja dásseárvodepartemeanta

Almmolaš ásahusat sáhttet dingot lassigáhppálagaid dáppe:
Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja bálvalusorganisašuvdna
www.publikasjoner.dep.no
E-poasta: publikasjonsbestilling@dss.dep.no
Telefovdna: 222 40 000

Publikašuvdnanummer: Q-1237 S
Prenten: Departemeanttaid sihkkarvuoda- ja bálvalusorganisašuvdna
11/2017 – prentenlohku 50

Hábmen: Siste Skrik Kommunikasjon
Illustrašuvdna: M.M.Malvin
Mánáidtevnnegat